

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Hunčovská

Zvíře na bojišti 1. světové války: koně a přepravní zvířata

*An Animal on the Battlefield of First World War: Horses and Transport
Animals*

Praha 2014

vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.

Poděkování

Děkuji z celého srdce prof. PhDr. Ivanu Šedivému, CSc. za veliký zájem o téma a za všechnu podporu při zpracovávání této bakalářské práce.

Děkuji i pracovnícím badatelny a fotoarchivu Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze, zejména paní V. Žížkové a prom. hist. A. Jiráskové.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 5. 2014

Barbora Hunčovská

Abstrakt

Tématu používání přepravních zvířat v první světové válce nebylo dosud v českém prostředí věnováno takřka žádné pozornosti historiků. Předkládaná bakalářská práce se snaží tuto mezeru alespoň z části zaplnit. Postihuje cestu koní a dalších tažných, nákladních a jezdeckých zvířat celou válkou na všech jejích frontách a odpovídá na otázky, jakým způsobem byla tato zvířata ve válce využívána, s čím se na bojišti potýkala a jaké se jim dostávalo péče. Studium historických pramenů administrativní i osobní povahy domácí i zahraniční provenience kombinuje s poznatky etologie koní a jim příbuzných zvířat. Práce se dále podrobně věnuje i vztahu vojáků první světové války ke koním sloužícím v armádě a pokouší se určit místo válečných koní v obrazu a paměti první světové války.

Abstract

The aim of this thesis is in part to fill the gap that exists in the Czech historiography regarding the use of horses and other transport animals in the First World War. It follows the experience of draught, pack and mounted animals in this war, from its very beginnings to the end, and tries to answer these questions: how were these animals used, what did they have to go through and encounter on the battlefield and what care they were provided. This thesis combines the use of historical sources of both administrative and personal nature with the knowledge and observations gained from the field of horse ethology. It also addresses in detail the relationship between fighting men and their horses and tries to paint the picture of the role of war horses in the representation and memory of the First World War.

Klíčová slova

první světová válka, kůň, zvíře, tažné zvíře, kavalerie, válečný prožitek

Keywords

First World War, horse, animal, working animal, draught animal, cavalry, war experience

Obsah

1. Úvod	8
2. Jejich cesta válkou: osud koní a přepravních zvířat v první světové válce	15
2.1 Etologie koní a přepravních zvířat	15
2.2 Typologie přepravních zvířat	18
2.2.1 Tažná zvířata	18
2.2.2 Nákladní zvířata	19
2.2.3 Jezdecká zvířata	20
2.3 Před příchodem na frontu: příprava zvířat do války	21
2.3.1 Rekvizice a nákup koní	21
2.3.2 Výcvik koní	23
2.3.3 Přeprava na frontu	24
2.4 Práce a působení přepravních zvířat na frontě	27
2.4.1 Zásobování krmivem a výživa	32
2.4.2 Nemoci, zranění a péče o zdraví	35
2.4.3 Kavalerie a jízdní oddíly v první světové válce	43
2.4.4 Specifika jednotlivých bojišť	46
2.5 Skládání účtů	51
2.5.1 Rekonstrukce počtů přepravních zvířat	51
2.5.2 Osudy koní po válce	54
3. Institucionální zajištění zvířat v armádě: exkurz do předpisů rakousko-uherské armády	57
3.1 Remontní komise, nákup a odchov remont	57
3.2 Klasifikace zvířat	59
3.3 Výcvik remont	60
3.4 Péče o zdraví	62

4. Člověk a kůň: vojáci a válečná zvířata	64
4.1 Vojáci a jejich vztah ke zvířatům	64
4.2 Romantika, stereotypizace a heroizace: obraz koní ve vojenské kultuře ...	70
4.3 Koně v paměti války	71
5. Závěr	73
6. Seznam použitých pramenů, literatury a dalších zdrojů	75
7. Přílohy	82
7.1 Textová příloha	82
7.2 Obrazová příloha	91

1. Úvod

V první světové válce sloužily desítky milionů mužů a asi deset milionů z nich ve válce přineslo nejvyšší oběť. Jejich osudy, životy a smrt jsou i po sto letech předmětem neutuchajícího zájmu historiků i široké veřejnosti. Jejich památce jsou věnovány stovky publikací, výzkumných projektů, památníků a komemoračních událostí. Po boku lidí však ve válce bojoval a umíral i někdo jiný. Miliony koní, mul a oslů, ale i psů, holubů a dalších zvířat – opomíjených účastníků jednoho z největších světových konfliktů. Tyto živé bytosti musely snášet tíhu války stejně jako jejich lidské společníci. Jejich osudům a úloze ve válce se však po dlouhá léta nedostávalo téměř žádné pozornosti historiků. Přes silnou vlnu zájmu posledních let o zvířata v první světové válce, především v anglosaských zemích a ve Francii, zůstává dosud řada aspektů této problematiky do velké míry neprobádána. V českém prostředí pak dosud nebyl účasti zvířat v první světové válce systematicky věnován žádný obsáhlejší výzkum.

Předkládaná bakalářská práce má ambice tuto mezeru alespoň částečně zaplnit. Protože nejhojnějšími a také nejvíce viditelnými účastníky první světové války z řad živočišné říše byli koně, muly a osli, a to zejména ti používaní jako tažná a nákladní zvířata, bude se práce věnovat právě jim. Jejím posláním je postihnout osudy milionů tažných a nákladních zvířat, která v letech 1914–1918 vstoupila do soukolí světové války a byla nucena jím projít. Vzhledem k tomu, že se v českém prostředí ve výzkumu této problematiky ocitáme do velké míry na dosud neznámé půdě, bude se práce soustředit na obecné vystižení osudů, role a postavení těchto zvířat v první světové válce a částečně také na vztah, který si k nim vytvořili vojáci, aniž by se soustředila na armádu jediné konkrétní bojující strany či na jediné konkrétní bojiště, avšak s přihlédnutím k administrativním pramenům domácí, tedy rakousko-uherské provenience.

Bakalářská práce si pokládá následující hlavní výzkumnou otázku: jaká byla cesta tažného či nákladního zvířete první světovou válkou? Jaké osudy tato zvířata čekaly, jak byla zvířata využívána, jaké se jim dostávalo péče a s čím se musela na frontě potýkat? Abych na tyto otázky mohla odpovědět, pokusím se o ucelenou rekonstrukci cesty zvířete válkou od počátku až do samotného konce a nastíním všechny klíčové aspekty problematiky. Kromě tohoto zaměření však práce zároveň poskytne

mnoho podnětů k zodpovězení druhé, podružné otázky: jaký význam měla válečná zvířata, a to zejména koně, muly a osli, pro bojující vojáky a potažmo pro celou společnost ve válce? Jaký vztah si k nim bojující muži vytvořili, jak na osudy zvířat ve válce nahlíželi a jakou stopu v obrazu války tato zvířata zanechala?

Z předchozího je patrné, že práce staví do středu pozornosti především samotné zvíře a jeho vlastní zkušenost ve válce. Nebudeme tedy sledovat koně a ostatní přepravní zvířata z pozice pouhého válečného materiálu a neživého inventáře v dosahování válečných cílů. Naopak se pokusíme pohlédnout na zvířata jako na legitimní účastníky dění, s jejich vlastní subjektivitou a prožíváním situace. Tak ostatně na zvířata nahlížela i většina samotných vojáků. I přesto však bude osud zvířete do velké míry předestřen v kontextu jejich úlohy ve vedení války a strategického významu, který přepravní zvířata měla pro mobilitu, bojeschopnost a životaschopnost armády. Zároveň bude místo zvířat ve válce vždy konfrontováno s tím, jak je reflektovali lidští účastníci bojů a případně i do války zatažená širší veřejnost.

Práce je rozvržena do tří kapitol. V první kapitole bude nejprve proveden krátký exkurz do etologie koní a jim příbuzných zvířat, který napomůže porozumění jejich subjektivního vnímání toho, co je na bojišti provázelo. Taktéž bude definována terminologie a typologie jednotlivých druhů přepravních zvířat. Pak se již budu zabývat samotnými osudy válečných přepravních zvířat v letech 1914–1918: od rekvizic a nákupu, výcviku a příchodu na frontu přes pracovní využití zvířat, zajišťování přísunu krmiva, vliv bojového prostředí na zdraví a psychický stav zvířat až po nemoci a zranění, na něž zvířata umírala a péči, která jim byla poskytována. Zvlášť bude pojednáno o roli kavalerie neboli jezdeckva v první světové válce, pozornost bude věnována i specifikům podmínek zvířat na jednotlivých bojových frontách. Poté se pokusím o rekonstrukci počtů koní a dalších přepravních zvířat ve válce použitých a zemřelých a krátce nastíním jejich osudy bezprostředně po válce. Druhá kapitola je exkurzem do dostupných předpisů rakousko-uherské armády upravujících zacházení s válečnými zvířaty v době první světové války. V poslední kapitole se budu věnovat základním aspektům vztahu vojáků k válečným koním a jejich vnímání úlohy zvířat ve válce. Krátce také pojednám o reprezentaci zvířat ve válečné populární kultuře a o jejich místě v paměti první světové války.

Zhodnocení dosavadního stavu bádání

Dosavadní stav bádání, alespoň pro české prostředí, byl již nastíněn: nezaznamenávám zde v podstatě žádný významný ucelený příspěvek o používání zvířat v první světové válce. V periodiku *Historie a vojenství* se tématu na jedné dvoustraně věnoval Jaroslav Beránek.¹ Populárně-naučná překladová publikace *Mlčenliví hrdinové. Hrdinství a oddanost zvířat ve válce* s příběhy vybraných válečných zvířat z několika válečných konfliktů tento kratičký výčet uzavírá.² Nejenže neexistuje ucelená produkce na samotné téma, problematika užití přepravních zvířat ve válkách je často zcela skryta dokonce i v přehledových publikacích – zejména starší práce o první světové válce³ nijak nezohledňují klíčovou úlohu zvířat a jejich početních stavů pro bojeschopnost armád. Statě o zásobování a potížích s ním obvykle vůbec nezohledňují význam zásobování armád krmivem, jež bylo jednou z nejdůležitějších válečných komodit, statě o ztrátách nezohledňují ztráty koní a tak podobně. Zvířata jsou tak často přehlížena i v rámci jejich velmi úzkého pojetí jako pouhého válečného materiálu. Ve statích o silách armád v jednotlivých bitvách, operacích a ofenzivách se udávají počty mužů, děl a kulometů, případně tanků, téměř nikdy však počty koní, přitom jejich nedostatek mohl významně ztížit pohyblivost a bojeschopnost armád a tím i ovlivnit výsledek bojů. Tuto absenci zvířat v historické literatuře označuje studie německé historičky Mieke Roscher *Where is the animal in this text? Chancen und Grenzen einer Tiergeschichtsschreibung*⁴ jako „chybějící zvíře v diskurzu“ (missing animal) a potvrzuje, že není snadné, ba že je někdy zcela nemožné v historických pracích a pramenech najít zmínky o zvířatech i tam, kde se prokazatelně hojně nacházela. Britský historik John Singleton v souvislosti s válečnými koňmi v první světové válce poznamenal, že jednou z hlavních příčin nezájmu historiografie o válečné koně v moderních válkách je fascinace technikou a že množství pozornosti věnované kulometům, těžkému dělostřelectvu či bitevním lodím zcela zastínilo význam, jaký pro válečné úsilí měla přepravní zvířata.⁵ Přesto zahraniční badatele a autory problematika válečných zvířat zaujala o poznání více. V posledních letech se dá dokonce hovořit o jakémsi boomu zájmu o zvířata a zejména koně sloužící v první světové válce. Jedním z hlavních podnětů byl pravděpodobně úspěch divadelní

¹ Jaroslav BERÁNEK, *Zvířata ve válce 1914–1918*, in: *Historie a vojenství* 3/2007, s. 116–117.

² Evelyn LE CHÊNE, *Mlčenliví hrdinové. Hrdinství a oddanost zvířat ve válce*, Praha 2005.

³ Výrazně např. Zdeněk Jindra: *První světová válka*, Praha 1987.

⁴ Mieke ROSCHER, *Where is the animal in this text? Chancen und Grenzen einer Tiergeschichtsschreibung*, in: *Human-Animal Studies. Über die gesellschaftliche Natur von Mensch-Tier-Verhältnissen*, Bielefeld 2011, s. 121–150.

⁵ John SINGLETON, *Britain's Military Use of Horses 1914–1918* [online], *Past & Present*, No. 139 (May, 1993), s. 178–203 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/651094>.

hry a později i velko filmu Stevena Spielberga *War Horse* (Válečný kůň) na základě stejnojmenného dětského románu Michaela Morpurgo.⁶ V roce 2010 shromáždil historik Richard van Emden ve své antologii *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War* stovky unikátních vzpomínek britských vojáků první světové války na jejich bojová setkání se zvířaty.⁷ O rok později byla vydána spíše populárně-naučná výpravná publikace Simona Butlera *The War Horses. The Tragic Fate of a Million Horses in the First World War*.⁸ Další samostatné publikace se věnují nasazení britské kavalerie na západní frontě⁹, tím však i zde výčet významných publikací končí. Tématem se však dále obsáhle zabývala řada absolventských prací na britských a francouzských univerzitách¹⁰ a také některé dílčí, avšak velmi přínosné studie publikované ve formě článků.¹¹

Využití prameny a literatura

Základním pramenem pro mne byly předpisy rakousko-uherské armády uložené ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze. Nejedná se však bohužel o ucelený soubor všech administrativních norem upravujících zacházení se zvířaty v rakousko-uherské armádě v době první světové války, jelikož takový soubor se na území České republiky nenachází. Navíc předpisy zde dochované až na výjimky pocházejí pouze z doby předválečné a neumožňují tak zcela zachytit skutečnou podobu zacházení se zvířaty v první světové válce, protože ta se v průběhu války měnila. Proto bylo nezbytné opřít výzkum o egodokumenty, tedy prameny osobní povahy jako jsou

---

⁶ Bestseller Michaela Morpurgo *War Horse*, poprvé vydaný v roce 1982, byl roku 2007 převeden do divadelního zpracování. Hra byla od té doby uvedena mj. na Broadwayi a ve West Endu, celkem byla představena již v pěti zemích. V roce 2011 příběh zfilmoval Steven Spielberg.

⁷ Richard VAN EMDEN, *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War*, Londýn 2011.

⁸ Simon BUTLER, *The War Horses. The Tragic Fate of a Million Horses in the First World War*, Wellington 2011.

⁹ David KENYON, *Horsemen in No Man's Land. British Cavalry and Trench Warfare 1914–1918*, Barnsley 2011.

¹⁰ Z těch, které nebyly později vydány jako samostatná práce např. Valerie SCHOUTEETEN, *Les chevaux pendant la Grande Guerre*. Doktorská práce obhájená na Université Claude Bernard de Lyon, Lyon 1994.

¹¹ Damien BALDIN, *De la contiguïté anthropologique entre le combattant et le cheval. Le cheval et son image dans l'armée française durant la Première Guerre mondiale* [online], *Revue Historique des Armées*, n. 249, 2007, s. 75–87 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://rha.revues.org/index473.html>; Damien BALDIN, *Les tranchées ont-elles enterré la cavalerie? Entre disparition et mutation: la cavalerie française durant la Première Guerre mondiale*, in: *Guerres mondiales et conflits contemporains*, Paříž 2007, s. 7–20; Roland BRUNEAU, *Les équidés dans la Grande Guerre* [online], *Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires*, 2005, 4 (1), s. 20–33 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B5/Bruneau.pdf; John SINGLETON, *Britain's Military Use of Horses 1914–1918* [online], *Past & Present*, No. 139 (May, 1993), s. 178–203 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/651094>.

paměti, dopisy a zápisky. V nich vojáci nabízejí mnohem detailnější a opravdovější obraz toho, jak zvířata na bojišti skutečně žila a umírala, jak reagovala na bojové podmínky, jaká jim byla poskytována péče, jak s nimi bylo zacházeno či jak se k jejich působení stavělo velení vojska i řadoví vojáci. Z egodokumentů bylo v této práci využito zejména vzpomínek rakousko-uherského dělostřelce na italské frontě Jana Třísky¹², zápisků a dopisů desítek britských vojáků z antologie *Tommy's Ark* a dalších. Při rekonstrukci působení a využití zvířat ve válce pro mne byly velmi významné i prameny vizuální, tedy zejména fotografie pořízené na bojištích první světové války a nákresy z vojenských předpisů. Velká část obrazového materiálu v příloze této práce opět pochází z Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze a je rakousko-uherské provenience. Pro kapitoly o obrazu koní ve válečné kultuře a v paměti války mi byly pramenem také reprodukce mnoha uměleckých děl, a to zejména válečných pohlednic a plakátů, ale i sochařských prací a památníků. Pro zmíněné kapitoly jsem využila i několik děl literárních, pasáže z nich se taktéž nacházejí v příloze této práce.

Ze sekundární literatury pro mě byla klíčová studie Rolanda Bruneau o využití přepravních zvířat ve francouzské armádě během první světové války¹³, obdobná studie Johna Singletona o armádě britské¹⁴, monografie *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918* o organizaci rakousko-uherské armády¹⁵, publikace Simona Butlera *The War Horses*¹⁶, studie Damiena Baldina o antropologických aspektech vztahu mezi vojákem a válečným koněm¹⁷ a řada dalších dílčích prací, jejichž kompletní seznam se nachází v závěru práce. Pro referenci jsem také využila publikaci zabývající se etologií koní a s ní spojenými aspekty jejich výcviku.¹⁸

Ze soupisu využití literatury je zřejmé, že použity byly zejména práce anglosaské a francouzské, které se nevyhnutelně soustředí především na západní a potažmo blízkovýchodní frontu, kde britská a francouzská vojska nejvíce bojovala. Mou snahou bylo tuto nerovnováhu vychýlit využitím pramenů a literatury vztahující se

---

¹² Ve zpracování jeho syna v Jan F. TRÍSKA, *Zapomenutá fronta. Vojákův deník a úvahy jeho syna*, Praha 2001.

¹³ R. BRUNEAU, *Les équidés*, 2005.

¹⁴ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, 1993.

¹⁵ *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

¹⁶ S. BUTLER, *The War Horses*, Wellington 2011.

¹⁷ D. BALDIN, *De la contiguïté*, 2007.

¹⁸ Elwyn Hartley EDWARDS (ed.), *Encyclopedia of The Horse*, Londýn 1995.

k rakousko-uherské armádě, z jejichž bojišť je v této práci největší pozornost věnována italské frontě, a to zejména pro její specifčnost. Všude tam, kde to bylo s ohledem na dostupnou literaturu možné, se práce snaží postihnout obecné rozměry využití přepravních zvířat v první světové válce a dodržovat jistou vyváženost mezi podmínkami všech bojišť války a všech hlavních bojujících stran.

Metodologická východiska a použité metody

Zde je na místě položit otázku, proč by se měl historický výzkum vůbec zabývat osudy zvířecích účastníků války. Je zřejmé, že lidské dějiny, a války obzvláště, nevyhnutelně ovlivňují i mimolidské zástupce živočišné říše. Stále více začíná být díky poznatkům přírodních věd za zřejmé považováno i to, že zvířata jsou stejně jako člověk schopna dění okolo sebe aktivně prožívat a do určité míry je i ovlivňovat. Etologické výzkumy prokazují velmi hlubokou schopnost zvířat být nejen pasivním předmětem událostí, ale i jejich aktérem. Tyto otázky nejsou předmětem předkládané práce, proto se omezím jen na velmi stručný odkaz na studie, které se tématem podrobněji zabývají, považují však za významné je zmínit, jelikož jejich poznatky jsou pro tuto práci inspirací.¹⁹

Působení zvířat v dějinných událostech je možno pojmut i jako jeden z úhlů nazírání samotné lidské společnosti. Komplexní interakcí člověka a zvířat a místem zvířat ve společnosti se zabývá nový společenskovední obor tzv. animal studies (také human-animal studies, antrozoologie či zooantropologie, česky trochu neobratně zvířecí studia). V anglosaských zemích má již mnohaletou tradici, v českém prostředí se postupně etabluje.²⁰ Jednou z klíčových disciplín tohoto oboru je i historie.²¹ Východiskem jeho zkoumání je předpoklad, že sledování role a působení zvířat ve vybraných strukturách či dějinných událostech může poskytnout pomyslný dílek do skládaného obrazu těchto struktur či událostí a napomoci tak lépe porozumět jejich charakteru. Taktéž v konfrontaci s postavením zvířat ve společnosti (či například právě

---

¹⁹ Za všechny např. práce francouzského biologa a filozofa G. Chapouthiera, zejména Georges CHAPOUTHIER, *Kant et le chimpanzé. Essai sur l'être humain, la morale et l'art*, Paříž 2009. Ráda bych zmínila i práci historika J. Hribala, kterou považuji za jednu z prvních vlaštovek historické práce zohledňující aktérství zvířat (používá se termín *animal agency*). Autor v ní popisuje několik případů cílených pokusů o útěk či pomstu konkrétních zvířat držených v cirkusech a zoologických zahradách. Jason HRIBAL, *Fear of the Animal Planet. The Hidden History of Animal Resistance*, Edinburgh 2010.

²⁰ Z českých textů o animal studies např. Tereza VANDROVČOVÁ, *Sociologie zvířat: přehledová stat' o oboru Human-Animal Studies* [online], Human-Animal Studies [cit. 2014-05-07]. Dostupné na: http://humanimal.cz/texty_soubory/sociologie-zvirat.html.

²¹ Harriet RITVO, *History and Animal Studies* [online], in: *Society & Animals*, December 2002, Vol. 10, Issue 4, s. 403–406 [cit. 2013-11-20]. Dostupné na: http://www.animalsandsociety.org/assets/library/479_s10411.pdf.

v armádě a ve válce) můžeme přesněji definovat postavení lidských bytostí tamtéž. V neposlední řadě poskytují zvířata nepřeborný materiál pro vytváření symboliky a i tímto na mnoha úrovních aktivně vstupují do zdánlivě výhradně lidských dějin.

Nové a dosud neobvyklé úhly pohledu na dějiny válek a vojenství nabízí tzv. nová vojenská historie.²² Ta se snaží pohlížet na války z interdisciplinárních pozic sociální historie, kulturní historie, sociologie či antropologie a postavit se tak v opozici ke klasicky pojímaným vojenským dějinám. Umožňuje sledovat dlouho opomíjená témata a integrovat dosud nepoužité přístupy. Problematika užívání zvířat ve válce, spolu s analýzou vztahu vojáků k těmto zvířatům a obrazu zvířat ve válečné kultuře jistě bude jednou z přínosných oblastí.

Historické prameny administrativní i osobní povahy jsou často ohledně chování a prožitků válečných zvířat i zacházení s nimi nečekaně výmluvné a sdílné. Máme-li však hodnotit například vhodnost předepsaného zacházení s ohledem na samotná zvířata či působení bojového prostředí na jejich psychiku, je třeba sáhnout i do jiné a pro historiky poměrně exotické disciplíny, kterou je etologie. Etologie je definována jako nauka o chování živočichů, lze ji také chápat jako psychologii a sociologii zvířat. Umožňuje nám seznámit se s tendencemi ve vnímání a chování konkrétních druhů zvířat a tím nám pomoci porozumět jejich prožívání situace a konfrontovat a správně interpretovat poznatky získané studiem historických pramenů. Metody použité v této práci bych tedy definovala jako kombinaci studia a hodnocení historických pramenů nejrůznějšího druhu, zejména však výpovědí samotných vojáků a vojenských předpisů, s poznatky etologie koní a jim příbuzných zvířat, a to s přihlédnutím k východiskům animal studies a nové vojenské historie. V kapitole o vztahu bojujících mužů ke zvířatům dám velký prostor jejich vlastním slovům a pokusím se použít i perspektivu antropologické.

---

²² Například Peter PARET, *The New Military History* [online], The US Army War College Quarterly Parameters, Autumn 1991, Vol. XXI, s. 10–18 [cit. 2014-05-01]. Dostupné na: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/1991/1991%20paret.pdf>.

2. Jejich cesta válkou: osud koní a přepravních zvířat v první světové válce

2.1 Etologie koní a přepravních zvířat

Nejběžnějšími tažnými a nákladními zvířaty používanými v první světové válce byli koně, muly a osli, všichni náležící do čeledi koňovitých (*Equidae*). Porozumění specifikům ve vnímání a chování těchto zvířat považují za důležité pro správné zhodnocení jejich působení na bojišti, zejména co se týče jejich prožívání bojové situace a vhodnosti zacházení s nimi.

Způsob, jakým zvíře vnímalo své okolí a jak na ně reagovalo velmi ovlivňovala povaha konkrétního jedince i živočišného druhu. Koně, muly a osli se v povaze navzájem poměrně významně liší. Osli, nejdrobnější z těchto tří zvířat, jsou ze všech pojednávaných nejvíce pasivní a poddajní, na nakládání či zapřahování podle výpovědi reagovali často až s nezájmem. Mají velmi klidnou a stálou povahu a jsou po mnoha stránkách velmi odolní. Koně naopak na své okolí aktivně reagují, často se vůči člověku projevují dominantně a nezřídka oponují a brání se manipulaci. Vůči chorobám a vnějším vlivům jsou choulostivější, oproti oslům mají výrazně temperamentnější a neklidnější povahu. Muly, kříženci kobyly a osla, spojují povahu i tělesnou stavbu obou rodičů. Jsou vytrvalé a odolné, poměrně poddajné a klidné jako osel a silné jako kůň. Podle některých názorů tradovaných mezi vojáky tím „pravým“ válečným koněm nebyl kůň, ale právě mula.²³

Samotní koně se podle povahy dají rozdělit na tzv. studenokrevné a teplokrevné. Studenokrevní koně jsou klidnější, rozváznější, povolnější, vytrvalejší a odolnější. Pro svou robustní tělesnou stavbu a vytrvalost byli preferováni jako tažní koně. Bojové podmínky obvykle snášeli lépe, někteří z nich si při střelbě navykli lehnout k zemi a vleže ji přečkat. Naopak teplokrevní koně, vyšlechtění za účelem lehčí stavby těla a používání hlavně jako jezdeckí, reagují prudce, jsou živější a neklidní a také výrazně lekavější. Často se při střelbě, křiku a zmatku splášili, začali se vzpínat a zmateně pobíhat po bojišti ve snaze utéci, čímž se zasažení střelbou ještě více vystavovali.

---

²³ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 25.

Přirozenou instinktivní reakcí koní na nebezpečí a ohrožení je útek. „Útek je obranným mechanismem koně, ... jeho primárním prostředkem k sebezáchově.“²⁴ V přirozeném prostředí představoval úprk stáda ochranu před predátory, z tohoto důvodu jsou koně obdařeni velmi ostrými smysly. Právě nutnost být neustále ve střehu má za příčinu jejich vysoce excitovanou povahu. Koně mají proto tendenci lekat se i zdánlivě nevýznamných zrakových, sluchových či čichových podnětů.

S ochranou před predátory souvisí i druhá podstatná charakteristika ovlivňující chování koní, oslů a mul, a to stádový instinkt. „Společnost ostatních zvířat ve stádu poskytuje bezpečí. Stádový instinkt je v koních hluboce zakořeněn a neustále přítomen – kůň se vždy bude snažit zůstat ve skupině ostatních koní či se k ní vrátit.“²⁵ V důsledku této tendence nebylo neobvyklé, že v okamžiku, kdy se splášil jeden kůň a začal zmateně pobíhat či utíkat, přidala se k němu i další zvířata.

Koně, muly a osli mají několikanásobně citlivější sluch než lidé, jsou schopni zachytit zvuky, jež člověk nepostřehne. Stejně tak jejich zrak jim umožňuje rozpoznat sebemenší pohyb a často je vylekají zmateně pobíhající lidé či jiná zvířata. Taktéž mají výborně vyvinutý čich a v důsledku jejich přirozených reakcí na známky ohrožení například nezdídky pocítují intenzivní strach, cítí-li krev svou či svých druhů.²⁶

Víme-li, že koně jsou poměrně lekavými zvířaty a že mají vysoce citlivý sluch a zrak, může se zdát až paradoxním, že právě takto vnímající zvířata byla po staletí používána na bojištích, jejichž neodmyslitelnou součástí jsou hlasité výbuchy a střelba, křik, zmatené a prudké pohyby a kouř. Schopnost koní si na takovéto prostředí zvyknout a bez větších zábran se v něm pohybovat je obvykle výsledkem mnohaměsíčního i mnohaletého výcviku, který je často příznačně nazýván *horse breaking* (doslova „lámání“ či „zlomení“ koně).

Detailní znalost psychiky a reakcí koní a dalších přepravních zvířat byla jednou ze základních složek výcviku všech vojáků, kteří při výkonu své služby přímo pracovali se zvířaty. Vojáci často velmi dobře znali i vlastnosti konkrétních jedinců, s nimiž sloužili. Schopnost přesvědčit zvířata k práci byla pro bojeschopnost vojska zcela nezbytná a vojáci se tak učili přesně využívat povahových rysů jednotlivých zvířat. Do války, jejíž rozměry v prvních dnech tušil málokdo, však vojáci odcházeli nejen se zvířaty, která armádě patřila a jež detailně znali, ale i se stovkami a tisíci zvířat

²⁴ EDWARDS (ed.), *Encyclopedia of The Horse*, s. 176.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. 179.

zrekvírovaných a zakoupených. Ta často nebyla dostatečně vycvičená či přivyknutá na požadovanou práci a vojáci tak byli nuceni je doslova za pochodu naučit všemu potřebnému, ale hlavně – připravit je na bojiště, o jehož skutečné podobě sami dosud neměli tušení.

2.2 Typologie přepravních zvířat

Pro účely této práce považuji za vhodné definovat terminologii ve vztahu k užití přepravních zvířat v armádě a stanovit také jakousi typologii těchto zvířat. Jako souhrnný pojem pro zvířata sloužící k přepravě materiálu a zásob, zbraní, pojízdných zařízení či samotných vojáků používám termín *přepravní zvířata*. Mezi ně řadím zvířata tažná, nákladní a jezdecká. Těmto jednotlivým kategoriím se nyní budu věnovat podrobněji.

2.2.1 Tažná zvířata

Tažnými zvířaty rozumíme zvířata zapřažená buď jednotlivě, v páru anebo ve vícespřeží do pojízdného zařízení nejrůznějšího charakteru. Jako tažná zvířata byli používáni převážně koně a muly, na menší záprah také osli. V armádách chudších zemí, které trpěly nedostatkem koní a mul, jako bylo například Srbsko či Bulharsko, byli zapřahováni voli [Obr. 15.]. Mnoho armád, včetně rakousko-uherské, ale i britské či francouzské, celkem běžně zapřahovalo do drobnějšího nákladu, jako byly vozíky s kulometem či zákopová děla psy [Obr. 13, 14.]. Sáně tažené psy byly také vedle lanovek jediným použitelným dopravním prostředkem k přepravování zásob a raněných v nejvyšších polohách italské fronty v Alpách.²⁷ Na blízkovýchodní frontě se výjimečně zapřahovali i velbloudi, německá armáda na západní frontě zase občas používala k tažení dřeva slony získané z cirkusů a zoologických zahrad. Českoslovenští legionáři v Rusku dokonce zapřahovali medvěda.²⁸

Tah zvířaty byl v první světové válce takřka výlučným způsobem přepravy děl; polní a horská děla byla k tomuto způsobu přepravy přímo konstruována. Zásobovací kolony tažných zvířat dále přepravovaly vozy s municí, potravinami, zdravotnickými potřebami, náhradní výstrojí a dalším vojenským materiálem. Hipomobilní, tedy tažené zvířaty, byly také polní ambulance a vozy pro raněné, polní kuchyně, telegrafní a poštovní vozy, pojízdné tiskové stanice a nejrůznější další pojízdná zařízení. V zasněžených oblastech se k přepravě materiálu či raněných používaly koňmi tažené

---

²⁷ Jindřich MAREK, *Pod císařskou šibenicí. Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918*, Cheb 2005, s. 159; Milan ČEPELKA, *Fronta v Dolomitech 1915–1917*, Lysá nad Labem 1997, s. 31.

²⁸ Oldřich SPÁLOVSKÝ, *Vnímání tepla a zimy na matičce Rusi v dýmu vzpomínek českých legionářů*, in: Československé legie a první světová válka. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 9. listopadu 2001. Ed. Jiří PETRÁŠ, České Budějovice 2002, s. 22–26.

sáně. Tažná zvířata tudíž byla nejvíce využívána útvary dělostřeleckými, vozatajskými²⁹ a zásobovacími, vozy tažené zvířaty ale využívaly prakticky všechny útvary od pěchoty po spojovací a ženijní vojsko a dokonce i jednotky kavalerie. Spíše kuriozitou byly koňmi tažené tanky – zvířata je v některých případech přepravovala do co největší blízkosti fronty, aby nebyl tank před nasazením opotřebován.

Tažní koně se podle tělesné stavby dělili na lehké tažné koně a těžké tažné koně. S ohledem na charakter zvířete byli pro účely tahu preferováni robustnější a vytrvalejší studenokrevníci. V podmínkách války a při velmi rychlém nedostatku koní však brzy nebylo možno brát zřetel na vhodnost konkrétního zvířete k určitému typu práce. Jelikož vícespřeží byla téměř vždy ovládána ze sedla, bylo také nezbytné, aby byl tažný kůň zároveň ochoten nechat se osedlat.

2.2.2 Nákladní zvířata

Nákladní zvířata nesla přepravovaný materiál, často umístěný ve speciálních nákladních sedlech, na svém hřbetu. Jako nákladní zvířata se nejčastěji osvědčily muly, používání byli i koně a osli, případně velbloudi. V pramenech i literatuře se občas v souvislosti s nákladními zvířaty objevuje pojem *soumar* (něm. *Tragtier*), který ovšem nemá jasnou definici a je používán jednak jako termín pro nákladní zvířata, jednak jako obecné synonymum pro mulu.³⁰

Nákladní způsob přepravy materiálu byl využíván zejména v těžko přístupných oblastech a složitých terénech, kde nebylo možno využít tažených vozů, tedy například v rozbahněné půdě či na úzkých skalnatých cestičkách v horách. Právě zde byly využity přednosti mul, které na rozdíl od koní mají užší stopu a jistější krok a byly tak pro strmé horské stezky vhodnější. Vzhledem k menšímu objemu materiálu přepraveného tímto způsobem v porovnání s tahem (zvíře unese na hřbetě jen polovinu toho, co by dokázalo utáhnout³¹) tvořila naložená zvířata často velmi dlouhé kolony.

Nákladních zvířat bylo hojně využíváno k přepravě rozložitelných horských děl tam, kde kvůli složitému terénu nebylo možno je přepravovat vcelku, náklad byl také nejobvyklejším způsobem přepravy rozložených kulometů [Obr. 22, 38, 39.]. Zvířata na hřbetech nosila schránky s municí i jednotlivé dělostřelecké granáty. Kromě dalších

²⁹ Vozatajstvo neboli trén je označení pro vojenský útvar zajišťující v armádě zásobování a přepravu pojízdných zařízení.

³⁰ Viz spojení „*Pferde und Tragtiere*“ (koně a soumaři) používané v předpisech rakousko-uherské armády.

³¹ Např. *War Horse: Fact & Fiction* [online], National Army Museum [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.nam.ac.uk/microsites/war-horse/>.

nejrůznějších zásob včetně kanystrů pitné vody pro vojáky na sobě zvířata často nesla balíky sena určené k pozdější vlastní konzumaci.

2.2.3 Jezdecká zvířata

Jako jezdecká zvířata označujeme jednak koně jezdeckta a zvířata dalších jízdních oddílů, u nichž byl útok vojáka v sedle přímým prostředkem boje, ale například i koně určené k běžné přepravě důstojníků. V sedle se pohybovaly také hlídkující a průzkumné jednotky či kurýři. Zvířata jezdeckta a jízdních oddílů nesloužila jen k samotnému útoku, ale i k běžné přepravě svých vojáků, ti se totiž při přesunu jednotky přemisťovali v sedle. Vedle jezdeckta používajícího výhradně koně využívaly jiné jízdní oddíly i muly a velbloudy. Právě velbloudi se významně uplatnili na blízkovýchodní frontě – britské impérium sestavilo v druhé polovině války celou brigádu velbloudí jízdní pěchoty (*Imperial Camel Corps Brigade*) o 4 800 zvířatech v plném stavu.³² V jízdní pěchotě nalézáme další způsob využití přepravních zvířat – rozumíme jí totiž vojsko, které zvířata používá k přepravě do co největší blízkosti fronty a bojuje pak na zemi stejně jako běžná pěchota. Jízdní velbloudí oddíly intenzivně používala i armáda Osmanské říše [Obr. 31.].

Navzdory někdy tradovaným tvrzením a představám, že v letech 1914–1918 se nenalezlo takřka žádné uplatnění pro jezdeckto, hrála kavalerie ve skutečnosti stále poměrně významnou roli, a to zejména na východní a blízkovýchodní frontě, v omezené míře i na frontě západní především v prvním a posledním roce války.

Zvláštní kategorií jezdeckých zvířat byli koně důstojničtí přidělení důstojníkům pro osobní přepravu. Jelikož vyšší důstojníci se obvykle do bojů přímo nezapojovali a pohybovali se spíše za frontou, bylo jejich koním dopřáváno největší péče a odpočinku ze všech přepravních zvířat. Jejich role byla do velké míry reprezentativní a tak mělo být důkladně pečováno i o jejich zevnějšek. Například důstojničtí koně rakousko-uherské armády měli kvalitnější sedla než koně řadových vojáků a na jejich péči se vztahovala zvláštní opatření. Na druhou stranu však tyto koně byli poměrně choulostiví, zvyklí na pobyt v dobře kryté maštali, a frontovým podmínkám podléhali nejrychleji – nebylo totiž výjimkou, že důstojnický kůň byl po smrti důstojníka v boji přidělen na běžnou práci, na kterou nebyl připraven a které rychle podlehl.

---

³² *Imperial Camel Corps organisation* [online], New Zealand History online [cit. 2014-05-08]. Dostupné na: <http://www.nzhistory.net.nz/war/camel-corps/organisation>.

2.3 Před příchodem na frontu: příprava zvířat do války

2.3.1 Rekvizice a nákup koní

Armády si v době míru udržovaly omezený počet zvířat pro vlastní potřebu, zejména pro výuku rekrutů, vojenské přehlídky a samozřejmě pro jezdecko a důstojníky. Armády také musely být schopny v případě potřeby provést krátký výpad za účelem obnovení pořádku či odvrácení hrozby anebo podniknout krátkou vojenskou intervenci. Počet tohoto stálého stáda vojenských koní však byl vždy poměrně malý a v okamžiku mobilizace a zahájení války muselo být překročeno k rozsáhlým rekvizicím a nákupům zvířat.

Rekvizicí rozumíme zakoupení zvířat pro potřeby armády z domácích zdrojů, obvykle na základě předchozí dohody či vyrozumění, v případě mobilizace však i nucené. Zajišťováním koní pro armádu, ať už rekvizicí nebo nákupem ze zahraničí, byly pověřeny tzv. remontní oddíly.³³ Některé z armád, například britská, francouzská či německá, udržovaly po dobu míru smluvní vztahy s civilními vlastníky a chovateli koní, jenž byli za pravidelnou úplatu povinni v případě války koně odevzdat či za přiměřenou cenu odprodat armádě.³⁴ Těmito civilními vlastníky bylo vedle chovatelů koní zejména zemědělské obyvatelstvo, které používalo koně pro práce na poli a dopravu zemědělských produktů na trh, provozovatelé městské veřejné i soukromé dopravy či nejrůznější obchodníci. Rekvírování ale byli i koně lovečtí a závodní či pracující v továrnách, dokonce i koně policie a četnictva. Spolu se zvířaty mohly být rekvírovány i vozy, potahy a příslušenství k péči o koně.

V okamžiku mobilizace navštívila majitele potenciálně využitelných koní remontní komise. Koně byli prohlédnuti a posouzeni co do charakteru, tělesné stavby a zdravotního stavu a pokud byli shledáni vhodnými ke službě, byli odkoupeni a poslání buď na výcvik koní pro jezdecko anebo přidělení k jednotlivým oddílům jako koně tažní a nákladní. V některých případech byli koně rovnou předvoláni, aniž by byl zjišťován jejich zdravotní stav a způsobilost. To se týkalo například Německé říše, která ovšem měla o zdravotním stavu předvolaných koní podrobný přehled, jelikož zde

---

³³ Remonta je označení pro mladého koně určeného k výcviku.

³⁴ Např. J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 180.

armáda od roku 1900 pravidelně sčítala a prověřovala všechny koně v zemi.³⁵

Na tomto místě je třeba poznamenat, že ztráta pracovních koní výrazně přispěla ke zhoršení situace zemědělských rodin, mnohdy již tak postižených odvodem mužských členů domácnosti. Děti v těchto rodinách také často pociťovaly smutek nad ztrátou oblíbeného koně.³⁶

Mnoho armád zapojených do války již v okamžiku mobilizace výrazně pocítilo vážný nedostatek vhodných koní, které bude možno pro válku ve vlastní zemi zrekvírovat. To se týkalo přinejmenším armády britské³⁷ a francouzské³⁸. Obě země proto již zkraje války přistoupily k nákupu koní a mul ze zámoří, a to zejména ze Spojených států, ale také ze zemí Jižní Ameriky. Téměř po celou dobu války tak vody Atlantického oceánu křižovaly nákladní lodě s tisíci koňmi a mulami určenými na západní a blízkovýchodní frontu. Další zvířata byla zajišťována přímo na bojištích výkupem od civilistů tam, kde ještě civilisté nebyli postiženi rozsáhlými rekvizicemi (na západní frontě tedy pro britskou armádu například v Belgii), ale někdy i prostým zabavením na okupovaných územích, zejména na orientálních bojištích.³⁹ Díky rekvizicím a nákupu ze zámoří se početní stav přepravních zvířat obou dotčených armád podařilo výrazně navýšit. Například francouzská armáda své počty zvýšila ze 156 tisíc zvířat, které vlastnila v předvečer války, na téměř jeden milion zvířat na konci roku 1914.⁴⁰

Ani armády Německé říše a Rakousko-Uherska nebyly brzy schopny ve svých vlastních zemích zajistit dostatek koní pro potřeby války, kvůli dohodové blokádě však nemohly využít bohatých stád koní a mul ve Spojených státech. Jediným zdrojem zisku koní mimo vlastní zemi tak byla okupovaná území, na nichž zejména německá armáda zvířata intenzivně zabavovala. Podle francouzských odhadů zabavila německá armáda na okupovaném francouzském území během války na 375 tisíc tažných zvířat.⁴¹ Neméně významným zdrojem koní byla pro německou armádu také ruská část Ukrajiny. Tato skutečnost byla dokonce, spolu s bohatými zásobami ukrajinského obilí, jedním z hlavních důvodů, proč německé velení při krizi sil na západní frontě v závěru války

³⁵ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 182.

³⁶ Např. S. BUTLER, *The War Horses*, s. 10.

³⁷ Britská armáda vlastnila v předvečer války pouhých 25 tisíc koní a mul – naprosto nedostačující počet. Tamtéž, s. 47.

³⁸ Francouzská armáda v předvečer války vlastnila 156 tisíc koní a mul. R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 21.

³⁹ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 22.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 189.

odmítlo na západ přesunout německé síly držené na východě. Generál Erich Ludendorff tehdy prohlásil, že vojenská přítomnost německé armády na Ukrajině je životně důležitá, jelikož bez ukrajinských koní by německá armáda nebyla schopna vést válku na západě.⁴²

2.3.2 Výcvik koní

Z předchozí kapitoly je zřejmé, že v armádě se v důsledku rekvizic a nákupů během několika málo dnů ocitly stovky zvířat s naprosto odlišným výcvikem a zvyklostmi.⁴³ Koně tak museli být urychleně docvičováni či poprvé v životě přivykáni na věci, které se měly během několika týdnů stát všudypřítomnou součástí jejich práce na frontě. Problémy způsobovalo vojákům například to, když kuň přidělený k jednotkám jako tažné zvíře nikdy nebyl přivyknutý na chomout a na postroj. Někteří tažní koně zase nikdy předtím nebyli osedláni – což bylo i u tažného zvířete vyžadováno – a nerozuměli způsobu pobízení ostruhami anebo na sebe rovnou odmítali kohokoli pustit.⁴⁴ Obzvlášť nedostatečně vycvičení byli koně a muly dovezení britské a francouzské armádě z Jižní Ameriky, především z Argentiny. Na druhou stranu však byla velkou předností těchto zvířat vysoká odolnost vůči chorobám i povětrnostním vlivům.⁴⁵

Při výcviku bylo používáno nejrůznějších po staletí ověřených metod, jak koně naučit poslušnosti a navyknout je na dosud neznámou manipulaci. Pro tyto metody se někdy používá pojem *horse breaking*, doslova „lámání“ či „zlomení“ koně. Koním byla například svázáním znehybněna jedna končetina, aby nekopali a nebránili se, zatímco jim jsou připevňovány postroje. Stejně tak byla zvířata přivykána na hlasitou střelbu a výbuchy a obecně „utužována“ v těžké práci v bojových podmínkách.

Jezdečtí koně byli obvykle cvičeni nejdéle, dokonalé sžití jezdce s koněm totiž bylo při útoku kavalerie nezbytné, navíc bylo potřeba překonat všechny instinktivní reakce koní, které by jim velely z místa bojiště utéci či se do útoku nevrhnout.

---

⁴² Tamtéž.

⁴³ Např. ve francouzské armádě tvořila v okamžiku vstupu vojsk na bojiště zrekvírovaná zvířata již 60 % početního stavu. R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 24.

⁴⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 21.

⁴⁵ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 21–22.

2.3.3 Přeprava na frontu

Koně byli na místo výcviku a poté na frontu sváženi a přepravováni nákladními vlaky či nákladními auty, v případě zvířat britského impéria, zvířat dovážených ze zámoří či jednotek bojujících na blízkovýchodní frontě pak po moři nákladními loděmi.

Cesta koní a mul zakoupených ze Spojených států či Jižní Ameriky pro britskou či francouzskou armádu byla velice dlouhá. Zvířata byla nejprve svázena na sběrná místa ve vnitrozemí, odkud pak byla přepravována vlakem na východní pobřeží. Tam byla naloděna a vyslána po moři do Evropy. Byla-li určena pro britskou armádu, musela být nejdříve dopravena do Británie, tam prohlédnuta a podrobena výcviku a teprve pak po moři vypravena na jedno z bojišť.

Přeprava nákladními vlaky či loděmi mnoha zvířatům způsobovala intenzivní stres. Zvířata nezřídka trpěla strachem z dopravních prostředků a všemi způsoby se cestě bránila, tak jako kuň, na něhož vzpomíná příslušník britského jezdeckva: „*Herbert byl největší kuň u útvaru a měl odpor hraničící až se zuřivou nenávisťou vůči vlakům, autobusům, parním strojům a všem velkým věcem, které se mechanicky pohybovaly a vydávaly divné zvuky. Naprosto odmítl nastoupit do nákladního vozu. Nebyl ale čas na cavyky, takže pod ním půl tuctu statných mužů provléklo popruh a zvedli ho. Herbert se však rozhodl vyskočit jim, jenomže byl příliš veliký, sedlem narazil do střechy vozu a tento náraz jej na popruhu odrazil zpět mezi muže. Museli jsme ho povalit a rychle ho do vozu naložit vleže.*“⁴⁶ Přimět koně nastoupit na loď nebylo o nic snazší: „*Donutit šedesát koní, aby sestoupili do tmavého a příšerně páchnoucího podpalubí bylo značně náročné. Někteří řičeli a odmítali se přiblížit k můstku, jiní na něj nastoupili, zapřeli se a museli být na loď dotlačeni společnými silami několika mužů. Jen štěstím několik vojáků uniklo smrti a zmrzačení pod kopyty těchhle koní.*“⁴⁷ Míru stresu pocíťovaného zvířaty dokládá i fakt, že jednou z nejčastějších příčin úmrtí zvířat při přepravě vlaky či loděmi byla srdeční zástava. Někteří koně během přepravy podle slov vojáků „*zešíleli*“.⁴⁸

Hygienické podmínky na přepravních lodích byly vždy značným problémem. Vojáci vzpomínali, že zápach zvířat byl po několika dnech nesnesitelný.⁴⁹ Britská armáda se v péči o koně poučila z búrských válek, ve kterých při přepravě po moři ztratila velký počet koní v důsledku nedostatečné péče, a podařilo se jí ztráty zvířat

---

⁴⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 21–22.

⁴⁷ Tamtéž, s. 22.

⁴⁸ „*Others went berserk...*“ Tamtéž.

⁴⁹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 22.

minimalizovat.⁵⁰ Francouzská armáda však pro přepravu zvířat zakoupených ze zámoří nevyužívala vlastních plavidel tak jako armáda britská, nýbrž plavidel amerických obchodníků a nebyla tak schopna problémy spojené s hygienou jakkoli regulovat.⁵¹ Přepravní lodě sestávaly z několika palub, na nichž byla v několika řadách přivázána zvířata v úzkých individuálních koticích tak, aby se na jedné straně hromadily výkaly a z druhé mohla být zvířatům podávána potrava. Koním nebylo umožněno ležet, mohli pouze stát. V této poloze byla zvířata držena po celou dobu plavby. Několikadenní až několikátýdenní pobyt na lodích koním a mulám často způsoboval řadu zdravotních problémů a nemálo z nich po cestě zahynulo. Podmínky na nákladních lodích byly tak intenzivní a vyčerpávající, že po vylodění bylo nutné nechat koně několik týdnů zotavit před tím, než mohli být zapojeni do práce.

Přeprava zvířat z obou amerických kontinentů nebyla jen dlouhá a náročná, ale také nebezpečná. V důsledku ponorkové války vedené Německem proti dohodovým státům byly všechny lodě přepravující zvířata potenciálním cílem německých torpéd. Nejméně 6,6 tisíce koní a mul během let 1914–1918 v důsledku zásahu torpédem na moři skutečně zahynulo.⁵²

Neustálý přísun nových a čerstvých koní na bojiště byl jedním z klíčových faktorů životaschopnosti a bojeschopnosti všech armád. Jen ze Spojených států byl pro britskou a francouzskou armádu v průběhu války po moři dovezen téměř jeden milion koní a mul.⁵³ Podíl zvířat francouzské armády dovezených ze zámoří činil kolem 30 %, nejvíce jich bylo dovezeno v roce 1915 a 1916.⁵⁴ V roce 1917 byl dovoz zvířat pro francouzskou armádu výrazně omezen (oproti 230 tisícům zvířat v roce 1916 to bylo pouhých 45 tisíc zvířat v roce 1917). Důvodem bylo jednak stále se zvyšující nebezpečí přepravy po moři v důsledku ponorkové války, jednak rozhodnutí francouzského velení snížit počet zvířat v armádě kvůli neschopnosti je dále uživit.⁵⁵ Další zvířata však od roku 1917 začaly na západní frontu přivážet americké jednotky. Ty jich ale přesto nebyly schopny dovést dostatek a tak si asi 120 tisíc zvířat musely zapůjčit od

---

⁵⁰ S. BUTLER, *The War Horses*, s. 39.

⁵¹ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 29.

⁵² J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 187.

⁵³ *1900 – The Horse in Transition. The Horse in World War I 1914–1918* [online], International Museum of the Horse [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://web.archive.org/web/20100926051214/http://imh.org/legacy-of-the-horse/the-horse-in-world-war-i-1914-1918/>.

⁵⁴ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 22.

⁵⁵ Tamtéž, s. 22, 26.

francouzských a britských vojsk.⁵⁶

---

⁵⁶ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 22; J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 188.

2.4 Práce a působení přepravních zvířat na frontě

V této kapitole se již přímo zaměřím na působení přepravních zvířat na bojištích první světové války a na jejich pracovní využití. Nejprve se pokusím o vystižení obecných aspektů souvisejících s jejich pobytem ve válce a přítomných na všech jednotlivých frontách války. Zvlášť se dotknu složitostí v zásobování zvířat krmivem, nemocí a zranění, se kterými se zvířata potýkala a péče, která jim byla poskytována, samostatně pojednám o roli kavalerie v první světové válce. Nakonec se budu zabývat specifiky každé fronty a tím, jak její charakter ovlivňoval přepravní zvířata.

Jak již bylo zmíněno dříve, tažná a nákladní zvířata byla používána k přemísťování zásob, zbraní a pojízdných zařízení takřka všemi útvary armád – od vozatajstva přes dělostřelectvo a pěchotu až k jednotkám zdravotnickým či spojovacím. Na mnoha frontách dále operovaly jízdní jednotky a koně ke své přepravě používali i důstojníci. Přepravní zvířata tak bylo možno potkat na bojišti i za frontou takřka na každém kroku. Vzhledem k tomu, že přístupové komunikace byly často pod neustálým dohledem a palbou protivníka, odehrávala se velká část přesunů zásob a všeho ostatního materiálu v noci.

Na mnoha frontových úsecích byla všudypřítomná hlasitá střelba a dělostřelba, výbuchy granátů a min, oheň, kouř a dým či otřesy země. Toto prostředí negativně působilo na psychiku vojáků a negativně působilo i na koně a další zvířata – obzvlášť pokud byli těmito podmínkám vystaveni nepřetržitě i po několik dní či týdnů. Jak již bylo popsáno výše, koně mají několikanásobně citlivější sluch než lidé a některá plemena jsou vysoce leková, zvuky války tak pro ně byly často velmi stresující. Vojáci vzpomínali na hrůzou splašené koně pobíhající bezhlavě po bojišti.⁵⁷ Snadno také zvířata vystrašily podněty, na něž člověk příliš nereagoval – zejména rychlé pohyby vojáků, křik, zmatek a zmatené rozkazy či prudké záblesky světel v noci, ale i některé objekty či běžně se vyskytující vozidla, a to i v relativně klidných oblastech.⁵⁸ Spoustu

---

⁵⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 237–238.

⁵⁸ Voják britské pěchoty vzpomínal na obtíže s bojácnyými koňmi: „*Šedák byl přehnaně úzkostlivý a uskakoval snad i před vlastním stínem. Jeho největším strašákem byl obyčejný bicykl. Vycítil jej na stovky metrů, rozšířily se mu oči a stůj co stůj prchal z místa. Motocykly mu tolik nevadily. Nákladní auta neměl rád, kolem zlomených stromů procházel s nejvyšší podezíravostí, vozy bral na milost. Zkuste s ním ale projet okolo patníku – a uvidíte! ... A další hrůza: trakaře! Měl-li jsem ho donutit kolem nějakého projít, málem si vykroutil hlavu, jak na něj zíral, a jakmile kolem něj ostražitě prošel, bláznivý úprk. Tyhle jeho kašpařiny mě nutily být neustále ve střehu, protože kdykoli zahlédl něco neznámého, byl schopen přeskakovat vozy a povalit vše, co mu stálo v cestě, jen aby uprchl.*“ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s.

zvířat pravidelně se pohybujících v ostřelovaných oblastech dlouhodobě sužoval strach. Je však třeba poznamenat, že mnoho zvířat, zejména klidnější studenokrevníci a muly, si na neustálou střelbu zvyklo a reagovalo na ni s relativním klidem.

Stejně jako vojáci trpěla i zvířata nevyhovujícími podmínkami života na bojišti. Nedostatek odpočinku a potravy, neustálá vysilující práce, neodpovídající hygiena a péče, časté nemoci, vši, nedostatečná ochrana před zimou, deštěm či horkem – to vše tvořilo každodenní součást života vojáků i přepravních zvířat.

Ač předpisy každé armády stanovovaly maximální zátěž jednotlivých zvířat, byla ve skutečnosti tažná i nákladní zvířata velmi často přetěžována a nucena táhnout či nést náklad, který jejich síly rychle vyčerpával. Spolu s téměř neustálým nedostatkem odpočinku a s častým nedostatkem potravy, způsobujícím v některých případech až akutní podvýživu (více viz následující podkapitola), vedla tato těžká práce k chronickému vyčerpání a kolapsům zvířat. Obzvláště zatížena byla zvířata spěšně ustupujících a postupujících jednotek či například tažní koně a muly zapřažení ve vícespreží po levé straně, ti byli totiž většinou zároveň osedláni a zvíře tak nejen táhlo náklad, ale k tomu muselo nést vojáka. Přetížením však v určitém okamžiku trpěla zvířata všech armád na všech bojištích, jak je v citacích dokazováno na mnoha místech této práce. K jednotce tažných či nákladních koní měli být v ideálním případě přiděleni i koně rezervní, kteří měli v případě potřeby vystřídat či nahradit vyčerpaná nebo padlá zvířata. Velmi brzy se však v podmínkách války již žádných rezervních koní nedostávalo a zvířata tak musela nést či táhnout náklad bez možnosti odpočinku, často až do té doby, než vyčerpáním nepadla. Ve vzpomínkách se objevují i okamžiky, kdy vojáci zvířata poháněli bitím biče. Český malíř Josef Váchal například ve svých vzpomínkách z italské fronty popisuje okamžik, kdy vojáci museli přidat své síly a táhnout dělo do kopce spolu se zvířaty. Přesto, že koně i muži napínali síly, byl pohyb velmi pomalý. „*Za stálého řevu (...) mihá se bič, jeden, dva; se všech stran prší rány na ubohé koně.*“⁵⁹ Zvířata únavou a vyčerpáním často padala k zemi a nebyla schopna se znovu postavit na nohy – v takovém případě je vojáci většinou ponechali svému osudu a dále pokračovali bez nich, případně byli koně zastřeleni.⁶⁰ Někteří muži vzpomínají na

---

175. Mnoho koní bylo vyděšeno i ze setkání se zcela novou válečnou zbraní – tankem. „*Každý kůň z něj byl vyděšený. Vypadalo to jako v cirkuse. Můj pár koní uskočil z cesty a přechal pryč. Jednoho z našich vozů shodil vylekaný kůň a další mula ho v tom zmatku pošlapala.*“ Tamtéž, s. 174.

⁵⁹ Josef FUČÍK – Marek PAVLÍK, *Sočská fronta 1915–1917*, Praha 2008, s. 90.

⁶⁰ Za všechny např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35, s. 37 či J. F. TRÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 102.

cesty doslova lemované stovkami mrtvých a umírajících koní.⁶¹ Tam, kde vojáci trpěli nedostatkem stravy a podvýživou často zastřelené koně zkonsumovali.⁶²

Nepřirozená zátěž, přetěžování a nedostatečná výživa vedly k mnoha vnitřním i vnějším chorobám a potížím. V důsledku nevyhovujících hygienických podmínek, podvýživy a nedostatečné péče se mezi zvířaty šířily nakažlivé choroby, které silně podryvaly jejich celkový zdravotní stav. Velice často také zvířata trpěla hlubokými poraněními kůže a měkkých tkání a otevřenými ranami způsobenými postroji či nákladními a jezdeckými sedly. Vojáci opakovaně vzpomínali na případy, kdy museli být koně osedláni či zapřaženi po několik dní a nocí v kuse a pokaždé, když zvířatům po této době snímali sedla či postroje, strhávali jim s nimi z těla i kusy kůže. Britský kavalérista popisoval tzv. velký ústup britských a francouzských jednotek pronásledovaných německými vojsky v prvních dvou měsících války na západní frontě následovně: „*Naši koně byli všude odřeni, ze zad strhané maso, ačkoli na tom ještě nebyli tak špatně jako francouzští koně, kteří byli doslova oježděni, dokud nepadli k zemi. Francouzi nikdy z koní neslezli, aby jim aspoň na chvílku ulevili, a když se konečně zastavili, nezřídka šel se sedlem dolů i kus masa ze zad koně. Jeden kůň zešilel, tloukl hlavou o zed', dokud ho konečně nezastřelili. Bylo to strašlivé.*“⁶³ Francouzský veterinář jízdního oddílu si ve stejné době poznamenal: „*Na vyčištěné a ošetřené rány jsme zase nasadili sedla a koně už předvíдали nová trápení, prohýbali záda a naříkali ... jako lidé.*“⁶⁴

Tažní koně či muly zapřaženi do vícespřeží byli obvykle ovládáni ze sedla, každé zvíře na levé straně páru bylo osedláno. Zvířata na různých místech spřežení byla různě namáhána a tak bylo možno zesláblé zvíře přeřadit na jinou, méně náročnou pozici. Vozkové museli přimět všechna zvířata táhnout společně ve stejný okamžik, což nebylo vždy snadné. Nejvíce vysilující byl pro zvířata rozjezd, tah do kopce, případně neúspěšný opakovaný tah v rozbahněné či sypké půdě. Váha nákladu, kterou mohl utáhnout jeden tažný kůň či mula se výrazně lišila v závislosti na tělesné stavbě zvířete, jeho zdravotním stavu a terénu. Maximální doporučená zátěž jednoho tažného zvířete se však pohybovala kolem 350 kg. Nejčastěji používané běžné polní dělo francouzské armády ráže 75 táhlo šestispřeží, stejně tak britské osmnáctiliberní; tato děla byla

⁶¹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 202, 240.

⁶² J. F. TRÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 90, s. 91, s. 123.

⁶³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 37.

⁶⁴ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 23.

konstruována tak, aby každý kůň či mula v šestispřeží táhli právě kolem 350 kg.⁶⁵ 7,5cm horský kanón vz. 15 používaný na italské frontě rakousko-uherskou armádou byl tažen dvouspřežím a dohromady vážil 620 kg, jedno zvíře zde tedy táhlo něco přes 300 kg. Speciální těžká děla, vážící se vším všudy často až 7 tun, vyžadovala osmispřeží až desetispřeží, přičemž ve složitých úsecích mohl být počet koní či mul zdvojnásoben či dokonce ztrojnásoben – v jednom zapřažení tak mohlo být až 30 zvířat.⁶⁶ Délka jednoho spřežení tím mohla dosáhnout i několika desítek metrů a vytvářely se tak dlouhé a pomalé kolony, které se stávaly oblíbeným terčem nepřátelské dělostřelecké palby. Kvůli takto náročnému přesunu byla všude, kde to bylo možné, preferována přeprava těžkých děl po železnici či za pomoci motorových traktorů a vozidel. V důsledku těžké dělostřelby ale bylo mnoho železničních cest zničeno a terén zneprůjezdněn, tah zvířaty tak na mnoha místech zůstával jedinou možnou variantou přepravy.

Nákladní zvířata, byla-li dobře živená, dokázala v ideálních klimatických podmínkách na rovném terénu unést až polovinu své vlastní váhy (mula vážící 350–400 kg dokáže unést až 170 kg).⁶⁷ S nedostatkem potravy, v horkém klimatu a na problematickém terénu se ale nosnost zvířete prudce snižovala. Přesto však například nákladní muly sloužící v rakousko-uherské armádě na italské frontě u horského dělostřelectva běžně přepravovaly ve vysokohorských podmínkách hlavně a další součásti rozložených děl až o 120 kg, přičemž náklad se spolu s vahou sedla a příslušenství vyšplhal až na 150 kg.⁶⁸ Náklad koně nesoucího rozložený kulomet činil 100 kg, stejnou váhu neslo zvíře přepravující kulometné náboje.⁶⁹ Náklad byl většinou umístěn do nákladního sedla vyrobeného speciálně pro konkrétní přepravovaný materiál, ať už to byla rozložená děla a kulometry, schránky s municí, jednotlivé dělostřelecké granáty, kanystry s vodou či balíky sena. Náklad měl být vyvážený a ne příliš objemný, protože jeho balancování a udržování v rovnováze zvíře zbytečně vysilovalo. Kolony nákladních zvířat byly vzhledem k často nevelkému objemu nákladu obvykle velmi dlouhé.⁷⁰

Na západní frontě, zejména kolem bojišť Sommy, Verdunu a Flander, ale i na

⁶⁵ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 24; *War Horse: Fact & Fiction* [online].

⁶⁶ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 24.

⁶⁷ Tamtéž, s. 25.

⁶⁸ J. F. TRÍŠKA, *Zapomenutá fronta*, s. 62.

⁶⁹ VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. C–10, b. *Vorschrift über Packung und Beschirung für die Kavallerie-Maschinengewehrabteilungen*, Vídeň 1909, s. 19, s. 21.

⁷⁰ Již zmiňovaný 7,5cm horský kanón vz. 15 rakousko-uherské armády zvládli přemísťovat dva tažní koně, nákladních zvířat nesoucích dělo rozložené na části však bylo potřeba šest.

jiných frontách, byli k nošení malých nákladů používáni drobní osli. Tato nevyšoká zvířata byla často úplně posledním článkem přepravy zásob, jako byly kanystry s vodou či potraviny a munice, do zákopů. Nákladu sice na jednom takovémto zvířeti nebylo možno přepravit mnoho a přesun byl velmi pomalý, osli se však v největší blízkosti fronty velmi osvědčili nejen malou výškou, která umožňovala bezpečný pohyb i v mělkých zákopech, ale také klidným až pasivním postojem ke svému okolí. Podle svědectví se osli k nakládání a přesunům stavěli odevzdaně, často až s jakýmsi nezájmem. Pod palbou byli podle vzpomínek vojáků vyděšeni, přesto však ze všech přepravních zvířat reagovali na hlasitou střelbu nejméně. Francouzská armáda za odpovídající váhu nákladu těchto malých zvířat určila 50–60 kg, avšak tato doporučení byla často výrazně překračována.⁷¹ Často to byli právě osli, kteří se těšili obzvláštnímu soucitu vojáků, snad i proto, že byli ze všech přepravních zvířat nejdrobnější.

Za účelem zvýšení ochrany jednotek před nepřítelem přistupovali vojáci u zvířat k různým modifikacím. Nejméně invazivním bylo například přebarvování bílých koní na zeleno, aby nebyli tolik viditelní [Obr. 32.]. Prováděny však byly i bolestivé zákroky. Poměrně často byla zvířata zbavována hlasu, aby jejich zvukové projevy nepřilákaly pozornost protivníka a neupozornily jej na vojáky pohybující se v okolí. To se dělo především u nákladních mul a oslů, kteří jsou přirozeně hlasití a mohli tak prozradit polohu kolony, anebo u zvířat užívaných průzkumnými jednotkami. Zbavování hlasu bylo prováděno buď přetnutím hlasivek, které zvířeti vydávání zvuku přímo znemožnilo, anebo vertikálním seříznutím či proříznutím horního pysku. To při každém pokusu o zahýkání způsobilo zvířeti prudkou bolest a od zvukových projevů ho tak odradilo.⁷²

Ač zejména na západní frontě tisíce zvířat často až po krk uvízly v hlubokém bahně a mnoho z nich se v něm i s vozy zcela utopilo⁷³, stále bylo jejich použití v takovémto terénu účinnější než užití tehdejších motorových vozidel, a zvířata tak byla až do posledních dnů stále na mnoha místech zcela nezastupitelná. Výhodou jejich užití bylo i to, že po určitou dobu byla zvířata schopna tzv. „jet s prázdnou nádrží“, jak bylo občas poznamenáváno. Velká část armád však přesto v průběhu války intenzivně zvyšovala podíl automobilových a motorizovaných jednotek a zaváděla všude tam, kde to bylo možné, přepravu zásob či raněných automobily a přepravu děl traktory či

---

⁷¹ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 25.

⁷² Tamtéž, s. 26.

⁷³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 176, 202; J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 191.

nákladními motorovými vozidly. Například britská armáda, která v předvečer války disponovala pouhými pěti sty motorovými vozidly, používala v okamžiku skončení války již 57 tisíc nákladních aut a traktorů, 23 tisíc menších přepravních automobilů a 7 tisíc motorizovaných ambulancí.⁷⁴

2.4.1 Zásobování krmivem a výživa

Krmivo pro miliony zvířat sloužících v armádě patřilo ve válce mezi zásoby se zcela největším strategickým významem. To dokazuje i fakt, že množství krmiva dovezeného z Británie v letech 1914–1918 na západní frontu pro britskou armádu převážilo množství britskou armádou dovezeného střeliva.⁷⁵

Hlavní složkou stravy koní a mul byl oves a seno. Denní přídělky stravy byly určeny podle váhy konkrétního zvířete a náročnosti jeho práce. Například ve francouzské armádě měl podle předválečných předpisů příděl těžkého tažného koně činit 7 kg ovsa a 6 kg sena denně, příděl muly měl být necelých 5 kg ovsa a 3,4 kg sena. Předepsaný objem pitné vody činil průměrně 20 l na jedno zvíře na den, určité množství vody bylo potřeba také na pravidelné čištění zvířete.⁷⁶ Tato množství však představovala ideální stav, k němuž měla realita v podmínkách války brzy velice daleko. V roce 1918 již podle britské armády denní příděl ovsa u francouzských koní činil jen něco přes 3 kg, u koní italské armády pak prý jen 1,3 kg. Koně britské armády na tom byli zdaleka nejlépe, do ledna roku 1918 jejich denní příděl ovsa činil 5,5 kg, po intervenci britského ministerstva lodní dopravy pak byl snížen na 4,5 kg, což bylo stále nejvíce ze všech bojujících armád.⁷⁷

Mnoho vojsk se skutečně dříve nebo později začalo potýkat s nedostatkem dostupných potravin nejen pro pracující zvířata, ale i pro své vlastní vojáky. Tento nedostatek byl způsoben především prudkým poklesem zemědělské produkce v domovských zemích v důsledku odlivu pracovní síly ze zemědělství, na obou stranách umocněným námořní blokádou a ponorkovou válkou, které znemožnily či velmi zkomplikovaly dovoz potravin ze zámoří. Problémy však nečinilo jen samotné získávání potravin a krmiva, velmi složité bylo i pravidelné, včasné a dostatečné zásobování všech sloužících jednotek. Opakovaně zajišťovat jednotkám rychle

---

⁷⁴ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 194.

⁷⁵ Váha britskou armádou dovezeného ovsa a sena činila zhruba 5,44 milionů tun, váha vši britskou armádou dovezené munice činila zhruba 5,25 milionů tun. J. M. WINTER, *První světová válka*, Praha 1995, s. 95.

⁷⁶ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 26.

⁷⁷ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 198.

postupujícím či pohybujícím se v těžko dostupných oblastech všechnu potřebnou potravu, municí a pitnou vodu bylo mnohdy nad lidské síly a zásobovací oddíly se potýkaly s mnoha logistickými potížemi. Obzvláště seno pro zvířata bylo velmi objemné a proto značně náročné jak na přepravu, tak na skladování, velmi rychle také ve vlhkém prostředí podléhalo zkáze.

Od začátku války se v mnoha armádách objevovaly snahy nalézt náhražky k nedostatkovým potravinám nejen pro muže, ale i pro zvířata, zároveň byly hledány cesty, jak spotřebu krmiva pracujícími zvířaty celkově snížit a zefektivnit. Žádných velkých úspěchů však dosaženo nebylo. Zvířatům byla místo ovsa podávána například kukuřice, ječmen, fazole či boby; i seno bylo značně nedostatkové (již v druhém roce války byly ve Francii zrekvírovány a spotřebovány všechny jeho zásoby), náhražkou měly být drcené stvolky a větve nejrůznějších rostlin a stromů, rákosí, melasa, pokrutiny či karob, ale i suché listí.⁷⁸ Seno bylo také dohodovým vojskům dováženo ze Spojených států, často však velmi podřadné kvality, zvířatům se zkrmovalo dokonce i seno z lůžek civilistů, které bylo obvykle plné parazitů. Německá a rakousko-uherská armáda se brzy začaly potýkat s obzvláštním nedostatkem potravin pro vojáky i pro koně zejména na západní a na italské frontě a do krmiva začaly být běžně přidávány například dřevěné piliny či písek.⁷⁹

V roce 1917 francouzské velení dospělo k rozhodnutí výrazně snížit počet zvířat v armádě právě kvůli neschopnosti je dále uživit na úkor obyvatelstva. Stav zvířat měl být omezen na 100 tisíc zvířat a armáda měla být urychleně motorizována. Přesto však v okamžiku příměří armáda stále disponovala více než 740 tisíci zvířat.⁸⁰

S postupem války zásobování v mnoha armádách stále více selhávalo a koně i vojáci stále častěji trpěli chronickým hladem a akutní podvýživou. Kritická situace nastala v roce 1918 v rakousko-uherské armádě na italské frontě⁸¹, ale i v armádě německé na západní frontě a v armádě francouzské na blízkoovýchodním bojišti. Spolu s téměř neustálou těžkou prací a nedostatkem odpočinku se toto hladovění a podvýživa výrazně podepisovaly na zdraví vojáků i zvířat. Nebylo ojedinělé, že koně z hladu začali okusovat a pojídat vše, co měli v dosahu, včetně svých postrojů a dek; okusovali i sebe navzájem. „*Provazy, kožené součásti postrojů, okusovali vše, dokonce i naše kabáty. ...*

---

⁷⁸ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 26; J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 114.

⁷⁹ Např. J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 198.

⁸⁰ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 22, 26.

⁸¹ Někteří vojáci zde podle vzpomínek z hladu jedli trávu. J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 89.

*Nakonec začali okusovat sebe navzájem a brzy byli úplně lysí a bez srsti, byl to žalostný pohled.*⁸² Někteří koně byli dokonce tak hladoví, že napadli vojáka, který jim přinášel potravu.⁸³

Sypké krmivo bylo koním podáváno v závěsných vacích, které se zvířeti navlékaly na hlavu, aby byly minimalizovány ztráty krmiva. Koně však často byli tak hladoví, že do sebe potravu doslova naházeli. Nedostatečně rozkousané obilniny prošly trávicím traktem a koně je vyloučili, aniž by z nich získali živiny. Vojáci proto přistupovali k sice nedovolenému, ale účinnému řešení – do krmiva koním přidávali kameny. Když hladový kůň ve spěchu do kamene kousl, pocítil bolest, která jej napříště přiměla jíst pomaleji.⁸⁴

Na příkladu zvířat francouzských expedičních jednotek na Blízkém východě můžeme pozorovat konkrétní důsledky dlouhodobého hladovění. Desetitisíce nákladních mul zde trpěly mnohem větším nedostatkem péče a výrazně menšími přídělky jídla, než bylo běžné u zvířat na západní či východní frontě. „*Mnohokrát přišla období, trvající někdy týden, někdy několik celých měsíců, kdy nebylo přiděleno vůbec žádné seno,*“ popisuje zpráva veterináře působícího u těchto jednotek. „*Ani jednou nebylo nahrazeno jakoukoli jinou náhradní potravinou. Zastavení přísunu potravy způsobilo změny orgánů trávicí soustavy. Játra atrofovala, střeva se výrazně zúžila, ta zvířata již nebylo možno nijak zachránit. Začala pojídat hlínu, kameny a vlastní výkaly, což vedlo k vážnému zhoršení jejich stavu.*“⁸⁵ V důsledku takto vážné podvýživy byla zvířata výrazně náchylnější k onemocněním, nemocnost zvířat v těchto jednotkách skutečně prudce stoupala a spolu s ní rapidně rostla i úmrtnost.⁸⁶

Kromě hladovění zvířata i muži na mnoha frontách často trpěli nedostatkem pitné vody, obzvláště v horkých letních měsících koně sužovala prudká žízeň. Velení francouzských a britských vojsk na západní frontě bylo především právě kvůli koním nuceno začít systematicky řešit zásobování jednotek vodou. V mnoha oblastech, jako například v křídovém podloží v okolí řeky Sommy byly vodní zdroje řídké a podzemní voda často velmi hluboko, bylo tedy třeba vyvrtávat studny, vytvářet umělé vodní toky

---

⁸² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 178. Tuto vzpomínku uzavírá voják britského královského polního dělostřelectva na západní frontě konstatováním: „*Ale je válka a žádný inspektor ze SPCA [Society for the Prevention of Cruelty to Animals, Společnost pro předcházení krutosti na zvířatech] tudy nechodí.*“

⁸³ Tamtéž, s. 43.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 27.

⁸⁶ Tamtéž, s. 29.

a pro zvířata pak zřizovat napajedla.⁸⁷ Žízni také dlouhodobě trpěli vojáci a koně rakousko-uherské armády v krasových oblastech na italské frontě.⁸⁸

2.4.2 Nemoci, zranění a péče o zdraví

V této podkapitole se blíže podívám na choroby a zranění, se kterými se zvířata pracující na bojišti nejčastěji potýkala, na příčiny jejich úmrtí, na zvyklosti týkající se utrácení nemocných a zraněných zvířat a dále na systém zdravotní péče o zvířata ve válce.

Jen čtvrtinu úmrtí koní a přepravních zvířat v první světové válce tvořilo přímé bojové zranění. Zbylé tři čtvrtiny ztrát tvořilo vyhladovění, vyčerpání a selhání organismu, choroby a zranění způsobené nevhodnými hygienickými podmínkami, přehřátí a prochladnutí, na západní frontě pak překvapivě vysoké množství zvířat zahynulo v důsledku uvíznutí v bahně.⁸⁹ U sloužících mužů tomu bylo právě naopak – poprvé v dějinách válek a s výjimkou armády Osmanské říše – a většina z nich podlehla přímým bojovým zraněním.

Jelikož se rozcházejí údaje o tom, kolik zvířat bylo v první světové válce použito a kolik jich ve válce zemřelo, není možné přesně určit celkovou úmrtnost přepravních zvířat ve válce. Máme však k dispozici údaje alespoň pro některé z bojujících armád a z nich vyplývá, že úmrtnost koní a dalších přepravních zvířat byla v této válce vyšší než průměrná úmrtnost mužů. Rekonstrukcí počtů zemřelých zvířat a úmrtnosti se podrobněji zabývá samostatná kapitola této práce.

Většina zvířat sloužících na frontě delší dobu se nápadně vyznačovala špatnou konstitucí a obecně špatným zdravotním stavem. Z řady archivních fotografií je možno vyzorovat koně trpící silnou podvýživou [Obr. 42, 44.]. Podle stavu koní a mul tak mohlo být odhadováno, zda byli na frontu přivedeni nedávno či již slouží delší dobu. Dobrý stav zvířete byl obvykle jasnou známkou toho, že zatím dlouho na frontě nepobylo.

Značně vyčerpaná a podvyživená zvířata často pracovala tak dlouho, až vysílením padla a zemřela. Francouzský spisovatel Roger Verceles sloužící u francouzských expedičních sil na blízkovýchodní frontě si v listopadu 1918 poznamenal: „*Museli jsme na ně [muly] jít v deseti, abychom jim na rozedrané maso*

⁸⁷ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 27; R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 125.

⁸⁸ J. FUČÍK – M. PAVLÍK, *Sočská fronta*, s. 16.

⁸⁹ Např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 190.

*zvládli naložit náklad. Padesát kilo naložených na čerstvé rány, málem se z toho zbláznily! Večer se svalily na cestu a vojáci celkem znuděně čekali, až konečně skončí s tím chcípáním, aby je mohli odstrojit, protože dokud nebyly mrtvé, v agonii kolem sebe kopaly.*⁹⁰

Mnoho zdravotních problémů pramenilo z nedostatečné péče a hygieny a neustálého vyčerpání zvířat. Již zmíněny byly nejrůznější odřeniny a otevřené krvácející rány způsobené nepřetržitým osedláním či zapřažením. Zvířata měla být omývána a hřebelcována dvakrát denně, rychle ustupující či postupující jednotky však neměly na pravidelnou péči o srst a kopyta koní dostatek času a často neměly k čištění ani potřebnou vodu. Během dlouhých dešťů pak bylo často zcela nemožné zvířata ochránit před vlhkostí i všudypřítomným bahnem. *„Snažili jsme se dělat, co jsme mohli, obvazovali jsme koním poraněné nohy, ale většina měla štěstí, pokud jsme je trochu otřeli slámou nebo poklepali po zádech, abychom jim rozproudili krevní oběh.*⁹¹ Seběmenší poranění se v nevhodných hygienických podmínkách zanítily a koně neustále se pohybující v bahně často trpěli *„ohromnými hnisajícími vředy kolem kopyt a na nártech, kvůli kterým museli být okamžitě odvezeni do veterinárních nemocnic.*⁹²

Přetěžování tažných, nákladních i jezdeckých zvířat spolu s pohybem na nevhodném terénu mělo za následek onemocnění pohybového aparátu, zejména záněty kloubů, choroby kopyt a deformace kostry. Chromými se často stávali koně kavalerie, která se zejména v prvních měsících války na západní frontě při ústupu britských a francouzských jednotek často přemísťovala po několik dní a nocí i po několik týdnů v kuse. Zvířata, která musela bez přestávky po nezvykle dlouhou dobu nést jezdce brzy začala trpět propadlým hřbetem. V takovém okamžiku se spolu s odřeninami způsobenými sedlem pohyb pro koně stával příliš bolestivým a zvíře tak bylo pro jízdu dále nepoužitelné.⁹³ Jezdci někdy svým koním ulevovali tím, že část cesty šli pěšky, aby si zvíře mohlo alespoň na chvíli odpočinout. *„Naši koně brzy začali při chůzi svěšovat hlavy. Mnoho z nich bylo tak unaveno, že usínali při chůzi, načež se jim podlomily nohy, koně upadli a sedřeli si kůži na nohou,*“ popisuje britský voják kavalerie ústup před německými jednotkami v prvním měsíci války na západní frontě. *„Abychom jim ulehčili, odhodili jsme všechno přebytečné vybavení, košile, kabáty, dokonce i ponožky. Koně si potřebovali pořádně odpočinout, avšak to bylo nemožné. Alespoň jsme chvíli šli*

⁹⁰ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 25.

⁹¹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 37.

⁹² Tamtéž, s. 117.

⁹³ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 23.

*pěšky, ač jsme většinou nevydrželi déle než jednu míli. ... Bylo smutné pozorovat naše koně, dříve tak opečovávané a tady tak zanedbané.*⁹⁴

Úrazy pohybového aparátu, jako byly zlomeniny či natržení svalů, měly většinou za následek utracení zvířete, případně jeho opuštění podél cesty a ponechání vlastnímu osudu.⁹⁵ Převážování koní k ošetření a léčbě bylo totiž ve velkém množství případů považováno za příliš náročné a pod nepřátelskou palbou to často bylo takřka nemožné. Mnoha dalším zvířatům byl ranou z milosti ukončen život v okamžiku, kdy byla vážně zasažena střelbou, byla příliš slabá k dalšímu přesunu, případně vyčerpáním padla k zemi a nebyla schopna se znovu postavit. Nutno říct, že se tak často dělo k velkému žalu vojáků. Ač bylo ve většině armád zakázáno zvířata střílet bez zvážení a souhlasu vyššího důstojníka, a to i byla-li zvířata silně raněná nebo již umírající, podle vzpomínek vojáků se tak nezdálo dělo.⁹⁶ Vzhledem k tomu, že zejména v předních liniích pod nepřátelskou palbou či například v horských podmínkách neměli ani sami zranění vojáci jistotu, že se se svým zraněním dostanou na obzviště, a jelikož museli vojáci postupovat dále a zajistit náklad, který zraněné zvíře dosud přepravovalo, bylo „propuštění ze služby“, jak se eufemisticky označovalo utracení či opuštění zraněného zvířete, často běžnou volbou. Zejména v předních liniích pak často byla utrácena či opouštěna i zvířata, jejichž zranění byla poměrně lehká a v jiných podmínkách snadno napravitelná. Stejný konec obvykle čekal stovky a tisíce zvířat, která s vozy uvízla v bahně či v kráterech po výbuchu granátů – což bylo zejména na západní frontě velmi běžnou situací – a nebyla schopna se ani za pomoci vojáků vyprostit. V případě, že zvířata nebyla zastřelena a byla jednoduše ponechána svému osudu podél cesty, znamenalo to pro ně taktéž téměř jistou a pomalou smrt.⁹⁷ Přesto se někteří opuštění koně přes svá zranění pokoušeli odcházející jednotku následovat, což v mužích většinou vyvolávalo velmi nepříjemné pocity.⁹⁸ Když vojáci při nepřátelské ofenzivě urychleně vyklízeli pozice a stahovali se, často byli nuceni nechat na místě vše – včetně děl a vozů i se zapřaženými zvířaty. V takové situaci nebylo výjimečné ani to, že spěšně ustupující vojáci postříleli své vlastní koně, které nestihli evakuovat. Zda to bylo z důvodu slabosti koní, kteří nezvládli následovat svou jednotku, anebo proto, aby koně nepadli do rukou nepřítele již většinou nejsme schopni posoudit [Obr. 50.].

⁹⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 37.

⁹⁵ Např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35, 37; J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 53, s. 102.

⁹⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 238, 239; J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 90.

⁹⁷ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35.

⁹⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 32.

Utrácení koní bylo prováděno zastřelením, pokud možno na temeni hlavy. Ne vždy však bylo možno koně spolehlivě zasáhnout jedinou střelou a někdy nebylo vůbec možné střílet. Major irského pěchotního pluku vzpomíná na incident z přepravy po moři, kdy jeden obrovský kůň obzvlášť špatně snášel cestu. *„Ubohý kůň šlel a každou chvíli hrozilo, že svojí vahou prorazí ven z kotce. Opakovaně se vzpínal a ve zběsilém záchvatu děsu a zuřivosti se snažil přeskakovat stěny kotce. Nešťastné zvíře! Muži se kolem něj rojili a za chvíli jsem slyšel kapat krev. Prkny na podlaze začal stékat rudý pramínek. Byl to ošklivý pohled.“* Po nějaké době major znovu procházel palubou. *„Když jsem znovu procházel kolem toho obřího zvířete, zahlédl jsem jeho postavu, ale byl teď zvláště tichý. Stále se kolem něj hemžili muži, v očích teď měli hrůzu a soustrast. Kapky krve se změnilly v silný proud krve. Krev zaplavila celou palubu. Musí ho vykrváct, řekl mi jeden muž. Už jednou mocně zavrával a každou chvíli už se prý složí. Skutečně jsem za chvíli uslyšel úder o zem. Za chvíli již bude mít po trápení. Kulka z milosti zde nešla použít, protože kotce byly narvané koňmi.“⁹⁹*

Moderní zbraně, jako byly tříštivé granáty či kulomety, často nechráněné živé tělo vojáků i zvířat doslova roztrhaly na kusy. Obzvlášť smrtelné byly pro koně stejně jako pro vojáky ohromné, tzv. opotřebovací bitvy – v jedné z těch největších, v bitvě u Verdunu, údajně v jediném dni zahynulo na sedm tisíc koní, z nichž 97 bylo zabito jednou jedinou střelou.¹⁰⁰ Ve francouzské armádě byl v průběhu celé války každý sedmý kůň zasažen střelbou a nejméně 40 % z nich na následky zemřelo.¹⁰¹ Tažná a nákladní zvířata byla vzhledem k jejich zásadní logistické úloze, vysoké pořizovací ceně a brzkému nedostatku jedním ze strategicky nejdůležitějších vojenských prostředků a tím pádem i oblíbeným cílem nepřátelské palby. Ne neobvyklým výjevem byli koně, kteří se ze zásahu střelbou či výbuchem zotavili, avšak byli jimi zmrzačeni. *„Jeden kůň měl v těle velkou díru vycpanou vatou. ... Hned vedle něj měl kůň díru v hlavě, další měl díry v nohou a po těle a tak to šlo dál,“* vzpomínal kaplan působící v britské armádě.¹⁰² Mnoho zvířat bylo zasaženo bojovými plyny a ač začaly být jednotky brzy vybavovány plynovými maskami jak pro muže, tak i pro jejich koně, většina těchto koňských plynových masek chránila jen dýchací cesty a nebránila již zasažení očí a samozřejmě ani jiných částí těla [Obr. 25, 45.]. Britský voják, který byl po skončení války pověřen rozprodáváním armádních koní vzpomínal, že velká část z nich již byla v tomto

---

⁹⁹ Tamtéž, s. 23.

¹⁰⁰ Martin GILBERT, *The First World War. A Complete History*, Londýn 1994, s. 235.

¹⁰¹ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 27.

¹⁰² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 178–179.

okamžiku pravděpodobně v důsledku zasažení plynem slepá.¹⁰³

Pro koně byly vysoce nebezpečné i zátarasy z ostnatého drátu, které byly natažené podél linií zákopů, aby ztížily útok nepřátelské pěchoty. Splašení koně se do nich často zamotali a ve snaze prorazit si jimi cestu ven se smrtelně poranili. „*Vyděšení koně tryskem běželi přímo do spleti ostnatých drátů. Vzpínají se a kopou a vrhají se stále hlouběji a každý pohyb je pro ně mučením, za chvíli jsou jejich těla jen změti rozdrásaného masa. Jeden se do drátu vrhá hlavou a snaží se jej přervat zuby. Když pak z drátu vytrhl hlavu, s takovým nářkem, že zněl skoro jako lidský, ze tváří mu stékaly pramínky krve. ... Oba koně silně krváceli z desítek rozervaných ran, jeden měl ze zádi vyrvaný obří kus masa.*“¹⁰⁴ Bolest koně většinou ještě více pobízela v zuřivé snaze si drátem prorazit cestu. Taková zvířata již nebylo možno nijak zachránit a musela být zastřelena. Jelikož nebylo snadné vzpouzející se koně zasáhnout do hlavy, často bylo potřeba je střílet několikrát, než byli skutečně zabiti.

Nečekanou a těžko zpozorovatelnou hrozbou, přitom velmi častou, byly pro koně úlomky kovu z granátů a především hřebíky hojně se povalující na cestách. Ty podle britského veterinárního důstojníka pocházely zejména z polních kuchyní, které v kotli zatápěly dřevem z bedniček, v nichž na frontu přicházely zásoby. Dřevo shořelo, ale hřebíky, jimiž byly bedničky stlučeny, vypadávaly dvířky kotle ven na cestu. Tento problém byl zdánlivě nevýznamný, avšak koni, který na hřebík šlápl, způsobil bolestivé zranění, které bylo v polních podmínkách neléčitelné a koně tak museli být takřka vždy odesláni do veterinární nemocnice.¹⁰⁵

Z nakažlivých chorob, které nemálo sužovaly koně a další přepravní zvířata všech armád byly nejčastější vozhrivka a svrab. Vozhrivka je onemocnění vysoce nakažlivé, ne však smrtelně nebezpečné. Zvíře trpí horečkami, krvácením sliznic, hnisavými vředy a zduřelými lymfatickými cévami, často viditelnými pod kůží zvířete a připomínajícími červy (odtud také jeden z názvů pro nemoc *Hautwurm*). Tato choroba se mezi zvířaty mnoha armád rozšířila hned na počátku války, obzvláště tam, kde veterináři neměli možnost kvůli pohybovému charakteru bojů rozšíření choroby včas zabránit; koně postižení vozhrivkou museli být častokrát odesláni k vyléčení do polních veterinárních nemocnic a lazaretů. Tato choroba zaznamenává přinejmenším ve francouzské armádě s postupem války výrazný pokles, a to kvůli důkladnému testování

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 302.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 237–239.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 177.

zvířat na přítomnost choroby a okamžitému utrácení zvířat nakažených (ač existují názory, že ve snaze chorobu vymýtit byla často plošně utrácena i zdravá zvířata).¹⁰⁶ Na rozdíl od vozňivky, která s postupem války alespoň v některých armádách mizela, měl svrab neboli prašivina jednoznačně stoupající tendenci (ve francouzské armádě jím postupně trpělo každé čtvrté zvíře¹⁰⁷). Chorobu způsobují mikroskopičtí roztoči, kteří se zavrtávají do kůže a tam kladou vejce; postižené zvíře pociťuje intenzivní svědění. Obvyklým postupem bylo oholení a promazání těla zvířete. Většina případů však vyžadovala důkladnější léčbu – koupel v léčivém roztoku, kterou začala na západní frontě od roku 1916 zavádět dohodová vojska. Tato léčba byla někdy doplňována působením oxidu siřičitého ve speciální utěsněné komoře, přičemž hlava zvířete vyčnívala ven. Úmrtnost této zdánlivě nezávažné choroby nebyla zcela zanedbatelná – v roce 1917 ve francouzské armádě to bylo téměř 16 %.¹⁰⁸

Vzhledem k vysokým počtům zvířat v armádě byla nezbytnou součástí vojsk veterinární služba a taktéž veterinární nemocnice. Systém péče o zraněná a nemocná zvířata se v podmínkách války obvykle řídil zásadou, že péče je poskytována jen těm zvířatům, u nichž je vidina na brzké zotavení a navrácení do služby. Například francouzská armáda měla lhůty pro léčbu koní nastaveny následovně: plukovní veterinární služba ve frontových oblastech poskytuje péči těm zvířatům, která jsou schopna stát na nohou a chodit a jsou schopna uzdravení do osmi dnů. Plukovní veterinární služba ve větší vzdálenosti od fronty léčí nemocná a chromá zvířata schopna uzdravení do 30–40 dnů léčby. Veterinární nemocnice v týlu pak přijímaly i zvířata vyžadující speciální péči, jsou-li schopna uzdravení do tří měsíců.¹⁰⁹ Velké veterinární nemocnice a rehabilitační centra britské armády na západní frontě byly schopny poskytnout péči dlouhodobější a kvalitnější, a to i několika desítkám tisíců zvířat najednou. Velkou měrou tomu přispěly britské charitativní organizace *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* a *Our Dumb Friends League*, které díky veřejným sbírkám zřídily pro britskou armádu na západní frontě několik plně vybavených veterinárních nemocnic. Taktéž britské armádě zakoupily a věnovaly množství pojízdných polních veterinárních ambulancí (ty, které pořídila *Our Dumb Friends League* ze sbírky Blue Cross Fund měly na sobě modrý kříž, který odlišoval veterinární

---

¹⁰⁶ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 28.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 29.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 30.

ambulance od ambulancí pro zraněné vojáky, které měly kříž červený).¹¹⁰ Přesto však počty zvířat vyžadujících léčbu několikanásobně převyšovaly kapacitu těchto zařízení. Například na začátku druhého roku války údajně britská armáda pro úmrtí, zranění či nemoc každý den vyřadila ze služby 5 tisíc koní.¹¹¹ Ještě v roce 1917 bylo během jediného měsíce do britských veterinárních nemocnic na západní frontě odesláno přes 20 tisíc zvířat.¹¹² V úspěšnosti léčby zvířat byly nejméně úspěšnější armáda britská¹¹³ a německá, armáda francouzská za nimi značně zaostávala. O úspěšnosti veterinárních služeb dalších armád nemám bohužel dostačující informace.

Důležitou součástí všech jednotek, které využívaly koně a muly, byli kováři. Ti byli zodpovědní nejen za podkování zvířat, ale i za celkovou péči o jejich kopyta. Podkovy zvířatům při neustálých přesunech obvykle vydržely jen pár týdnů, někdy dokonce jen pár dnů. Nejrychleji se opotřebovávaly u koní kavalerie, kteří se často přemisťovali poklusem až tryskem, pravidelná a častá výměna kování však byla nutná i u koní tažných a nákladních. Některé jednotky byly dokonce vybaveny speciální pojízdnou koňmi taženou kovárnou. Kováři také často byli pověřeni utrácením koní, mezi jejich vybavení patřila speciální sekera, jež měla z jedné strany ostrý hřeb. Úderem hřebu do temene hlavy měla být zvířata rychle usmrcena, sekerou pak bylo useknuto kopyto, na němž bylo zaneseno číslo pluku – takto totiž byli evidováni zemřelí koně a muly.

Vojáci většiny armád byli systematicky vedeni k vědomí důležitosti péče o zvířata, neustále zdůrazňován byl význam zvířat pro bojeschopnost celé armády. V mnoha armádách bylo zvykem, že nejprve jsou vždy obslouženi koně, pak teprve vojáci.¹¹⁴ Zdaleka to přitom nebyla snadná práce: „*Připravit koně k přenocování trvalo až dvě hodiny. ... Ráno zabralo krmení, napájení a sedláni další hodinu a půl, to vše muselo být hotovo dříve, než se rozední. Z celkového času, který měli vojáci k přespání, tak bylo potřeba odečíst nejméně tři hodiny.*“¹¹⁵ V situacích, kdy sami muži trpěli akutním nedostatkem odpočinku se ale priority leckdy mohly obracet.¹¹⁶ Zůstávaly-li

---

¹¹⁰ *Opening of the War Animals Dispensary*, in: *The Animal World*. Issued by the R.S.P.C.A. (December 1932), s. 178, 181.

¹¹¹ Tamtéž, s. 178.

¹¹² R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 190.

¹¹³ 80 % koní léčených britskou armádou se vrátilo do služby; zbylých 20 % tvořila úmrtí či neschopnost úplného vyléčení – taková zvířata byla prodána buďto civilistům na práci na poli anebo řezníkům na maso. *Opening of the War Animals Dispensary*, s. 178, 181.

¹¹⁴ Např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 190.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 40–41.

¹¹⁶ Např. tamtéž, s. 42.

jednotky déle na jednom místě, stavěli vojáci pro koně skromné přístřešky, aby je alespoň částečně ochránili před deštěm, větrem či sněhem.

Přesto, že od mužů pracujících s koňmi byly vyžadovány určité znalosti správné péče o zvířata, velké množství ztrát bylo způsobeno neznalostí a někteří vojáci tento fakt považovali za velmi znepokojující. Zbytečné a četné ztráty byly způsobeny například nevhodným úvazem koní přes noc, který zřídka respektoval přirozenou potřebu zvířat natáčet se po směru větru. Koně byli na noc obvykle uvazováni v řadě vedle sebe na lanu nataženém mezi dvěma stromy. Mnoho koní se v důsledku snahy otáčet se po směru větru do lana zamotalo a upadlo, případně se mezi svá lana zamotala dvě zvířata navzájem a začala spolu bojovat. Veterinární důstojník působící u britského královského polního dělostřelectva konstatoval, že až příliš často byl po větrné noci volán k případům velké skupiny koní se zlomeninami a vážnými zraněními a že mnohdy nezbývalo nic jiného než koně zastřelit.¹¹⁷

Z nedostatečné znalosti projevů zvířat pramenila i další častá příčina zbytečných ztrát, kterou zpozoroval tentýž veterinární důstojník. Devět z deseti případů podvyživených a slabých koní bylo podle něj způsobeno – samozřejmě tam, kde bylo k dispozici relativně dostačující množství krmiva – tím, že byli vedle sebe umístěni bojácný a dominantní kůň. V takovém případě totiž dominantní zvíře záměrně zastráovalo bojácného koně, který se pak neodvážil ke krmení ani přiblížit a vše přenechal silnějšímu. *„Tyto věci vojáky nikdo neučil a ve vojenských příručkách se o nich nepsalo. ... Každý měsíc posílají z fronty do nemocnic tisíce zbytečných případů.“*¹¹⁸ Kritizována byla i rozšířená praktika stříhání srsti koní. To se provádělo hlavně z hygienických důvodů a pro snadnější čištění koně, avšak zvíře tím ztratilo svou často jedinou ochranu před chladem. Podle některých vojáků většina ze stovek a tisíců koní zemřelých na prochladnutí podlehla právě kvůli *„trestuhodné hlouposti“* stříhání.¹¹⁹

Ojedinelá a poněkud humorná, avšak silně vypovídající co do inteligence zvířat je vzpomínka kapitána britského královského polního dělostřelectva na koně, který se naučil předstírat nemoc, aby se vyhnul neoblíbené práci. *„Válečný kůň je výjimečně inteligentní zvíře. ... Jeden kůň, přezdívaný kvůli svým četným zraněním Šrapnel, vždy vytušil, kdy měl být zapojen do práce. Nesnášel práci v noci a proto začal pokulhávat.*

¹¹⁷ Tamtéž, s. 119–120.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 120.

¹¹⁹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 202.

*Nejdříve se mu dařilo všechny ošálit, ale po bližším ohledání jsme zjistili, že byl úplně v pořádku.*¹²⁰

2.4.3 Kavalerie a jízdní oddíly v první světové válce

Již bylo zmíněno, že v první světové válce stále určitou roli sehrála kavalerie, tedy vojsko útočící na koních, a to zejména na frontě východní a blízkovýchodní. Byla využita, ač v omezeném měřítku, zejména v prvním a posledním roce války dokonce i na frontě západní, kde dosáhl nejvýraznější podoby zákopový charakter bojů. V kontextu celého konfliktu let 1914–1918 a ve srovnání s obřími bitvami bojovanými pěchotou sice již vojáci útočící na koni rozhodně netvořili rozhodující bojovou sílu, jak tomu bylo ve válkách dřívějších, přesto však není možné je v této práci zcela opomenout.

Po staletí bylo největší zbraní kavalerie využití síly, rychlosti, fyzické převahy a momentu překvapení. Kavalerie byla schopna prorazit linii pěchoty a daleko pronásledovat ustupující vojáky. Stejně tak dokázala svojí průraznou silou připravit bojiště pro nástup pěchoty, která zasadila protivníkovi rozhodující úder. S nástupem moderních zbraní, zejména stále silnějšího dělostřelectva, účinnějších pušek a později i kulometů, se však útočící jezdci a jejich koně rychle stávali příliš snadným cílem obránců. O ničivém působení stále dokonalejších obranných zbraní se vojenští velitelé přesvědčili již v polovině 19. století – britská lehká kavalerie tehdy v krymské válce v bitvě u Balaklavy roku 1854 v důsledku pomýlených rozkazů zaútočila s něco přes 660 koňmi proti ruskému dělostřeleckému oddílu. V pouhých deseti minutách údajně padlo přes 375 koní.¹²¹ Ačkoli bylo stále zřejmější, že nechráněné tělo koně a jezdce již nemůže být vyrovnaným soupeřem rychlopalných zbraní, které velmi rychle ovládly bojiště, přesto mnozí velitelé vstupovali do první světové války s pevnou vírou, že jezdectvo sehraje v nadcházejících bojích zásadní roli.¹²² Dokud si válka uchovala pohyblivý charakter, bylo skutečně jezdectvo hojně využíváno. V okamžiku, kdy se armády zakopaly a zejména na západní frontě vznikly dlouhé linie zákopů ohrazené řadami ostnatého drátu, však kavalerie na mnoha místech ztratila jakoukoli významnější možnost uplatnění. Proti jízdním oddílům již nestály formace vojáků, nýbrž muži skrytí v zemi v úzkých zákopech, jež nájezd koně nemohl výrazněji ohrozit. Zátarasy z ostnatého drátu byly pro koně nepřekonatelné a také velmi nebezpečné, jelikož se do

¹²⁰ Tamtéž, s. 145.

¹²¹ Terry BRIGHTON, *Hell Riders. The Truth about the Charge of the Light Brigade*, Londýn 2005, s. 293–4.

¹²² S. BUTLER, *The War Horses*, s. 31.

něj zvíře snadno zachytilo a ve snaze se vyprostit se vážně poranilo. Útokům kavalerie bránila nejen podoba bojiště, ale i výrazná převaha obranných zbraní, zejména kulometů a hustě soustředěné dělostřelecké palby. Zaútočit s koněm ze země nikoho proti takto chráněným vojákům, bezpečně ukrytým v zákopech a podpořených dělostřelectvem, se mnohde rovnalo ne-li sebezničení, pak aspoň zbytečně velkému riziku.

Ty z útoků kavalerie, které v takovýchto podmínkách uskutečněny byly, většinou skončily katastrofou. Jedním z posledních významnějších útoků kavalerie na západní frontě byl výpad několika stovek britských jezdců v blízkosti vesnice Monchy-le-Preux v dubnu 1917 v rámci britské ofenzivy u Arrasu. *„Viděli jsme je vjíždět do vesnice a brzy se nám ztratili mezi domy. S nadšením jsme očekávali, že se hned objeví zase na druhém kraji vesnice; čekali jsme pět minut, pak deset, ale ani stopa po nich. Hrůzné pomyslení! Museli zastavit ve vesnici!! Ze všech míst na západní frontě, kam by měla zavítat kavalerie, je Monchy to poslední. Vesnice se každou čtvrt hodinu měnila v inferno, Němci soustředili všechnu svoji dělostřelbu právě tam. ... Brzy jsme uviděli první ztráty. Ubozí koně, začínali se rozprchávat na všechny strany, hřívy a ocasy v hrůze strnulé, postřelení, zranění.“*¹²³ Další voják britské pěchoty vzpomíná: *„Byla to zatracená ztráta mužů a koní. Nepřítel na ně okamžitě spustil koncentrovanou sprchu střelby, děl a všeho, co bylo po ruce. ... Nejhůře na tom byli koně, nějakou dobu jsme pak stříleli ubohá zvířata bezcílně se potácející na třech nohách či se v agonii splašeně řítící kolem nás, jako jeden, který měl ustřelenou celou tlamu. Se všemi těmi mrtvými a umírajícími koňmi ležícími na sněhu ta scéna připomínala starodávné bitevní výjevy. Proč někdo považoval za vhodné poslat právě do tohoto místa kavalerii ..., to netušíme.“*¹²⁴

Podle některých názorů¹²⁵ přispěla k dlouhému setrvávání ve víře o využitelnosti kavalerie, a tudíž i ke katastrofám jako byla výše popsaná, zastaralá taktická dogmata důstojníků mnoha evropských armád, kteří se nepoučili z vývoje vojenských střetnutí v druhé polovině 19. století, a obecně „zkostnatělý“ a „přežitý“ obdiv k jezdecktu, vojenským přehlídkám a důstojnictví, jež byl v době vypuknutí války stále v mnoha armádách přítomný. Že tato někdy až posvátná úcta k jezdecktu přetrvala až do posledních let první světové války dosvědčují sami vojáci citovaní v předchozím odstavci. Na okamžik, kdy kavalerie přijížděla na bojiště, vzpomínají: *„Kdo byli tito*

¹²³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 201–202.

¹²⁴ Tamtéž, s. 200–201.

¹²⁵ S. BUTLER, *The War Horses*, s. 27; *Pod císařským praporem*, s. 336 aj.

muži na koních, kteří od Arrasu přijížděli k Monchy? ... Brzy se ukázala ta úchvatná, nádherná pravda. Kavalerie! Už jen to slovo. Při jeho vyslovení každým projel mráz. Měli jsme se stát svědky jedné z nejúžasnějších epizod války.¹²⁶ I kapitán pěchoty byl uchvácen: „Přijíždí naše jezdeckvo! ... Úžasný okamžik pro nás, muže infanterie, kterým se nikdy nesnilo, že by ještě někdy na vlastní oči viděli skutečný útok kavalerie.“¹²⁷ I zpětně, již s vědomím všech následků, byly útoky do velké míry sebevražedné hodnoceny jako projev cti a nejvyšší odvahy a tudíž, lze snad říci, jako čin v zásadě pozitivní.¹²⁸

Relativně významnou roli si jezdeckvo ponechalo na frontě východní a blízkovýchodní, kde zákopový charakter boje a intenzita střetnutí nedosáhly takové míry jako na západním bojišti. Jezdecké pluky měly obvykle vlastní jízdní kulometný oddíl [Obr. 39.] a spolu s jezdeckvem se bitev a tažení účastnilo i jízdní dělostřelectvo, které střelbou podporovalo útoky kavalerie.¹²⁹ Jízdní dělostřelectvo bylo zpravidla lehčí a mobilnější než dělostřelectvo polní, aby bylo schopno rychle postupující jezdecké jednotky následovat.

Zejména na západní frontě, ale i na frontách ostatních bylo v důsledku malého využití jezdeckva a také kvůli nedostatku koní mnoho jízdních jednotek brzy sesedláno a přeměněno na pěchotní, případně na tzv. jízdně pěchotní, které sice využívaly koně k přepravě do nejbližší vzdálenosti místa boje, avšak samotný útok a boj probíhal na zemi. Koně rozpuštěných jízdních oddílů byli zapřaženi do děl a vozů nebo byli určeni jako koně nákladní. Například britská armáda snížila podíl jezdeckva v armádě z devíti procent v roce 1914 na pouhé jedno procento v roce 1918.¹³⁰ V rakousko-uherské armádě na východní frontě k tomuto procesu začalo docházet od roku 1915 a koncem roku 1917 byly již všechny jezdecké pluky s výjimkou jedné eskadrony z každého z nich sesedlány a přeměněny na pluky pěchotní (*Kavallerie zu Fuß*).¹³¹ Ty z jednotek jezdeckva, které v mnoha armádách zůstaly zachovány, aby v okamžiku prolomení fronty pěchotou vytvořily průraznou sílu, nepřátelskou linii definitivně prothly a pronásledovaly ustupující vojsko, většinu války strávily za frontou čekajíc marně na své

¹²⁶ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 201.

¹²⁷ Tamtéž, s. 200.

¹²⁸ O útoku britské kavalerie v prvním měsíci války proti německé pěchotě podpořené kulometnou a dělostřeleckou palbou v bitvě u Monsu bylo po válce napsáno: „Byl to útok marný a stejně tak udatný a šlechtitný. ... Ukázal světu, že duch *Light Brigade* u Balaklavy je v jezdeckvu živ do dneška.“ John BUCHAN, *Francis and Riversdale Grenfell. A Memoir*, cit. podle *War Horse: Fact & Fiction* [online].

¹²⁹ Např. *Pod císařským praporem*, s. 387.

¹³⁰ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 192.

¹³¹ *Pod císařským praporem*, s. 362, s. 406.

využití. Dočkaly se ho například jezdecké jednotky dohodových vojsk na italské frontě při průlomu na řece Piavě na podzim roku 1918, kde daleko pronásledovaly rakousko-uherskou pěchotu. V omezené míře tuto svou roli splnily i kavalerie britská a německá v operacích roku 1918 na západní frontě.

Přes pokles významu kavalerie zůstali jezdcí na koních stále dobře využitelní v průzkumných a hlídkovacích jednotkách, kde bylo zapotřebí se rychle a tiše pohybovat a v případě potřeby místo stejně rychle opustit. Jízdní oddíly také byly využívány jako pořádková síla při řešení konfliktů uvnitř vlastního vojska.¹³² Na koních se pohybovali i kurýři.

2.4.4 Specifika jednotlivých bojišť

Ač bylo možné formulovat určité obecné aspekty působení zvířat v první světové válce, pro přesnější vystižení konkrétních podmínek, v nichž tažná a nákladní zvířata v této válce pracovala není možno opominout rozdílný charakter jednotlivých front války. Každá fronta byla v určitém ohledu specifická, zejména geografickými podmínkami a stavem bojujících armád, a to vytvářelo specifické podmínky pro život vojáků i pracujících zvířat. Proto se v této části krátce zaměřím na jednotlivá bojiště války a pokusím se o vystižení klíčových dopadů zdejších podob války na zvířata.

Západní fronta

Pro západní frontu je typická velká intenzita a hustota střetnutí na relativně málo členitém prostoru a také ohromná palebná síla obou bojujících stran. Poziční charakter bojů zde značně vymezil podobu bojiště: systémy zákopů v zemi, chráněné před útoky protivníka zátarasy z ostnatých drátů a mezi nimi tzv. země nikoho rozervaná krátery po výbuchu granátů. Právě z těchto důvodů se západní fronta stala místem, kde bylo již několik měsíců po zahájení války do velké míry upuštěno od užití kavalerie. Dokud byla fronta stále pohyblivá – německá armáda pronásledovala britské a francouzské vojsko až téměř k Paříži – našlo jezdecktvo své uplatnění. Britské kavalerii se například velmi úspěšně podařilo náhlým výpadem zdržet německé vojsko u belgického Monsu a vytvořit tak štít mezi německými vojáky a ustupujícím britským vojskem, které se mohlo bez větších ztrát stáhnout.¹³³ Brzké zastavení fronty a zakopání se na obou stranách linie táhnoucí se od Severního moře až po francouzsko-švýcarskou hranici

¹³² Tři dny před začátkem Kerenského ofenzivy na východní frontě byl povolán II. jezdecký sbor ruské armády, aby odzbrojil sibiřský pěší pluk, který odmítal poslušnost. Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha 2002, s. 31.

¹³³ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 30–33.

však na mnoha místech jakékoli významné nasazení jezdecktva až do konce války zcela znemožnilo.

Většina přepravních zvířat tak byla na západní frontě využívána k tažení děl, vozů se zásobami a pojízdných zařízení či k nošení nákladu. Tolik typickým pro západní frontu je terén často doslova zatopený bahnem, stejně tak typickým je pro první světovou válku výjev páru zvířat po pás či po krk zabředlých v bahně, připoutaných k vozu, jehož kola v bahně taktéž uvízla. Nebylo ojedinělé, že zvířata nebo vojáci se v něm doslova utopili.¹³⁴ Nejnáročnější byl pohyb v hlubokém bahně pro těžké tažené koně, kteří svou vahou nejrychleji zapadali. Na mnoha místech, zejména při bojích v okolí řeky Sommy, bylo brzy zcela nemožné terén překonat s jakýmkoli, byť sebelehčím vozem a všechn náklad tak musel být zdlouhavě přepravován výhradně na nákladních zvířatech.¹³⁵ Stovky a tisíce koní, oslů a mul tak na západní frontě skončily svůj život právě zde, beznadějně uvíznuti v bahně – nebylo-li možné je vysvobodit, byla zvířata opuštěna anebo zastřelena.¹³⁶ Jednou z mála výhod, které moře tekutého bahna zejména v okolí bojiště na Sommě či ve Flandrech vojákům skýtalo, bylo to, že nemuseli mrtvá zvířata pohřbívat a vykopávat jim hrob. Podle některých stačilo na mrtvá těla zvířat stoupnout a jednoduše počkat, dokud se do bahna zcela nepotopí.¹³⁷

Rok 1917 představoval na západní frontě s ohledem na ztráty přepravních zvířat nejhorší období celé války. Zima na přelomu let 1916 a 1917 byla extrémně chladná a dlouhá a mnoho již tak oslabených a vyčerpaných koní ji nepřežilo. „*Koně chcípali jako mouchy. Mohli jste je podél cesty počítat po tuctech,*“ popisoval důstojník britského dělostřelectva ofenzivu u Arrasu mezi dubnem a květnem 1917. „*Jenom v důsledku prochladnutí ztratila naše baterie sedmdesát koní. Jedno ráno jsme jich posbírali jedenáct, úplně ztuhlých mrazem.*“¹³⁸ Ztráty koní a mul v britské armádě na západní frontě byly oproti roku 1916, i s jeho obřími bitvami a utrpením zvířat u Verdunu a na Sommě, dvojnásobné.¹³⁹ Kritický byl i poslední rok války, kdy během jarní německé ofenzivy a letních a podzimních dohodových protiútoků jen v britské armádě zemřelo

---

¹³⁴ V deníku australské dělostřelecké baterie u Passchendaele vojáci zaznamenali, že „*mnoho koní v bahně zcela zmizelo, jezdec na nich sedící jen tak tak zvládl udržet hlavu nahoře nad zemí, dokud nedorazila pomoc.*“ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 191.

¹³⁵ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 176.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž, s. 179.

¹³⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 190.

¹³⁹ V roce 1916 činily ztráty 14 %, v roce 1917 již 28 %. Tamtéž, s. 190.

na 36 tisíc zvířat.¹⁴⁰

Všechny armády zde byly v průběhu války nuceny přistoupit k urychlenému zavádění motorizované dopravy všude tam, kde to bylo možné. Primárním důvodem pro armádu francouzskou a německou¹⁴¹ byl akutní nedostatek koní a krmiva; britská armáda sice výrazný nedostatek nepocítovala, avšak nutnost nepřestávající dopravy ohromného množství krmiva stále působila značné logistické potíže.¹⁴² Asi nejproslulejším podnikem v tomto ohledu byla tzv. *Voie Sacrée* (Svatá cesta), jak je nazývána kolona automobilů nepřetržitě dopravujících zásoby francouzským vojskům v bitvě u Verdunu. Každý den po této cestě proudilo na tři tisíce motorových vozidel.¹⁴³

Východní fronta

Východní fronta se od fronty západní lišila větší pohyblivostí a rozlohou, jednotky musely při přesunech překonávat větší vzdálenosti a zákopový charakter bojů zde zdaleka nedosáhl takové intenzity. V mnohem větší míře než na západní frontě zde byla nasazována kavalerie. V ruské armádě byla tradičně silnou složkou kozácká jízda, silné jízdní oddíly měla i německá a rakousko-uherská armáda. Například na Brusilovově úseku ruské ofenzivy v létě 1916 bylo postaveno 60 tisíc ruských jezdců proti 27 tisícům jezdců Německa a Rakousko-Uherska.¹⁴⁴ Jezdeckvo tak zde v rozhodování o výsledcích jednotlivých střetnutí stále hrálo poměrně důležitou roli.

Rakousko-uherská branná moc, zahrnující společnou armádu i zeměbrany obou částí monarchie, měla při vstupu vojsk na bojiště 11 jezdeckých divizí s 22 brigádami. Ty měly celkem 58 pluků, každý po 1 180 jezdcích, a k tomu 22 jezdeckých kulometných oddílů. Další jízdní oddíly byly přiděleny pěším útvarům.¹⁴⁵ Některé z jezdeckých útvarů byly nasazeny na balkánském bojišti, avšak již v prvních měsících války byly převeleny na východní frontu. Během podzimu byly stavy jezdeckva zvýšeny na 23 divizí, téměř stejný počet měla armáda ruská.¹⁴⁶ Již od roku 1915 však byly počty jezdeckva v rakousko-uherské armádě postupně snižovány a v roce 1917 byla z každého pluku ponechána jen jedna eskadrona.¹⁴⁷

---

¹⁴⁰ J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 199.

¹⁴¹ A to i přesto, že německá armáda zabavila téměř všechny koně na okupovaném belgickém a francouzském území. Zdeněk JINDRA, *První světová válka*, Praha 1987, s. 169.

¹⁴² J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 197–198.

¹⁴³ J. M. WINTER, *První světová válka*, s. 91.

¹⁴⁴ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001, s. 107.

¹⁴⁵ *Pod císařským praporem*, s. 405.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 406, s. 337.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 362, s. 406.

Naproti snižování počtů jezdeckva se v rakousko-uherské armádě, stejně jako v armádách ostatních, v druhé polovině války výrazně zvyšuje podíl motorizované přepravy a automobilizace. Rakousko-uherská armáda měla v okamžiku skončení války již 238 automobilových zásobovacích kolon, 39 zdravotnických automobilových kolon a 10 automobilových kolon polní pošty.¹⁴⁸ Stejně tak byla stále častější motorizovaná přeprava děl, ať už pomocí traktorových tahačů nahrazujících koně, anebo pomocí nákladních vozidel.

Italská fronta

V prvním roce otevření italské fronty ještě obě bojující strany počítaly s nasazením jezdeckva (půl roku po zahájení bojů zde měla rakousko-uherská armáda stále 3 tisíce jezdců¹⁴⁹), avšak charakter války velmi rychle vyjevil, že kavalerie se zde až téměř do konce války v bojích neuplatní. Italská fronta byla obzvláště specifická, bojovalo se totiž v horských a vysokohorských podmínkách (dokonce šlo o střet v zatím nejvyšších polohách v historii lidstva¹⁵⁰), což do velké míry zcela proměnilo charakter válčení a logistické podmínky bojujících armád. Jelikož se armády často přesouvaly po stěnách hor s nerovnými úzkými skalními cestami a v úzkých, prudce se svažujících údolích, mnohde nebylo k přesunu materiálu vůbec možno využít zvířaty tažených vozů. Většinu nákladu proto po skalních cestách přepravovaly dlouhé kolony nákladních mul. Stejně tak v těchto podmínkách nemohla být obvyklým způsobem přepravována děla – ta proto musela být rozebrána a rozložena na hřbety několika koní či mul. Tento způsob přepravy znamenal komplikaci pro dělostřelce, kteří museli při každém přesunu děla rozebrat, naložit na koně či muly a pak znovu smontovat. Tento proces museli často provést i několikrát za den.¹⁵¹ Jak již bylo zmíněno výše, obzvláště zde, v horských podmínkách, byly pro přesun nákladu silně preferovány muly, které se na úzkých a nerovných skalnatých cestách pohybovaly kvůli své lehčí tělesné stavbě a užšímu kroku snáze než koně. Nicméně i ony na kamenitých cestách pod tíhou nákladu a vyčerpáním často upadly a zranily se. Pokud byly schopny chůze, musely pokračovat, v opačném případě byly zastřeleny.¹⁵² Zmíněni již byli i poněkud kuriózní, přesto však využívaní tažní horští psi přepravující v nejvyšších polohách zasněžených Alp náklad či

---

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 407.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 406

¹⁵⁰ J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 69.

¹⁵¹ J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 61.

¹⁵² Tamtéž, s. 53, s. 62.

raněné na saních.¹⁵³

Právě na italské frontě zastihl rakousko-uherskou armádu nejvýrazněji poslední rok války. Dlouhá unavující válka již vyčerpala téměř všechny prostředky, které měla habsburská monarchie k dispozici a zásobovací situace se stávala každým dnem zoufalejší. Zcela se již nedostávalo stravy ani základního vybavení pro zvířata i pro vojáky. Materiální nouze monarchie neumožnila v posledních měsících války naplnit už takřka žádné z potřeb armády: početní stavy jednotek byly často poloviční, vojáci silně trpěli podvýživou a selhávali únavou, scházely jim boty, části oděvů i zbraně. Koně a muly umírali hlady jeden po druhém.¹⁵⁴ Dohodová ofenziva v závěru války, při níž se významně uplatnily jízdní oddíly, pak rakousko-uherské armádě zasadila poslední ránu.

Blízkovýchodní fronta

Blízkovýchodní fronta první světové války, sahající od severní Afriky přes Palestinu až po Kavkaz byla taktéž specifická, tentokrát svými převážně pouštními podmínkami. Jezdectvo se zde ve velké míře uplatnilo až do posledních let války, proslavily se zejména jízdní sbory britského impéria. Potřebné zde byly rychlé přesuny na velké vzdálenosti při nízké intenzitě bojů. I na tomto bojišti byly kvůli složitému terénu využívány pro přesun materiálu především nákladní muly. K přemístování nákladu však byli používáni i velbloudí, operovaly zde i již zmíněné a z evropského pohledu poněkud exotické velbloudí jízdní oddíly [Obr. 31.]. Velbloudy ale používali i vojáci několika jednotek rakousko-uherské armády, které byly na blízkovýchodní bojiště přiděleny na pomoc armádě Osmanské říše.¹⁵⁵

---

¹⁵³ J. MAREK, *Pod císařskou šibenicí*, s. 159; M. ČEPELKA, *Fronta v Dolomitech*, s. 31.

¹⁵⁴ J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 84; *Pod císařským praporem*, s. 364.

¹⁵⁵ *Pod císařským praporem*, s. 376.

2.5 Skládání účtů

V této části se pokusím o rekonstrukci pravděpodobných počtů přepravních zvířat využitých a zemřelých v první světové válce. Také nastíním osudy koní, mul a oslů v okamžiku skončení války a bezprostředně po ní.

2.5.1 Rekonstrukce počtů přepravních zvířat

Z různých zdrojů dostupné údaje vypovídající o počtech přepravních zvířat použitých či zemřelých v první světové válce se bohužel výrazně rozcházejí a někdy působí poměrně zmateně. Zde proto považuji za vhodné zrekapitulovat všechny relevantní údaje, které se mi v době přípravy této práce podařilo shromáždit a pokusit se na jejich základě sestavit co nejpřesnější obraz účasti přepravních zvířat ve válce a rozsahu jejich ztrát.

Je však třeba mít na paměti, že čísla pocházející z různých, byť sebedůvěryhodnějších zdrojů nemusí být vždy přesná a někdy ani správná. V některých případech se při určování počtů použitých a zemřelých válečných zvířat jedná o zpětné rekonstrukce. Taktéž nelze porovnávat údaje týkající se jednotlivých armád se stoprocentní přesností z důvodu různých přístupů k získávání výpočtů. Snad v důsledku zmatených formulací se údaje o počtech zemřelých zvířat rozcházejí někdy i v rámci jediné publikace.¹⁵⁶ Přispívá tomu nejspíš nejasné vnímání významu slova *ztráty* a slovních spojení *zemřelo* a *bylo zabito*. Některé údaje navíc hovoří o koních a o mulách, zatímco jiné pouze o koních, přičemž není možné určit, zda byli skutečně počítáni pouze koně, nebo byly pod termín koně zahrnuty i muly. Jediné, co víme poměrně jistě je to, že statistiky zpravidla zcela opomíjely osly, ke všem číslům o použitých a zemřelých koních a mulách je tak nutné přimyslet bezpočet těchto zvířat.

V úvodu jsem již zmínila, že v historických textech není snadné najít zmínky o zvířatech i tam, kde se zvířata prokazatelně vyskytovala. Je skutečně velmi těžké v odborných historických publikacích o první světové válce vůbec nalézt jakékoli údaje o počtu použitých a zabitých koní, a proto při získávání počtů vycházím především z publikací a studií přímo se zabývajících problematikou přepravních zvířat, které

---

¹⁵⁶ S. BUTLER, *The War Horses*, s. 11, 117–118. Na jednom místě autor hovoří o tom, že na západní frontě na straně Dohody v průběhu války zahynul více než milion koní. Jinde pak ovšem uvádí, že v britské armádě bylo v průběhu války zabito 256 tisíc koní a ve francouzské armádě 542 tisíc koní. I s připočtením koní zemřelých v americkém vojsku se tyto údaje rozcházejí o necelých čtvrt milionu.

ovšem zpravidla nezmiňují původ uváděných údajů a ty se proto nedají ověřit. Z důvodu jistého nezájmu historických prací o toto téma jsou také odhady počtů zabitých koní a mul o mnoho hrubější než u počtů zabitých vojáků, obecně se hůře ověřují a jedná se často až o zpětné rekonstrukce.

Simon Butler ve své nedávno vydané publikaci *The War Horses* uvádí, že **celkem** v první světové válce zemřelo odhadem osm milionů koní, oslů a mul.¹⁵⁷ Tento údaj je pravděpodobně převzatý z publikace Jilly Cooper *Animals in War*¹⁵⁸. Není však možné určit, zda jsou do tohoto odhadu zapojena pouze zvířata přímo zemřelá ve válce či i velké množství zvířat utracených a poražených po konci války (viz následující podkapitola). Přesto však s ohledem na další údaje uvedené níže považují toto číslo za nesprávné a příliš vysoké. Z níže uvedeného je zřejmé, že úmrtnost koní a mul v první světové válce se alespoň u některých armád pohybovala kolem 30 %. I pokud bychom u jiných armád připustili úmrtnost o něco vyšší, stále by, máme-li uvažovat o osmi milionech zemřelých zvířat, celkový počet zvířat použitých ve válce dosahoval zhruba 25 milionů, což se jeví poměrně nereálným – z jiných zdrojů víme, že počet zvířat použitých třemi z pěti největších bojujících armád se u každé pohybuje pouze mezi jedním až třemi miliony koní (viz níže).

Francouzská armáda během války použila necelých 1,9 milionu koní a mul.¹⁵⁹ V okamžiku příměří měla něco přes 740 tisíc zvířat. Z toho vyplývá, že celkem francouzská armáda přišla asi o 1 140 000 koní a mul – do tohoto počtu je však třeba zahrnout nejen zvířata zemřelá a usmrcená, ale i zvířata zajatá, z armády vyřazená v důsledku snižování počtů či během války rozprodaná. (Stejně číslo je však někdy ztotožňováno i s počtem zvířat ve francouzské armádě přímo *zemřelých* – viz např. pamětní tabule na zámku Saumur v západní Francii, kde stojí: *Věnováno 1 140 000 koním francouzských armád zemřelým během světové války 1914–1918*). Nejsme tedy schopni určit, kolik zvířat ve francouzské armádě skutečně zahynulo. Z dostupných údajů je dále možné vypočítat, že průměrné ztráty francouzské armády za celou dobu trvání války byly kolem 36 tisíc koní a mul měsíčně (ztrátami opět rozumíme nejen zvířata zabitá, usmrcená, odeslaná k léčení a zajatá, ale i vyřazená ze služby).

Britské impérium použilo ve válce celkem něco přes milion koní, z nichž se

---

¹⁵⁷ S. BUTLER, *The War Horses*, s. 118.

¹⁵⁸ Jilly COOPER, *Animals in War* [online], Londýn 2000, s. 22 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/207355709/Animals-in-War-Jilly-Cooper>.

¹⁵⁹ Všechny výpočty pro francouzskou armádu podle R. BRUNEAU, *Les équidés*.

údajně domů vrátilo jen něco přes 60 tisíc.¹⁶⁰ Podle pamětní tabule umístěné na zdi veterinární nemocnice v Londýně zřízené charitativní organizací *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* na paměť válečných zvířat zemřelo britské armádě na následky nepřátelské střelby, nemocí a úrazů celkem 484 143 koní, mul, velbloudů a tažných volů.¹⁶¹ Austrálie poskytla svým jednotkám v rámci vojsk britského impéria 136 tisíc koní, konce války se dožilo 13 tisíc. Dva tisíce z nich byly shledány nevhodnými pro další službu a zastřeleny, zbylých 11 tisíc bylo povětšinou převeleno do Indie k další službě v britské armádě. Domů se vrátil jediný.¹⁶²

Německá armáda použila údajně 2,5 milionu koní, z nichž zhruba 27 % zemřelo.¹⁶³

Pamětní deska původně umístěná v budově bývalého Ministerstva války Spojených států ve Washingtonu uvádí, že **americké expediční síly** použily v první světové válce přes 243 tisíc mul a koní, z nichž více než 68 tisíc zemřelo [Obr. 63.]. Úmrtnost tedy činila necelých 30 %. Jiné zdroje uvádí, že americká vojska s sebou po vstupu země do války přivezla na západní frontu 182 tisíc zvířat¹⁶⁴, přičemž dalších přibližně 120 tisíc zvířat si americké jednotky musely zapůjčit od francouzských a britských vojsk.¹⁶⁵

K rakousko-uherské, ruské, italské a osmanské armádě a dalším menším bojujícím armádám se mi bohužel dosud nepovedlo najít žádné relevantní údaje.

Víme již, že úmrtnost zvířat německých a amerických vojsk činila 27 až 30 %. Úmrtnost mužů všech armád v první světové válce se celkově pohybuje kolem 23 %.¹⁶⁶ Úmrtnost koní a mul, vycházíme-li pouze z údajů amerických a německých vojsk, tedy byla vyšší než průměrná úmrtnost mužů, avšak ne výrazně. Pro srovnání v americké občanské válce v letech 1861–1865 činila průměrná úmrtnost koní asi 60 %, v krymské válce v letech 1853–1856 to u britské armády bylo 80 % a během búrských válek 1880–

---

¹⁶⁰ S. BUTLER, *The War Horses*, s. 11.

¹⁶¹ *Opening of the War Animals Dispensary*, s. 182.

¹⁶² *Horses used in the First World War (Walers)* [online], Australian War Memorial [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.awm.gov.au/encyclopedia/horses/>; *Sandy (Major General Sir William Bridges' horse). The only horse to return from the First World War* [online], Australian War Memorial [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.awm.gov.au/encyclopedia/horses/sandy/>.

¹⁶³ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 29. Jiný zdroj se mi bohužel dosud nepodařilo nalézt.

¹⁶⁴ 1900 – *The Horse in Transition. The Horse in World War I 1914–1918* [online].

¹⁶⁵ R. BRUNEAU, *Les équidés*, s. 22; J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 188.

¹⁶⁶ Počítáme-li mezi zemřelé i ty vojáky, jenž byli klasifikováni jako nezvěstní; vlastní výpočet podle různých zdrojů.

1902 britská armáda přišla o 120 % původního počtu zvířat.¹⁶⁷ Pro pochopení ohromného rozsahu ztrát zvířat v první světové válce je však důležitý nejen počet zvířat zemřelých přímo ve válce, ale i těch, která byla bezprostředně po skončení války armádami zastřelena či prodána na jatka.

2.5.2 Osudy koní po válce

Většinu zvířat, která se konce války dožila, totiž skutečně mnoho štěstí nečekalo. Armády začaly koně hromadně rozprodávat řezníkům a překupníkům, příliš vyčerpaní a nemocní koně byli rovnou zastřeleni.¹⁶⁸ Mnoho zvířat bylo prodáno civilistům na další práci v zemědělství¹⁶⁹, nemálo zvířat bylo s odchodem jednotek jednoduše opuštěno na bojišti a ponecháno svému vlastnímu osudu. Někteří koně britské či francouzské armády byli převeleni k další službě u koloniálních jednotek.¹⁷⁰ Docházelo také k případům, kdy britští vojáci operující na Blízkém východě své koně zastřelili, než aby je prodali místním řezníkům, a to ve snaze ušetřit koně rituálních halal porážek, které britští vojáci považovali za příliš kruté.¹⁷¹ Důvodem, proč se armády začaly pracujících zvířat zbavovat, byla jednak nutnost několikaměsíční karantény, kterou muselo projít každé zvíře převážené z fronty do své domovské země, jednak nutnost léčby a rehabilitace často vysílených, zraněných a nemocných zvířat – obojí bylo považováno za příliš náročné a nákladné. Prioritou v okamžiku skončení války bylo zajištění vojáků včetně raněných a zajatých, pomoc civilistům navracejícím se do svých domovů a obnovení stability v zázemí. Pro rehabilitaci a repatriaci válkou vyčerpaných přepravních zvířat nebyly nacházeny prostředky, jejich prodejem na jatka či na další práci bylo navíc možno vydělat.

Teprve později se začaly objevovat intenzivní snahy britské a částečně také americké veřejnosti o záchranu bývalých válečných koní. Většina z těchto zvířat však již byla dávno rozprodána na jatka či civilistům anebo byl jejich osud neznámý. Ze zhruba 1,2 milionu koní a mul odvezených do války ze Spojených států (ať už

---

¹⁶⁷ Clay McSHANE – Joel A. TARR, *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century*, Baltimore 2007, s. 156; J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 199. Například ve východní Africe však britské jednotky v první světové válce zaznamenaly ztráty 290 % původního počtu zvířat a to zejména v důsledku hmyzem přenášených tropických nemocí. J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 199.

¹⁶⁸ Například ze třinácti tisíc přeživších australských koní byly rovnou zastřeleny dva tisíce. *Horses used in the First World War (Walers)* [online].

¹⁶⁹ Britští vojáci sloužící na západní frontě si poznamenávají, že francouzští a belgičtí civilisté zdaleka nejsou ke koním tak laskaví jako byli oni a že koně čeká pochybný osud. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 232.

¹⁷⁰ Např. *Horses used in the First World War (Walers)* [online].

¹⁷¹ Např. J. SINGLETON, *Britain's Military Use*, s. 201.

prodaných britské a francouzské armádě anebo přivezených spolu s americkými jednotkami) se zpět domů vrátilo přes snahy charitativních organizací jako byla *American Red Star Animal Relief* pouhých 200 zvířat.¹⁷² Do Británie se podařilo navrátit celkem něco přes 60 tisíc koní, a to díky intenzivní práci jednotlivců i organizací *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* a *Our Dumb Friends League* a také tisku.¹⁷³ Ze 136 tisíc koní, kteří byli do války vyvezeni z Austrálie, se konce války dožilo 13 tisíc koní, domů se však vrátil jen jeden jediný, kůň jménem Sandy. Byl vydán na žádost samotného ministra obrany, který o jeho repatriaci zažádal již v říjnu 1917.¹⁷⁴ Dalším zvířetem, o jehož individuální osud se zvedla vlna zájmu veřejnosti, byl kůň Bunny, který přežil válku jako jediný z osmnácti koní zrekvírovaných policejnímu oddílu v Torontu a vyslaných na západní frontu s kanadskými vojáky. Při odchodu jednotek z války byl stejně jako mnoho dalších koní ponechán na bojišti svému vlastnímu osudu. Kanadská veřejnost a tisk žádaly jeho repatriaci a docílily vydání rozhodnutí koně dovézt zpět domů, nicméně Bunny již byl tou dobou prodán belgické vládě a znovu již odkoupen nebyl.¹⁷⁵

V roce 1930 navštívila manželka britského důstojníka kavalerie Dorothy Brooke Káhiru a setkala se tam se stovkami přestárlých a podvyživených koní, kteří původně sloužili v dohodových armádách v první světové válce, po skončení války byli prodáni místním obyvatelům a nyní žili ve špatných podmínkách sužováni těžkou prací s minimem stravy a péče. Počet koní prodaných po válce dohodovými vojsky civilistům se jen v Egyptě pohyboval kolem 20 tisíc zvířat.¹⁷⁶ Dorothy Brooke po návratu do Británie napsala dopis tisku a požádala veřejnost o finanční podporu na pomoc těmto koním. Její apel se soustředil především kolem skutečnosti, že koně byli narozeni v Británii, vychováni Brity a v anglickém jazyku a tudíž by jim měl být dopřán osud hodný rukou Britů. Veřejnost její snahu s nadšením podpořila a Dorothy Brooke ještě toho roku založila nadaci Brooke Trust. V roce 1933 díky finančním příspěvkům vykoupila 5 tisíc bývalých válečných koní, z nichž byla většina pro velmi špatný zdravotní stav utracena. V roce 1934 její nadace v Káhiře otevřela koňskou nemocnici

---

¹⁷² 1900 – *The Horse in Transition. The Horse in World War I 1914–1918* [online].

¹⁷³ Např. S. BUTLER, *The War Horses*, s. 11.

¹⁷⁴ *Sandy (Major General Sir William Bridges' horse)* [online].

¹⁷⁵ *Untold story of Toronto's real Canadian war horse* by Chantaie Allick [online], *The Star* 2012-02-10 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: http://www.thestar.com/entertainment/2012/02/10/untold_story_of_torontos_real_canadian_war_horse.html.

¹⁷⁶ *Spielberg's film of War Horse gives new impetus to animal charity* by Vanessa Thorpe [online], *The Observer* 2011-12-11 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.theguardian.com/books/2011/dec/11/war-horse-charity-boost>.

Old War Horse Memorial Hospital, která poskytovala bezplatnou zdravotnickou péči koním, mulám a oslům používaným na práci v oblasti Káhiry. Tato nemocnice je dodnes v provozu a rozšířila svou působnost do dalších chudých regionů světa.¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ Spielberg's film of *War Horse* gives new impetus to animal charity [online].

3. Institucionální zajištění zvířat v armádě: exkurz do předpisů rakousko-uherské armády

V této kapitole se blíže podívám na vybrané předpisy rakousko-uherské armády upravující zacházení s vojenskými koňmi a mulami v době první světové války. Bohužel na území České republiky, konkrétně ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze, z něhož všechny zkoumané předpisy pochází, se zdaleka nenalézá kompletní soubor vojenských předpisů rakousko-uherské armády relevantních pro první světovou válku (tedy jak předpisy platné v okamžiku zahájení války, tak předpisy a rozkazy vydané během války), a tak mnou zkoumaný materiál v žádném případě není možno považovat za úplný obraz normativní situace. Navíc se mi až na pár výjimek do rukou dostaly pouze předpisy z doby předválečné, které neumožňují zachytit a konfrontovat proměňující se tvář války či například velkou reorganizaci rakousko-uherské armády v roce 1917.¹⁷⁸ Tuto drobnou sondu do předpisů je proto vhodné považovat spíše za představení materiálu aktuálně dostupného na území České republiky. Pro vytvoření komplexního obrazu normativní podoby zacházení s přepravními zvířaty v rakousko-uherské armádě v první světové válce bude nezbytné navštívit Válečný archiv ve Vídni (Kriegsarchiv).

57

3.1 Remontní komise, nákup a odchov remont

Jako remonty (*Remonten*) jsou označováni mladí koně chovaní či nakoupení pro armádu a připravující se na vojenskou službu. Vojsková remontní komise (*Remontenassentkommission*) měla na starosti nákup a přidělování koní k jednotkám a včasné doplňování předepsaných početních stavů zvířat. Komise vedla evidenci stavů koní a mul u všech vojenských jednotek a taktéž všech důvěryhodných zdrojů zvířat. Koně byli pro potřeby armády nakupováni od jednotlivých chovatelů, ze soukromých hřebčínů, od prověřených překupníků či na koňských trzích, případně mohla být zvířata zakoupena i ze zahraničí. Samotné nákupy byly vždy uskutečňovány za přítomnosti jednoho důstojníka a jednoho vojenského zvěrolékaře. Při převzetí byl podle tělesné dispozice každého zvířete určen vojskový oddíl nebo hřebčína, kam bude zvíře přiděleno. Stará a slabá zvířata pak byla z armády remontní komisí pravidelně

---

¹⁷⁸ Zajímavá by v tomto ohledu mohla být například dokumentace zavádění plynových masek pro koně.

vyřazována, nabídnuta k prodeji a nahrazována nově koupenými koňmi. K roku 1910 operovalo v celé monarchii osm remontních komisí: v Budapešti, Ceglédu, Řešově, Kluži, Lvově, Velké Kaniži, Miškovci a Mariboru. Komise se ve všech nákupech zodpovídaly úřadu generálního remontního inspektora (*Generalremontierungsinspektor*), v ostatních věcech podléhaly příslušnému sborovému velitelství. Remontní komise byly složeny z příslušníků kavalerie a dělostřelectva dočasně odvelených od svých útvarů.

Kromě nákupu koní od civilních vlastníků byli koně pro armádu získáváni i vlastním odchovem. Ten v Předlitavsku zajišťovaly vojenské oddíly zřízené v c. k. odchovných zařízeních (*k. k. Pferdezuchtanstalten*) spadajících pod c. k. ministerstvo orby. Tyto vojenské oddíly (*Militärabteilungen der Gestütsbranche*) spadaly ve vojenských věcech pod ministerstvo války, ve věcech samotného chovu pod c. k. ministerstvo orby. Odchovnými zařízeními mohly být buďto hřebčiny (*Gestüte*), které chovají hřebce, klisny a hříbata, nebo hřebčince (*Hengstendepots*), které chovají jen plemenné hřebce. Podle toho se vojenské oddíly dělily na oddíly c. k. státních hřebčinů (*Militärabteilungen der k. k. Staatsgestüte*) a oddíly c. k. státních hřebčinců (*Militärabteilungen der k. k. Staatshengstendepots*). K roku 1906 se v Předlitavsku nacházely dva c. k. státní hřebčiny: ve štyrské vesnici Piber a v Radovci v Bukovině. C. k. státních hřebčinců bylo ke stejnému roku šest pro různé části Předlitavska: ve Stadlu pro Horní a Dolní Rakousy, Salcbursko a Tyrolsko, ve Štyrském Hradci pro Štyrsko, Korutany, Kraňsko, Rakouské přímoří a Dalmácii, v Hodoníně pro Moravu a Slezsko, v Praze pro Čechy, v Drohovyži pro Halič a ve Vicovu de Sus pro Bukovinu.

Samotnou výchovou mladých koní pro budoucí vojenskou službu se pak zabývaly vojskové hřebárny společné pro celou monarchii (*k. u k. Fohlenhöfe*). Zde byla umístěna hříbata obvykle od tří let věku, výjimečně od věku dvou a půl let, a to až do předání jednotkám k individuálnímu výcviku přibližně kolem pěti let věku. V hřebárnách jsou hříbata systematicky utužována (*abhärten*) a postupně jsou z nich vychovávány „bojově využitelné remonty“.¹⁷⁹

---

179 VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. A–1, nn. *Organische Bestimmungen für die k. u k. Remontenassentkommissionen*, Vídeň 1910; A–2, b. *Organische Bestimmungen für die Militärabteilungen der Gestütsbranche in den k. k. Pferdezuchtanstalten*, Vídeň 1906; A–1, pp. *Organische Bestimmungen für die k. u k. Fohlenhöfe*, Vídeň 1911; C–7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916.

3.2 Klasifikace zvířat

Bylo-li zvíře pro armádu zakoupeno, vojenský zvěrolékař je prohlédl, posoudil a určil, zda bude zvíře přiděleno jezdecktvu, některému z důstojníků či zda bude posláno k některé jednotce jako kůň tažný či nákladní. Rozhodujícími faktory byla tělesná stavba, výška, plemeno, věk a další charakteristiky zvířete.

Podle účelu byla zvířata primárně dělena na tažné koně (*Zugpferde*), jezdecké koně (*Reitpferde*) a nákladní zvířata (*Tragtiere*), případně byli zvlášť evidováni i důstojnickí koně (*Offizierspferde, Offiziersdienstpferde*).

U koně jezdeckého byla požadována živost, síla, rovný a pevný hřbet, relativně krátké nohy a lehký krok. Tažný kůň měl být robustní stavby se širokou svalnatou hrudí, široce postavenými kyčlemi, silnými končetinami a pevnými kopyty. Důležitá nebyla výška, ale spíše mohutnost a šíře těla. Nákladní koně mají mít především masivní záda, silné končetiny, podsaditou stavbu těla a pevná kopyta. Měli pocházet přednostně z hornatých oblastí, takoví koně byli totiž k nákladu nejvhodnější. V případě nákupu mul muselo být každé zvíře před zakoupením na zkoušku naloženo nákladem, aby se zjistilo, zda je vůbec k nošení nákladu vhodné. Omezený byl nákup bílých koní; k některým útvarům jich smělo být přiděleno maximálně 6 % početního stavu, k útvarům, které potřebují být obzvláště kryty, jako byly například kulometné oddíly, nesměli být bílí koně přiděleni vůbec.

Tažní koně se dělili na lehké tažné koně (*kleine Zugpferde*), středně těžké tažné koně (*gewöhnliche Zugpferde*), těžké tažné koně (*schwere Zugpferde*) a obzvláště těžké tažné koně (*abnormal schwere Zugpferde*). Někdy se dělí na lepší tažné koně (*besseres Zugpferde*), tedy lépe stavěné, a běžné tažné koně (*gewöhnliche Zugpferde*). Specifikován může být i temperament – studenokrevní (*Kaltblüter Zugpferde*) či teplokrevní (*Warmblüter Zugpferde*) tažní koně. Ve spřežení je každý pár koní ovládán jedním vojákem jedoucím na koni na levé straně (*Sattelpferd*), kůň na pravé straně je ovládán pouze držením opratí (*Handpferd*).

Zvláštní kategorií byli tzv. horští koně (*Gebirgspferde, Gebirgsnorikerpferde*), jimiž byla rozuměna horská plemena koní (jedno z nejčastějších takových plemen je norický kůň, něm. *Noriker*), jež jsou obzvláště odolná a nenáročná a byla přidělována horským jednotkám.

Termín *Tragtiere* označoval buď nákladní zvířata obecně, případně jakákoli jiná

nákladní zvířata s výjimkou koní, někdy se také používal jako synonymum pro mulu (jiným termínem pro mulu bylo *Maultier*). Podle nákladu mohly být kategorie zvířat specifikovány: *Munitionstragtier* pro zvíře zásobující jednotky municí, *Gewehrtragtier* či *Maschinengewehrtragtier* pro zvíře nesoucí rozložený kulomet atd.

Kategorie koní často bohatě rozlišovaly i útvar, k němuž bylo zvíře přiřazeno: *Artillerieunteroffiziersreitpferde*, *Artilleriemannschaftsreitpferde*, *Artilleriezugpferde*, *Trainreitpferde*, *Trainzugpferde* atd.

Podle vlastnictví se pak koně dělí na erární (*ärarische*), tedy takové, jež vlastní armáda a jež přiděluje důstojníkům a mužstvu po dobu služby, a na vlastní a civilní (*eigene und Civilpferde*), jež vlastní důstojníci v době války i míru a v civilním životě. Zvláštními opatřeními bylo možno erární koně vydat do soukromého užívání, takoví koně byli označováni jako *Urlauberpferde*.

Součástí evidence koní byl i posudek kvality. Zvíře mohlo být kvality výborné (*sehr gut*), dobré (*gut*), nižší (*minder*) či nedostatečné (*beanständet*). V případě koní důstojnictva byly přípustné jen první dvě kategorie.¹⁸⁰

3.3 Výcvik remont

Přibližně ve věku pěti let byly zakoupené či odchované remonty podle výše popsaných charakteristik přiděleny k některému z vojenských útvarů, v jejichž rámci pak probíhal samotný výcvik zvířete. V případě potřeby mohl ale každý útvar určitou část svých početních stavů doplnit i mladšími koňmi ve věku čtyř let. Maximální stáří zvířat zakoupených a připuštěných k výcviku je sedm let u koní tažných a jezdeckých a osm let u nákladních zvířat.

Koně přidělení k jezdeckému či důstojnickému se učili dovednostem v jízdě a útoku a poté i důkladnému sžití se svým jezdcem. Na koně tažné přidělené k dělostřelectvu, vozatajstvu či pěchotním oddílům čekal výcvik náročnější. Museli ovládnout nejen všechny běžné jízdni dovednosti, ale také správný tah a pohyb v zapřažení a pravidla pohybu v kolonách. Zvířata všech útvarů také byla systematicky přivykána na hlasitou střelbu a výbuchy.

---

180 VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. C-7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u. k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916; A-1, ss. *Organische Bestimmungen für der Armee im Felde*, Vídeň 1898; C-22. *Vorschriften über die Aufbringung des Pferdebedarfes für das k. und k. Heer und die Landwehr im Mobilisierungsfalle*, Vídeň 1891; C-7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u. k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916.

V nařízeních je pojednáno o správném přístupu ke koním a k jejich výcviku. Zacházení s nimi nesmí být „barbarské“ a je-li kůň neposlušný, nemá k němu cvičitel přistupovat se zlostí. Pokud své požadavky cvičitel prosazuje bezohledně, vychová koně ke vzpurnosti. Všechny vady v chování zvířat jsou způsobeny nevhodným přístupem a zacházením; jak předpisy upozorňují, žádný kůň není od přírody zlý. Důraz je kladen na dobrou znalost koně, aby mohla být správně využita jeho síla a schopnosti. Zvlášť je prostor věnován zacházení s plachými a bojácnými koňmi či dokonce s koňmi, kteří nikdy nebyli v úzkém kontaktu s lidmi. Vojáci se při výcviku mohli setkat se zvířaty, která nikdy nebyla osedlána nebo uzděna a měla z lidí a sedel či uzdy strach. Takové zvíře musí být nejprve důkladně přivyknuto kontaktu s lidmi. Má k němu být přidělen muž, který ke všem zvířatům přistupuje s obzvláštní péčí, dobrou vůlí a trpělivostí, na koně má často mluvit přátelským tichým hlasem. Teprve poté má být zvíře postupně seznamováno s obávanými předměty. Bojácnému koni má být k tomu poskytnuto ustájení vedle klidných starších zvířat.

Jako tažná mohla být taktéž určena zvířata, která nikdy nebyla ostrojena a bylo nutné nejprve překonat jejich strach. Mnoho takových koní mělo strach z chomoutu či postrojů a vojáci je na ně museli postupně přivykat. Poté byl takový kůň pomalu přivykán na zapřažení do vozu, nejprve ve dvouspřeží, a na koně zapřaženého vedle něj. Pak se již zapřažená zvířata učí s vozem zatáčet, táhnout v poklusu i v trysku a být zapřažena v šestispřeží. Jako poslední je každé zvíře přivykáno zapřažení na levé straně páru, kde je zároveň osedláno vojákem. Ve vícespřeží se koně museli naučit zapojovat síly společně s dalšími koňmi. Poté se společně učili obratnému zahýbání a otáčení s vozem, překonávání překážek a tahu do kopce a z kopce. Následně se učili pohybovat v kolonách s dalšími spřeženími a dodržovat předepsané rozestupy. Dokonale vycvičený tažný kůň měl celou vytyčenou trasu včetně zatáčení procházet přirozeně a bez vyrušení okolními podněty a svoje síly napínat rovnoměrně. Obdobnému výcviku jako zvířata tažná byla podrobena i zvířata určená jako nákladní.¹⁸¹

---

181 VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. E-5, a. *Reit- und Fahrinstruktion für die k. u. k. Artillerie*, Vídeň 1909; C-7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u. k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916; C-1, d. *Instruktion für die Ausrüstung von Pferden und Tragtieren mit der Improvisations-Tragtierausrüstung M. 08.*, Vídeň 1909; C-7. *Anhang zur Instruktion für die Ausrüstung von Pferden und Tragtieren mit der Improvisations-Tragtierausrüstung M. 08 und deren Verbesserung*, Vídeň 1915; C-10, b. *Vorschrift über Packung und Beschirrung für die Kavallerie-Maschinengewehrabteilungen*, Vídeň 1909; C-1, c. *Normen für die Train-Ausrüstung des k. u. k. Heeres. III. Teil. Gebirgs-Train*, Vídeň 1901.

3.4 Péče o zdraví

Předpisy se podrobně věnovaly i léčbě a předcházení chorob a zranění zvířat. Obzvláště detailně se dostupné předpisy věnují kování koní a celkové péči o kopyta a končetiny. Příručka pro vojenské kováře seznamuje i s podrobnou anatomii končetin koní a možnými deformacemi v důsledku nevhodného zatížení zvířat [Obr. 40, 41.]. Před ustavením vojenské veterinární služby byli právě vojenští kováři, a to nejen v případě armády rakousko-uherské, zodpovědní kromě kování koní i o celkovou péči o zdravotní stav zvířat (v rakousko-uherské armádě se udrželo označení *Kurschmiede* či *Militärkurschmiede*, které se po vzniku vojenské veterinární služby po nějakou dobu prolínalo s označením *Militärtierärzte*). Fungování samotné vojenské veterinární služby se bohužel žádný dostupný předpis nevěnuje.

Předpisy určené vojákům dělostřelectva či vozatajstva stanovovaly, v jakých případech měli vojáci zranění či chorobu zvířete ošetřovat sami a kdy měli péči o zvíře předat zvěrolékaři. Například záněty očí měly být vždy okamžitě přenechány zvěrolékaři. V případě otlačenin od sedla, kdy dochází k poškození kůže a měkkých tkání v důsledku příliš dlouhého osedlání zvířete, má být zvířeti na ránu přiložen obklad s léčivým roztokem a po jeden den každé dvě až tři hodiny obměňován. Pokud během jednoho dne otok nezmizí, musí být zvíře předáno zvěrolékaři. Vojáci jsou varováni před zanedbáním takovýchto zranění. Často totiž v takovém případě vznikaly hluboké nezhojitelné rány a jizvy, které se při sebemenší zátěži znovu otevíraly a způsobovaly zvířeti velikou bolest. Vojáci také měli být schopni ošetřit lehká zranění kopyt, zejména pokud se zvířeti do měkké části kopyta zapíchl ostrý předmět. Všichni vojáci pracující se zvířaty měli být obeznámeni i se zásadami výživy koní. Tomu určená příručka podrobně specifikovala nejrůznější složky stravy a jejich vhodnou kombinaci a vyvážení.

Mezi běžné vybavení vojenských kovářů patřily cejchy k vypalování či vyrážení označení na tělo a kopyta koně. Každému zvířeti bylo po přiřazení do armády na levou stranu šíje rozžhaveným železem vypáleno identifikační číslo a na levou plec číslo remontní nákupní komise. Po přidělení ke konkrétnímu vojenskému útvaru pak bylo zvířeti na levou zád' vypáleno označení útvaru sestávající z prvních písmen názvu

útvary a čísla pluku či divize.¹⁸²

---

182 VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy. C-7. *Die Roßkrankheit und der Milzbrand der Pferde*, Vídeň 1900; C-7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916; C-7. *Vorschrift über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. II. Teil. Tierärztliche Vorschriften und Hufbeschlag*, Vídeň 1910; C-7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Vídeň 1916; C-17. *Anleitung zur Fütterung der Nutztiere*, Vídeň 1917; C-7, a. *Anleitung zum Hufbeschlag bei den Pferden (Tragtieren) des k. u k. Heeres*, Vídeň 1907; zu C-7, a. *Figurenheft zur Anleitung zum Hufbeschlag bei den Pferden (Tragtieren) des k. u k. Heeres*, Vídeň 1907.

4. Člověk a kůň: vojáci a válečná zvířata

Vztah bojujících mužů ke zvířatům a obzvláště koním sloužícím s nimi ve válce, případně obraz a paměť válečných koní, to jsou témata zasluhující mnohem více pozornosti, než může poskytnout jedna kapitola. Proto zde tato témata spíše předesťu a představím základní aspekty a problémy, jimiž bude možno se v budoucnu podrobněji zabývat.

4.1 Vojáci a jejich vztah ke zvířatům

Vztah člověka a koně je vztahem s tisíciletou historií, kůň plnil a plní v mnoha civilizacích nesčetně symbolických rolí a významů. Role válečného zvířete je jednou z těch nejviditelnějších. Koně člověka do bitev provázeli od nepaměti a od nejstarších dob také symbolizovali válečnou sílu. Snad žádný vojevůdce se až do nedávna, přinejmenším do konce 19. století, neobešel bez koně a jezdecký portrét či socha byly nejoblíbenější stylizací zvětšující jejich moc v bitvě. Vztah vojáků v první světové válce ke koním sloužícím v armádě, ať už těmi vojáky byli velící důstojníci či řadoví pěšáci, a stejně tak obraz koně jako válečného zvířete v první světové válce je proto třeba nazírat z nejširší dějinné perspektivy s přesahem do perspektiv antropologických.

Pro mnoho mužů odtržených od domova a svých blízkých představovala přítomnost zvířete, a to zdaleka nejen koně, na bojišti jistou útěchu. Zvíře bylo němým společníkem ve všech hrůzách války a často dokonce i přítelem. Ač tuto roli přítele plnila většinou spíše menší zvířata – kočky a psi, ale třeba i selata či kůzlata – adoptovaná vojáky či celými jednotkami, a ač koně si téměř vždy ponechávali především status pracujícího zvířete, přesto vojáci často vnímali určité spříznění s koňmi a mulami zapřaženými či naloženými pod těžkým nákladem, o to více, že stejně jako oni nesli těžce tíhu války. Mnohým koním a mulám dali vojáci jména (ve vzorových formulářích v předpisech rakousko-uherské armády jsou často na jména koní přímo určené kolonky) a jejich smrt je pak často velmi silně zasáhla, jak bude ještě ukázáno níže.

V posuzování vztahu vojáků ke zvířatům je nutno brát na zřetel mnoho faktorů a skutečností, abychom se vyhnuli zjednodušení a hlavně zobecňování. Vztah ke zvířatům a postavení zvířat či konkrétních živočišných druhů ve společnosti se značně

liší v jednotlivých kulturách a civilizacích¹⁸³ a mezi vojáky jednotlivých bojujících armád. Stejně tak postavení zvířat na počátku 20. století nebylo totožné s jejich postavením dnes, o sto let později.

Status koní byl jiný v britské společnosti, jiný ve Spojených státech, jiný v českých zemích či v Rusku. Obecně byl kůň více považován tam, kde přetrvala silná tradice šlechty, tedy například ve společnosti britské, polské či maďarské.¹⁸⁴ Postavení zvířete a normy v zacházení s ním se proměňovaly i napříč jednotlivými společenskými vrstvami. Kůň si podržel zcela jinou roli v očích šlechtice či důstojníka z povolání, zcela jinak byl vnímán dělníkem a rolníkem. Pro šlechtice a důstojníky bylo dobře stavěné zvíře statusovým symbolem a prestižním objektem, užívaným často k zábavě a sportu, pro rolníka bylo zvíře především pracovním prostředkem a nástrojem k obživě. Zároveň však rolníci svá zvířata obvykle znali velmi dobře a právě proto, že na nich závisela obživa celé rodiny, k nim často měli velmi blízký vztah. Při hodnocení vnímání osudů válečných zvířat vojáky je také třeba mít na vědomí to, že většina mužů bojujících v armádách první světové války byla tzv. civilisty v uniformách a jejich vnímání role zvířat v armádě a ve válce se mohlo lišit od vnímání profesionálních vojáků.

Vnímání toho, co je při zacházení se zvířaty správné a co je špatné je taktéž v čase proměnlivou hodnotou. Většina evropské populace byla na počátku 20. století v mnohem bližším kontaktu s ostatními živočišnými druhy, zejména tzv. užitkovými zvířaty, než většina evropské populace dnes. Znamená to mimo jiné, že se lidé mnohem častěji než dnes setkávali se smrtí a zabíjením zvířat. Zároveň bylo mnohem silněji zakořeněné vnímání zvířat jako čistě spotřebních prostředků, důležitých jen pro svou užitečnost člověku. Využívání zvířat na těžkou práci bylo na počátku 20. století stále běžnou součástí každodenního života. Tažní koně i přes postupující elektrifikaci a motorizaci dopravy stále zastávali velkou část dopravy ve městě a takřka všechnu dopravu na venkově. Hnutí za humánní zacházení se zvířaty mělo v okamžiku začátku první světové války zejména ve Velké Británii již poměrně dlouhou tradici¹⁸⁵, přesto však bylo běžně vnímáno jako přijatelné to, co by dnešní evropská společnost ve vztahu

---

¹⁸³ Například postavením koně v asijské civilizaci se zabývá *Pferde in Asien. Geschichte, Handel und Kultur*. Hrsg. von Bert G. FRAGNER – Ralph KAUZ – Roderich PTAK – Angela SCHOTTENHAMMER, Vídeň 2009, postavením velbloudů na Blízkém východě a v severní Africe pak *Camels in Asia and North Africa. Interdisciplinary Perspectives on their Past and Present Significance*. Eds. Eva-Maria KNOLL – Pamela BURGER, Vídeň 2012.

¹⁸⁴ Britská společnost na přelomu 19. a 20. století dokonce sama sebe považovala za národ milovníků a ochránců zvířat. S. BUTLER, *The War Horses*, s. 13–14.

¹⁸⁵ Tamtéž.

ke zvířatům odsoudila. Je proto nezbytné zacházení se zvířaty v první světové válce vnímat v kontextu celospolečenském a dobovém a konfrontovat je především s tím, co bylo normou v tehdejší civilní i vojenské společnosti.

Mnoho jednotek tvořených profesionálními vojáky přicházelo na frontu s koňmi, s nimiž muži pracovali již dlouhá léta a vytvořili si k nim za tu dobu velmi úzký vztah. Důstojník britského královského polního dělostřelectva v dopise vzpomíná na lítost a smutek celé jednotky, které nebylo dovoleno vzít při odvelení do Francie v roce 1916 na frontu svého milovaného koně: „V Southamptonu jsme přišli o našeho drahého Sailora, výborného koně, jehož si všiml důstojník veterinární služby, který trval na tom, že kůň je příliš starý a hubený a že není vhodný ke službě. Co on vůbec věděl. Soudil jen podle vzhledu. Sailor na pohled nestál za moc, ale vydal za šest jiných koní. ... Starý dobrý Sailor pracoval 24 hodin denně bez mrknutí oka, byl tichý jako beránek a chytrý jako ten nejlepší plnokrevník, jenomže vypadal uboze, a tak jsme o něj přišli. Celá baterie ho políbila na rozloučenou. Vozkové a muži, kteří ho chodili krmit, téměř plakali.“¹⁸⁶

Vojáci si ve svých zápiscích poznamenávali osudy mnoha koní, oslů a mul, se kterými se na frontě setkávali. Často se objevují postřehy, že tyto „němé tváře“ trpí stejně nebo i víc než lidé, že jejich osudy a úděl jsou ve válce spojeny a že zvířata byla do války vržena stejně jako oni.¹⁸⁷ Tato spřízněnost mnoho vojáků se zvířaty sblížovala a vyvolávala v nich někdy i velice silné dojetí nad jejich osudy. Někteří vojáci se svěřují s tím, jak silně na ně působí pohled na mrtvé či raněné koně a že je pro ně často tento pohled mnohem těžší a provázený horšími pocity než pohled na zohavené muže.¹⁸⁸

Tyto pocity za všechny shrnuje britský podporučík Arnold Gyde již v prvním měsíci války, když po spěšném ústupu britských a francouzských vojsk od belgického města Mons na západní frontě nacházel pohozená mrtvá těla koní. „Pohled na tyto mrtvolky, žhnoucí v žáru slunce, kolem sebe bzučící mračna much, ... vzbuzoval lítost téměř tak hlubokou jako zamordovaná těla lidí. Koneckonců, muži šli do války bez iluzí a s jasnou představou o ceně, kterou je třeba zaplatit. Věděli, proč tam jsou, co dělají a co můžou očekávat. Věděli, že budou buď vyzdviženi na křídlech vítězství nebo svrženi k zemi porážkou. Měli Důvod, měli za co bojovat, a jestli tak Osud bude chtít, za co zemřít. Ale s koňmi to bylo jiné: nemohli vědět a nemohli ani rozumět. Ubohé, němé

---

¹⁸⁶ J. COOPER, *Animals in War* [online], s. 67.

¹⁸⁷ Za všechny např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 35–36; J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 53.

¹⁸⁸ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 189–190, s. 240–241; Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 98.

tváře, před pár týdny ještě tahali kočáry, přežvykovali oves a spokojeně se pásli na loukách. A najednou je odvádějí páni, které neznají, shánějí je na místa, která neznají, musí tahat náklad, na něž jejich síly nestačí, péče je jim věnována jen občas anebo vůbec, a když už jejich síly vypoví a nemůžou už dál odvádět svou práci, ukončí kulka do hlavy jejich trápení. Jejich úděl byl snad těžší než ten vojákův! Jako by to byla další obžaloba války, že tato nešťastná zvířata byla mrštěna doprostřed těchto jatek.¹⁸⁹ Kaplan britské armády se také pozastavil nad marností osudů těchto zvířat: „Tato ubohá mula sem byla přivezena z druhého konce světa, aby se usoužila pod nákladem a aby, když byla z jejího těla vydána poslední kapka síly, prostě zemřela někde podél cesty.“¹⁹⁰

Nejeden voják se dříve nebo později ocitl v situaci, kdy se rozhodl zastřelit umírající zvíře, aby je ušetřil trápení. Učinit to však mnohdy nebylo lehké. Francouzský poručík kavalerie, který zastřelil zraněného koně, vzpomíná: „Přiznávám, že když jsem uchopil revolver, trásla se mi ruka. Četa, která přišla o koně – to je skoro jako rodina, která přišla o dítě.“¹⁹¹

Mnoho mužů smrt zvířete, s nímž pracovali a o něž se starali velmi silně zasáhla. Ve vzpomínkách je často zřetelně zachycen žal nad ztrátou milovaných koní. Nebylo ojedinělé, že vojáci nad mrtvým tělem svého zvířete hořce plakali.¹⁹² Poručík britského královského polního dělostřelectva vzpomíná na tuto událost: „Na jeden z týmů dopadl granát a zranil pět mul, dvě musely být zastřeleny. Ubohý vozka, který měl na starosti jednu z těchto mul byl z její smrti zničen. ... Sám byl zraněný, krvácelo mu ucho, ale nic nevnímal, smrt jeho muly ho zcela pohltila. Pořád jen opakoval dokola ,a byl to můj oslíček, on byl můj oslíček...‘.“¹⁹³ Příslušník britského spojovacího vojska byl přítomen podobné ztrátě a sám byl dojat nad schopností člověka pociťovat i uprostřed války lásku ke zvířeti. „S několika dalšími jsme se několik hodin pokoušeli zachránit nádherný pár tažných koní, kteří se postupně utápěli v bahně. Byl to zoufalý pokus. Jelikož se koně nacházeli v dostřelu německých kulometů, museli jsme vše provádět v noci za tmy. Vozka svým koním po celou tu dobu šeptal láskyplná slova a něžně je pobízel. Byla to srdcervoucí, hrozivě dlouhá a brzy prohraná bitva, postupně jsme věděli, že koně jsou ztraceni. Ubohý zničený vozka! Nikdy na tebe nezapomenu, na tebe, který jsi při nich tak dlouho stál a tolik jsi je miloval, a nyní pláčeš, máš zlomené srdce, a nikdo se

¹⁸⁹ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 36.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 239.

¹⁹¹ D. BALDIN, *De la contiguïté*, s. 75.

¹⁹² Např. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 184, 244.

¹⁹³ Tamtéž, s. 244–245.

nemůže podivovat nad tím, že pláčeš.“¹⁹⁴ Jeden voják byl tak zasažen smrtí svého koně, že byl velitelem brigády na několik dní uvolněn.¹⁹⁵ Dojetí a zároveň obdiv k lidské starostlivosti o zvířata vyjádřil jiný britský důstojník v následující vzpomínce: „*Nic mě ve válce nezahřálo tolik jako tato událost. Na nádraží byli do vlaku nakládáni ranění koně. Jeden muž vedl koně vážně raněného na několika místech. Nemohl vůči tomu koni projevit víc lásky a ohledu. Láskyplně koně pobízel a každých pár kroků zastavil a nastavil mu paži, aby si na ni kuň mohl položit hlavu a odpočinout si. Tak mě jeho laskavost zasáhla, že jsem za ním přišel a řekl mu, „Vaše péče o tato zvířata je to nejzáslušnější, co může být. Nic šlechetnějšího jsem v této válce neviděl.“*¹⁹⁶

Mrtvá těla koní ležící všude podél cesty a na bojišti silně přidávala na jakémisi „neskutečném“ dojmu vojáků z války. „*Koně byli pozabíjeni po tuctech. Vypadali jako dětské figurky, koničci vyřezávaní ze dřeva. Jejich výraz byl tak neskutečný, jejich pohled skelný. Leželi v absurdních polohách, kopyta strnule trčící do vzduchu. Vypadalo to, jako to byly jen hračky, ležící tak, jak je zrovna děti pohodily. I jejich proporce se zdály nepřirozené. Jejich těla byla nafouknutá do ohromných rozměrů, symetrie života narušena, jen dál utvrzujíc dojem neskutečnosti.“*¹⁹⁷ Setkání s umírajícími koňmi roztroušenými po bitvě či těžké dělostřelbě všude po bojišti bylo pro mnoho vojáků jedním z nejsilnějších a „nejhrůznějších“ zážitků, které si z války odnesli. „*Míjíme spoustu zraněných a umírajících koní. Jsou roztroušeni všude, v kráterech od granátů a jakmile se přiblížíme, snaží se zvednout a odplazit se od nás, jako by již člověku nevěřili. Jeden ubohý kuň s roztráštěnou pávní se snaží vléct svoje nepohyblivé nohy, ostatní už jenom leží a zbarvuji zemi svou krví. Někteří stále bezhlavě pobíhají po bojišti, pěna od huby a hrůza v jejich očích.“*¹⁹⁸ Jiný voják sledoval koně s roztrženým břichem, jak se řítí kolem něj se střevy visícími ven. „*Jeho bolestný řev, jakoby na protest proti nelidskosti člověka, byl strašnější než cokoliv z noční můry onoho odpoledne.“*¹⁹⁹

Utrpení zvířat ve válce v některých vojácích zejména nejnižších hodností vyvolávalo vztek a nenávist vůči těm, jež jsou podle nich za utrpení zvířat zodpovědní.

¹⁹⁴ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 244. Jiný voják popisoval pokus o vyproštění koně trvajícím celkem dvanáct hodin. Tamtéž, s. 177.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 245: „*Granát zabil koně pod vozkou. ... Vozka stále jen klečel a zíral na svého koně. ... Velitel brigády řekl, „Vezměte toho chlapce za frontu a ať dva tři dny odpočívá.“*“

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 243–244.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 35–36.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 240–241.

¹⁹⁹ R. HOLMES, *Obrazy války*, s. 97.

Snad se dá říci, že poukázání na osudy zvířat mohlo do určité míry sloužit jako jakési oprávnění k otevřenému ventilování nenávisti vůči velitelům. „*Jednou z nejodpornějších věcí na celé válce byl podle mě způsob, jakým musela trpět zvířata,*“ vzpomíná voják britského kulometného oddílu. „*Koním bylo jedno, zda německý císař ovládne celý svět, a přesto byli ti ubozí tvorové zataženi do pekla a nuceni vláčet zásoby po rozbitých cestách zasypávaných dělostřelbou, aby uspokojili potřeby svých pánů. Ti krásní koně a muly, co skončili s vyrvanými střevy, byli po všech stránkách mnohem lepšími bytostmi než některé z těch lidských kreatur, kterým sloužili. Myslím, že jsem celkem mírumilovný a snášenlivý chlap, ale při pohledu na spřežení koní, uvázaných k vozu někde v těsné blízkosti první linie, vyděšeně křičících, když vedle nich vybuchne granát, se ve mně začalo všechno vařit a ze všeho nejradši bych to byl rychle ukončil se všemi, co mohli za to, že tam ty koně dotáhli.*“²⁰⁰

Specifickým aspektem vztahu mezi vojáky a zvířaty, spojovaným nejčastěji s druhou světovou válkou a bitvou u Stalingradu, ale přítomným i ve válce první, je porážení a konzumace koní a mul vojáky v mezních situacích. Jako příklad je možné uvést pětiměsíční turecké obléhání Brity držené pevnosti Kut v letech 1915–1916 na blízkovýchodní frontě, kde byla v důsledku vyhladovění vojáků postupně poražena všechna ze tří tisíc přepravních zvířat. Mnoho vojáků se dlouho zdráhalo pozřít koňské maso, přestože se jejich příděly potravin tenčily a oni sami rychle ztráceli sílu. Posledním zvířetem, které v pevnosti zbylo, byla vojáky milovaná mula Simla, která okolo krku nosila zavěšená vyznamenání z předchozích bojů. Řezníci oddílu ji opakovaně odmítali porazit a se slovy, že to nemohou udělat, ji vždy vojákům vraceli zpět. Po několika dnech však nakonec byli nuceni porazit i ji.²⁰¹ Svě koně jedli i hladoví němečtí vojáci v závěru války na západní frontě²⁰² či rakousko-uhersí vojáci na frontě italské²⁰³, českoslovenští legionáři v Rusku pak například poráželi a jedli psy.²⁰⁴

---

²⁰⁰ R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 180.

²⁰¹ Josephine M. HAMMOND, *Battle in Iraq. Letters and Diaries of the First World War* [online], Londýn 2009, s. 83–109 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10377910>.

²⁰² Jeden jejich britský protivník označil pohled na pojídání koní za „obzvlášť odporný“. R. VAN EMDEN, *Tommy's Ark*, s. 293–294.

²⁰³ J. F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta*, s. 74, s. 90.

²⁰⁴ O. SPÁLOVSKÝ, *Vnímání tepla a zimy*, s. 22–26.

4.2 Romantika, stereotypizace a heroizace: obraz koní ve vojenské kultuře

Můžeme-li hovořit o něčem jako je válečná či vojenská populární kultura, tedy produkce válečných umělců určená k široké konzumaci, pak zvířata a zejména koně byli poměrně oblíbeným námětem. Na vojenských pohlednicích, propagandistických plakátech, ale i v básních reflektujících válku se koně objevují ve značně romantizované a stereotypní poloze. Bývají zobrazováni jako věrní přátelé, kteří nikdy nezklamou, vztah člověka a koně je zde doprovázen slovy jako *Treu bis in den Tod* (Věrný až do smrti), *Ein treuer Kamerad* (Věrný kamarád) apod. Často se objevuje motiv koně oddaně stojícího nad mrtvým tělem svého jezdce [Obr. 55–58.].

Nezřídka dochází v této umělecké produkci k značně antropomorfizujícím stereotypizacím. Oddaný kůň-voják zde mlčenlivě snáší svůj těžký úděl a nikdy si nestěžuje, vědom si své povinnosti vůči vlasti. Je spolehlivým partnerem svého jezdce či vozky a věrně plní každý úkol, jelikož cítí potřebu se odvděčit za péči, kterou mu člověk poskytuje. Tento obraz oddaného koně-vojáka vystihuje například *Modlitba tažného koně u dělostřelectva* (*The Artillery Horse's Prayer*) [Text 2.] napsaná francouzským důstojníkem během první světové války. Kůň v ní promlouvá ke svému vozkovi a nabádá ho k péči a laskavosti, zároveň slibuje svoji věrnou službu: „*Vždy se s radostí pustím do každé práce, kterou mi naložíš (...) Jako každý jiný voják udělám v této válce vše, co mohu, ... s radostí budu sloužit své vlasti a tobě, a pokud bude třeba, s klidem a důstojně zemřu na bojišti...*“ Je však třeba poznamenat, že se nejedná o původní válečnou tvorbu, nýbrž o adaptaci autorsky neurčené *Modlitby koně* (*The Horse's Prayer*) doložené již v 19. století.

Báseň *A Soldier's Kiss* od Henryho Chappella pak zachycuje především hluboké pouto mezi vojákem a koněm a lásku vojáka, který se dojemně loučí se svým umírajícím čtyřnohým spolubojovníkem [Text 1.]. Tato báseň tvoří jakýsi protějšek ve své době velmi známé malbě *Good-bye, Old Man*, zvěčněné na plakátě vybízejícím ke sbírce na pomoc koním na frontě [Obr. 54.], jejímž autorem je italský válečný umělec působící ve Velké Británii Fortunino Matania. Ten vytvořil hned několik pozoruhodných kreseb koní zasažených střelbou či zachycených v ostnatém drátě.

Silný, statný kůň byl často motivem válečných plakátů, které měly přilákat muže k tomu, aby dobrovolně vstoupili do armády. Jiné plakáty vyzývaly k podpoře charitativních organizací, které se na bojišti zasazovaly o humánní zacházení se zvířaty

a například zakupovaly armádám potřebné veterinární ambulance [Obr. 52–54.].

Stereotypní poloha válečných zvířat jako hrdinných bojovníků, odhodlaných sloužit své vlasti, se zejména v řadě populárně laděných publikací objevuje dodnes.²⁰⁵

4.3 Koně v paměti války

Paměť válečných zvířat a místo, jaké si udržují v povědomí dnešní společnosti, je bezpochyby významnou a atraktivní součástí zkoumání účasti zvířat ve válkách. Obzvláště válečná zvířata první světové války, a mezi nimi nejvíce koně, se dočkala zvěčnění na mnoha památnících a v posledních letech i nebývalého zájmu populární kultury a muzeí.

Jedním z nejznámějších památníků věnovaných zvířatům ve válkách je londýnský *Animals in War Memorial* stojící od roku 2004 v Hyde Parku a odhalený u příležitosti 90. výročí začátku první světové války [Obr. 60.]. Že právě první světová válka nejvíce ovlivnila vznik a podobu památníku dokazují i plastiky před památníkem umístěné – muly naložené rozloženým dělem a schránkami s municí, tak typické právě pro konflikt let 1914–1918. Památník byl financován širokou veřejností, která se značným zájmem zareagovala na výzvu za tímto účelem založeného *Animals in War Memorial Fund*. Na památníku stojí následující věnování:

„Tento památník je věnovám všem zvířatům, která v mnoha válkách a taženích sloužila a umírala po boku britských a spojeneckých armád.

Neměla na výběr.

Během staletí byla na podporu britských a spojeneckých vojsk ve válkách využita četná zvířata a miliony jich zemřely. Ve všech oblastech světa hrála zvířata, od holubů až po slony, zásadní roli v boji za lidskou svobodu.

Jejich příspěvek k tomuto boji nesmí být nikdy zapomenut.“

Dalším památníkem připomínajícím oběti koní v první světové válce je památník 58th (London) Division ve francouzské vesnici Chipilly v blízkosti bojišť na Sommě a u Amiens. Voják na něm v náručí drží hlavu umírajícího koně [Obr. 61.].

Roku 1921 byla na počest válečných zvířat sloužících v první světové válce v amerických expedičních silách vyvěšena pamětní deska v budově tehdejšího Ministerstva války Spojených států ve Washingtonu [Obr. 63.]. Stojí na ní:

---

²⁰⁵ Např. E. LE CHÊNE, *Mlčenliví hrdinové*, Praha 2005.

„Tato deska připomíná služby a utrpení 243 135 mul a koní využitých Americkými expedičními silami během Velké světové války, která skončila 11. listopadu 1918 a která měla za následek smrt 68 682 těchto zvířat. Jejich utrpení nelze popsat slovy. Vrchní velitel Amerických expedičních sil generál John J. Pershing jim složil poctu následujícími větami: ‚Váleční koně a muly sehráli neocenitelnou roli a napomohli dovést válku do úspěšného konce. Na všech bojištích sloužili tiše, avšak věrně, bez očekávání jakéhokoli ocenění a odměny za svou práci.‘“

Utrpení koní se již krátce po válce odrazilo i v literatuře. Nejproslulejší je bezpochyby pasáž z románu *Na západní frontě klid* Ericha Marii Remarquea, kde vojáci v úkrytu pozorují koně zasažené střelbou [Text 3.]. V českém prostředí je významná báseň *Raport* českého básníka Fráni Šrámka – ačkoli byla napsána ještě před první světovou válkou, je s utrpením koní právě v tomto konfliktu často ztotožňována. [Text 4.] Kritiku nezájmu o osudy zvířat ve válce nabídl české společnosti ve své úvaze *Němí* z roku 1918 dobový publicista a kritik Gustav Jaroš vystupující pod přezdívkou Gamma [Text 5.]. Utrpení zvířat v bitvách zapojuje do obecnějších úvah o nespravedlnosti lidí vůči zvířatům a nepochopení jejich údělu na zemi.

Ne náhodou byly již na prvních stránkách této práce zmíněny divadelní hra a později Stevenem Spielbergem režírovaný velkofilm *War Horse*. Právě jim je totiž potřeba přičíst lví podíl na veliké vlně zájmu, která se v posledních letech okolo válečných koní v první světové válce zvedla. Tohoto zájmu využila i četná válečná muzea a představila na toto téma hned několik výstav; mezi nejúspěšnější patřila *War Horse: Fact & Fiction* (2011–2012) londýnského National Army Museum.²⁰⁶ Doufejme, že tato vlna zájmu laické i odborné veřejnosti o osudy zvířat bojujících a umírajících na frontách první světové války hned tak neopadne.

---

²⁰⁶ *War Horse: Fact & Fiction* [online].

5. Závěr

Tato bakalářská práce měla za cíl představit v co možná nejširším záběru problematiku koní a dalších přepravních zvířat sloužících v první světové válce. Zvířata po boku bojujících mužů procházela strastmi válečného života a po jejich boku také umírala. Již současníci silně vnímali osud těchto zvířat, v historické literatuře však tomuto tématu dosud nebylo věnováno uspokojivé pozornosti.

Primární snahou této práce bylo pokusit se o ucelenou rekonstrukci cesty přepravních zvířat první světovou válkou od samotných počátků až do konce. Mým cílem bylo poskytnout představu o působení přepravních zvířat ve válce v jeho komplexitě a v jeho mnoha rozměrech, tedy nezaměřovat se na jedinou bojující armádu či na jedno konkrétní bojiště války. Toto uspořádání práce zřejmě nevyhnutelně vedlo k jistému zjednodušení a na některých místech snad až k vytváření jakési „typické“ podoby války. S vědomím velkých variací ve způsobu vedení bojů v první světové válce na různých bojištích i v různých armádách a variací v podobě života na frontě vůbec jsem se snažila toto zjednodušení vyvážit zejména v oddílu věnujícím se specifickým jednotlivých front války. Ač v něm pojednaná specifika front jsou snad postačující pro potřeby této práce, nepovažuji toto řešení za zcela dokonalé a doufám, že se mi v budoucnu podaří se s mnohostrannými velkými odlišnostmi v rámci mnou zkoumané války vyrovnat zodpovědněji.

Z důvodu nedostatečné znalosti jazyků některých z hlavních bojujících stran, zejména ruštiny a italštiny, je zaměření práce nevyhnutelně vychýleno ve prospěch zemí, jejichž jazyky ovládám. Taktéž přiznávám žalostně malé zastoupení pramenů a sekundární literatury o užití zvířat v armádě Německé říše. Bohužel se mi však při shromažďování literatury pro tuto práci nepodařilo najít takřka žádnou literaturu či studie německé proveniencí na toto téma. Je to snad způsobeno dosud obecně malým zájmem historiků i odborné veřejnosti všech zemí o téma. Vlna zájmu o válečná zvířata první světové války, díky níž máme k dispozici několik významných studií a publikací a bez níž by tuto práci zřejmě vůbec nebylo možno zpracovat, zasáhla zejména britskou a francouzskou odbornou veřejnost a německé prostředí v tomto dosud zůstává pozadu. Způsoby, jak do mého výzkumu zapojit i německou armádu, koneckonců jednu z nejdůležitějších v celé válce, však existují – díky nedávno spuštěným digitalizačním

projektům je na internetu naštěstí k dispozici velké množství nového pramenného materiálu a v zamýšlené diplomové práci tak této armádě již snad budu moci věnovat odpovídající prostor.

Tato práce mi pomohla formulovat mnoho s tématem spojených výzkumných otázek, jimž bych chtěla v budoucnu věnovat více pozornosti. Jedná se zejména o téma vztahu bojujících mužů k válečným koním, které se ukázalo jako překvapivě významná součást každodenního života a také válečného zážitku vojáků této války. Přiznám se, že jsem při započínání výzkumu podvědomě očekávala spíše malou míru zájmu vojáků o osudy válečných zvířat. Jejich soucítění vůči zvířatům a na mnoha místech otevřené dojetí a žal nad utrpením koní mě rozhodně zasáhlo. Jsem si vědoma toho, že výpovědi vojáků citované v této práci nejsou vyváženým obrazem problematiky vztahu vojáků k válečným koním, jelikož nebyl dán prostor vojákům všech bojujících armád ani těm, jichž se osudy zvířat příliš nedotýkaly, i proto bych se této problematice v budoucnu ráda věnovala podrobněji a pokusila se jí více porozumět.

Taktéž považuji za velmi atraktivní téma výzkumu a možný další směr ubírání mé práce obraz koní v dobové válečné umělecké produkci a případně odraz působení zvířat ve válce v umělecké tvorbě poválečné. V širším kontextu s přesahem do antropologie je možno toto téma pojmout uceleně jako místo a obraz válečného koně v moderních válkách.

Ač se tato bakalářská práce a jí zkoumané téma věnuje především válečným osudům přepravních zvířat, doufám, že může být dílčím přínosem i pro studium a porozumění jiných prvoválečných či obecně válečných fenoménů, ať už je to každodennost války, válečný prožitek bojujících mužů či pokus o formulování válečného prožitku jiných než lidských účastníků války.

6. Seznam použitých pramenů, literatury a dalších zdrojů

Prameny:

VÚA-VHA Praha, fond Rakouské předpisy:

A–1, nn. *Organische Bestimmungen für die k. u k. Remontenassentkommissionen*, Vídeň 1910.

A–1, pp. *Organische Bestimmungen für die k. u k. Fohlenhöfe*, Vídeň 1911.

A–1, ss. *Organische Bestimmungen für der Armee im Felde*, Vídeň 1898.

A–2, b. *Organische Bestimmungen für die Militärabteilungen der Gestütsbranche in den k. k. Pferdezuchtanstalten*, Vídeň 1906.

A–15. *Dienstvorschrift für die Militärabteilungen der Gestütsbranche in den k. k. Pferdezuchtanstalten*, Vídeň 1906.

C–1, a. *Normen für die Trainausrüstung des k. u k. Heeres. I. Teil. Truppentrain. 3. Heft*, Vídeň 1896.

C–1, b. *Normen für die Trainausrüstung des k. u k. Heeres. II. Teil. Armee-Train. 1. Heft*, Vídeň 1897.

C–1, c. *Normen für die Train-Ausrüstung des k. u k. Heeres. III. Teil. Gebirgs-Train*, Vídeň 1901.

zu C–1, c. *Instruktion für die Herstellung von Notübergangsmitteln, dann von Zelten, aus Teilen der Tragtierausrüstung. Anhang zu den Normen für die Trainausrüstung des k. u k. Heeres. III. Teil. Gebirgstrain*, Vídeň 1910.

C–1, d. *Instruktion für die Ausrüstung von Pferden und Tragtieren mit der Improvisations-Tragtierausrüstung M. 08.*, Vídeň 1909.

C–2. *Trainunterricht. I. Teil. Reitzug und Beschirrung*, Vídeň 1904.

zu C–2. *Anhang zum Trainunterricht. I. Teil. Reitzug und Beschirrung*, Vídeň 1909.

C–2. *Trainunterricht. Figurenheft zum I. und II. Teil*, Vídeň 1904.

C-7. *Die Roßkrankheit und der Milzbrand der Pferde*, Videň 1900.

C-7. *Vorschrift über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. II. Teil. Tierärztliche Vorschriften und Hufbeschlag*, Videň 1910.

zu C-7. *Figurentafeln zur Vorschrift über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. II. Teil*, Videň 1910.

C-7. *Anhang zur Instruktion für die Ausrüstung von Pferden und Tragtieren mit der Improvisations-Tragtierausrüstung M. 08 und deren Verbesserung*, Videň 1915.

C-7. *Provisorischer Behelf. Vorschriften über das Pferdewesen des k. u k. Heeres. I. Teil. (I., III., IV., V. Hauptstück und Anhang)*, Videň 1916.

C-7, a. *Anleitung zum Hufbeschlage bei den Pferden (Tragtieren) des k. u k. Heeres*, Videň 1907.

zu C-7, a. *Figurenheft zur Anleitung zum Hufbeschlage bei den Pferden (Tragtieren) des k. u k. Heeres*, Videň 1907.

C-10, b. *Vorschrift über Packung und Beschirrung für die Kavallerie-Maschinengewehrabteilungen*, Videň 1909.

C-13. *Rubrikenordnung und Benennung des k. u k. Trainmaterials*, Videň 1913.

C-17. *Anleitung zur Fütterung der Nutztiere*, Videň 1917.

C-19. *Vorschrift für die Unterbringung und Erhaltung der Trainvorräte*, Videň 1907.

C-22. *Vorschriften über die Aufbringung des Pferdebedarfes für das k. und k. Heer und die Landwehr im Mobilisierungsfalle*, Videň 1891.

zu E-2. *Anhang zum Exerzierreglement für die k. u k. Kavallerie. Maschinengewehrabteilungen*, Videň 1911.

E-5. *Exerzierreglement für die k. u k. Artillerie, I. Teil. Exerzieren zu Fuß*, Videň 1906.

E-5, a. *Reit- und Fahrinstruktion für die k. u k. Artillerie*, Videň 1909.

E-5-1. *Exerzierreglement für Feldkanonen- und Feldhaubitzzregimenter*, Videň 1909.

E–5–2. *Exerzierreglement für Reitende Artilleriedivisionen*, Vídeň 1909.

E–6. *Exercier-Reglement für die k. u. k. Train-Truppe*, Vídeň 1892.

E–37. *Instruktion über Pferdefeldbahnen. I. Teil, II. Teil*, Vídeň 1910.

GAMMA, *Hlas/1918. Poznámky z oněch dnů*, Praha 1919.

M. Horace HAYES, *Horses on Board Ship. A Guide to Their Management*, Londýn 1902.

Michael MORPURGO, *War Horse*, New York 2010.

Opening of the War Animals Dispensary, in: *The Animal World*. Issued by the R.S.P.C.A. (December 1932), s. 178–182.

Erich Maria REMARQUE, *Na západní frontě klid*, Praha 1967.

Fráňa ŠRÁMEK, *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav*, Praha 2000.

Arthur R. WILSON, *Field Artillery Manual, Vol. I* [online], Menasha 1926 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://catalog.hathitrust.org/Record/006585928>.

Fotoalbum pplk. Jaroslava Kozáka. Jiří Kozák, Praha (zprostředkováno VÚA-VHA Praha).

Literatura:

Damien BALDIN, *De la contiguïté anthropologique entre le combattant et le cheval. Le cheval et son image dans l'armée française durant la Première Guerre mondiale* [online], *Revue Historique des Armées*, n. 249, 2007, s. 75–87 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://rha.revues.org/index473.html>.

Damien BALDIN, *Les tranchées ont-elles enterré la cavalerie ? Entre disparition et mutation: la cavalerie française durant la Première Guerre mondiale*, in: *Guerres mondiales et conflits contemporains*, Paříž 2007, s. 7–20.

Jaroslav BERÁNEK, *Zvířata ve válce 1914–1918*, in: *Historie a vojenství* 3/2007, s. 116–117.

Jaroslav BERÁNEK, *Zvířata ve válce*, in: *Historie a vojenství* 3/2006, s. 128–132.

Terry BRIGHTON, *Hell Riders. The Truth about the Charge of the Light Brigade*, Londýn 2005.

Roland BRUNEAU, *Les équidés dans la Grande Guerre* [online], *Bulletin de la Société française d'histoire de la médecine et des sciences vétérinaires*, 2005, 4 (1), s. 20–33 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: http://sfhmsv.free.fr/SFHMSV_files/Textes/Activites/Bulletin/Txts_Bull/B5/Bruneau.pdf.

Simon BUTLER, *The War Horses. The Tragic Fate of a Million Horses in the First World War*, Wellington 2011.

Camels in Asia and North Africa. Interdisciplinary Perspectives on their Past and Present Significance. Eds. Eva-Maria KNOLL – Pamela BURGER, Vídeň 2012.

Jilly COOPER, *Animals in War* [online], Londýn 2000 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/207355709/Animals-in-War-Jilly-Cooper>.

Milan ČEPELKA, *Fronta v Dolomitech 1915–1917*, Lysá nad Labem 1997.

Vojtech DANGL, *Pod zástavou cisára a kráľa. Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848–1914*, Bratislava 2009.

Elwyn Hartley EDWARDS (ed.), *Encyclopedia of The Horse*, Londýn 1995.

Josef FUČÍK – Marek PAVLÍK, *Sočská fronta 1915–1917*, Praha 2008.

- Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha 2002.
- Martin GILBERT, *The First World War. A Complete History*, Londýn 1994.
- Josephine M. HAMMOND, *Battle in Iraq. Letters and Diaries of the First World War* [online], Londýn 2009 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=10377910>.
- Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011.
- Jason HRIBAL, *Fear of the Animal Planet. The Hidden History of Animal Resistance*, Edinburgh 2010.
- Georges CHAPOUTHIER, *Kant et le chimpanzé. Essai sur l'être humain, la morale et l'art*, Paříž 2009.
- Zdeněk JINDRA, *První světová válka*, Praha 1987.
- Peter JUNG, *Rakousko-uherská armáda za první světové války*, Brno 2007.
- David KENYON, *Horsemen in No Man's Land. British Cavalry and Trench Warfare 1914–1918*, Barnsley 2011.
- Evelyn LE CHÊNE, *Mlčenliví hrdinové. Hrdinství a oddanost zvířat ve válce*, Praha 2005.
- Basil LIDDELL HART, *Historie první světové války*, Brno 2001.
- Jindřich MAREK, *Pod císařskou šibenicí. Čeští vojáci na křížovatkách roku 1918*, Cheb 2005.
- Clay McSHANE – Joel A. TARR, *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century* [online], Baltimore 2007 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://site.ebrary.com/id/10256348?ppg=182>.
- Peter PARET, *The New Military History* [online], The US Army War College Quarterly Parameters, Autumn 1991, Vol. XXI, s. 10–18 [cit. 2014-05-01]. Dostupné na: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/1991/1991%20paret.pdf>.
- Pferde in Asien. Geschichte, Handel und Kultur*. Hrsg. von Bert G. FRAGNER – Ralph KAUZ – Roderich PTAK – Angela SCHOTTENHAMMER, Vídeň 2009.

Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918, Praha 2003.

Harriet RITVO, *History and Animal Studies* [online], in: *Society & Animals*, December 2002, Vol. 10, Issue 4, s. 403–406 [cit. 2013-11-20]. Dostupné na: http://www.animalsandsociety.org/assets/library/479_s10411.pdf.

Mieke ROSCHER, *Where is the animal in this text? Chancen und Grenzen einer Tiergeschichtsschreibung*, in: *Human-Animal Studies. Über die gesellschaftliche Natur von Mensch-Tier-Verhältnissen*, Bielefeld 2011, s. 121–150.

Valerie SCHOUTEETEN, *Les chevaux pendant la Grande Guerre*. Doktorská práce obhájená na Université Claude Bernard de Lyon, Lyon 1994.

John SINGLETON, *Britain's Military Use of Horses 1914–1918* [online], *Past & Present*, No. 139 (May, 1993), s. 178–203 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/651094>.

Oldřich SPÁLOVSKÝ, *Vnímání tepla a zimy na matičce Rusi v dýmu vzpomínek českých legionářů*, in: *Československé legie a první světová válka. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 9. listopadu 2001*. Ed. Jiří PETRÁŠ, České Budějovice 2002, s. 22–26.

Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001.

Jan F. TŘÍSKA, *Zapomenutá fronta. Vojákův deník a úvahy jeho syna*, Praha 2001.

Tereza VANDROVCOVÁ, *Sociologie zvířat: přehledová stať o oboru Human-Animal Studies* [online], *Human-Animal Studies* [cit. 2014-05-07]. Dostupné na: http://humanimal.cz/texty_soubory/sociologie-zvirat.html.

Richard VAN EMDEN, *Tommy's Ark. Soldiers and Their Animals in the Great War*, Londýn 2011.

J. M. WINTER, *První světová válka*, Praha 1995.

Internetové zdroje:

1900 – The Horse in Transition. The Horse in World War I 1914–1918 [online], International Museum of the Horse [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://web.archive.org/web/20100926051214/http://imh.org/legacy-of-the-horse/the-horse-in-world-war-i-1914-1918/>.

Another War Horse: Jack May and 'A Soldier's Kiss' [online], The Western Front Association [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.westernfrontassociation.com/component/content/article/131-poetry/1843-another-war-horse-jack-may-and-a-soldiers-kiss.html>.

Horses used in the First World War (Walers) [online], Australian War Memorial [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.awm.gov.au/encyclopedia/horses/>.

Imperial Camel Corps organisation [online], New Zealand History online [cit. 2014-05-08]. Dostupné na: <http://www.nzhistory.net.nz/war/camel-corps/organisation>.

Sandy (Major General Sir William Bridges' horse). The only horse to return from the First World War [online], Australian War Memorial [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.awm.gov.au/encyclopedia/horses/sandy/>.

Spielberg's film of War Horse gives new impetus to animal charity by Vanessa Thorpe [online], The Observer 2011-12-11 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.theguardian.com/books/2011/dec/11/war-horse-charity-boost>.

Untold story of Toronto's real Canadian war horse by Chantaie Allick [online], The Star 2012-02-10 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: http://www.thestar.com/entertainment/2012/02/10/untold_story_of_torontos_real_canadian_war_horse.html.

War Horse: Fact & Fiction [online], National Army Museum [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://www.nam.ac.uk/microsites/war-horse/>.

7. Přílohy

7.1 Textová příloha

Seznam textových příloh:

Text 1. Henry Chappell, *A Soldier's Kiss* (rok neznámý)

Text 2. De Condenbove, *Modlitba tažného koně u dělostřelectva* (rok neznámý)

Text 3. Erich Maria Remarque, *Na západní frontě klid* (1929)

Text 4. Fráňa Šrámek, *Raport* (1905)

Text 5. Gamma (Gustav Jaroš), *Němí* (1918)

Text 1. Henry Chappell, *A Soldier's Kiss* (rok neznámý, během první světové války)

Only a dying horse! pull off the gear,
And slip the needless bit from frothing jaws,
Drag it aside there, leaving the road way clear,
The battery thunders on with scarce a pause.

Prone by the shell-swept highway there it lies
With quivering limbs, as fast the life-tide fails,
Dark films are closing o'er the faithful eyes
That mutely plead for aid where none avails.

Onward the battery rolls, but one there speeds
Heedlessly of comrades voice or bursting shell,
Back to the wounded friend who lonely bleeds
Beside the stony highway where he fell.

Only a dying horse! he swiftly kneels,
Lifts the limp head and hears the shivering sigh
Kisses his friend, while down his cheek there steals
Sweet pity's tear, "Goodbye old man, Goodbye".

No honours wait him, medal, badge or star,
Though scarce could war a kindlier deed unfold;
He bears within his breast, more precious far
Beyond the gift of kings, a heart of gold.

Zdroj: *Another War Horse: Jack May and 'A Soldier's Kiss'* [online], The Western Front Association [cit. 2014-04-30]. Dostupné na:
<http://www.westernfrontassociation.com/component/content/article/131-poetry/1843-another-war-horse-jack-may-and-a-soldiers-kiss.html>.

Překlad:

Jenom umírající kůň! odstrojte ho,
Vyměte udidlo ze zpěněné tlamy,
Odtáhněte ho stranou, ať nepřekáží na cestě,
Baterie děl dál pálí, bez přestávky.

Tady leží, vedle cesty rozbité
Nohy se chvějí, život z něj prchá,
Věrné oči již potaženy závojem
Oči prosící tiše o pomoc, která nepřijde.

Baterie postupuje, ale jeden se vrací,
Neposlouchá druhy a neslyší střelbu,
Zpět ke zraněnému příteli, co krvácí
Opuštěn podél kamenité cesty, tam, kde padl.

Jenom umírající kůň! rychle klesá,
Zvedá zvadlou hlavu a slyší chvějící se dech
Líbá svého přítele, a po tváři mu stéká
Slza žalu, „Sbohem, sbohem starý příteli.“

Žádná sláva ho nečeká, žádné vyznamenání,
Ač sotva by ve válce našli skvělejšího;
V hrudi bije mu mnohem cennější dar
Cennější než dar králů, srdce ze zlata.

Zdroj: vlastní překlad.

Text 2. De Condenbove, *Modlitba tažného koně u dělostřelectva* (rok neznámý, během první světové války)

Zde je má modlitba k tobě, můj pane.

Zacházej se mnou jako s živou bytostí, ne jako se strojem.

Dávej mi najíst a napít, pečuj o mne, a když skončíme svou práci, dobře mě hřebelcuj, ať správně proudí krev v mém těle, protože dobré hřebelcování je půl zdraví, nezapomínej! Čisti má kopyta a nohy a dobře je udržuj, protože jsou nejdůležitější částí mého těla.

Občas mě pohlad', buď na mne vždy milý, ať ti mohu sloužit s větší radostí a mohu tě milovat.

Neškubej otěžemi, nebičuj mne když táhnu do kopce. Nenuť mě zrychlovat krok, protože nebudeš mít mou sílu, když ji budeš nejvíc potřebovat. Nikdy mě nebij a nekopej když nerozumím tvým pokynům, snaž se, abych ti porozuměl. Pozoruj mne, a pokud nesplním tvé pokyny, zkontroluj, zda nejsem špatně zapřažen či nemám něco s kopyty.

Neutahuj příliš popruhy: dovol mi hýbat hlavou. Nenakládej mi víc, než mohu utáhnout, a hlavně! modlím se k tobě, dobře mě každý měsíc okovej.

Podívej se mi na zuby, pokud nejím, možná mám zuby přerostlé, nebo mám zub zkažený – a to velmi bolí, víš sám. Nepřivazuj mi hlavu v nepřirozeném úhlu a neber mi mou nejlepší zbraň proti mouchám a komárům – nestříhej mi totiž ocas.

Nemohu ti říct, kdy mám žízeň, proto mi často dávej čistou chladnou vodu. Dobře mě chraň před sluncem, a přikrývej mě – ne když pracuji, ale když stojím v chladnu.

Vždy se s radostí pustím do každé práce, kterou mi naložíš: ve dne v noci tě budu trpělivě vyčkávat.

Jako každý jiný voják udělám v této válce vše, co mohu, bez očekávání kříže za zásluhy, s radostí budu sloužit své vlasti a tobě, a pokud bude třeba, s klidem a důstojně zemřu na bojišti; a proto, můj pane! buď ke mně milý a tvůj Bůh tě odmění.

Pokorně ti skládám tuto modlitbu, ve jménu Toho, kdo se narodil ve chlévě.

Zdroj: *The Artillery Horse's Prayer*, in: Arthur R. WILSON, *Field Artillery Manual*, Vol. I [online], Menasha 1926, s. 2 [cit. 2014-04-30]. Dostupné na: <http://catalog.hathitrust.org/Record/006585928>.

Text 3. Erich Maria Remarque, *Na západní frontě klid* (1929)

Křik nepolevuje. Ale nemohou to být lidé. Člověk nedokáže tak hrozně křičet.

Katcza říká: "Ranění koně."

Ještě nikdy jsem neslyšel koně křičet, a je mi to až k nevíře. Žal světa, muka tvorstva, divoká, hrůzná bolest úpí z toho jeku. Jsme bledí. Deterding vstává. "Rasi, rasi! Tak je přeci odstřelte!"

Je sedlák a zná koně. Velmi si to bere. A jako naschvál palba teď skorem mlčí. Tím zřetelnější je říčení zvířat. Nevíme už, odkud z té stříbrné, teď tolik tiché krajiny přichází, je neviditelný, přízračný, je všude mezi nebem a zemí, obludně mohutní – Deterding začíná zuřit a rvát: "Zastřelte je, tak je přece zastřelte, krucifix!"

"Vždyť musejí napřed odnést lidi," říká Katcza. "Měj rozum, člověče!"

Vstáváme a hledíme, kde ty koně jsou. Až je uvidíme, snad se to spíš vydrží. Meyer má triedr. Vidíme tmavou skupinu sanit'áků s nosítka a černé, větší, pohybující se kupy. To jsou ranění koně. Ale ne všichni. Někteří cválají opodál, hroutí se a běží zase dál. Jeden má roztržené břicho, visí z něho dlouhé kusy střev. Zaplétá se do nich a padá, ale zase se zvedá.

Deterding popadá pušku a míří. Katcza mu sráží hlaveň k zemi. "Zbláznil ses-?"

Deterding se začíná třást a odhazuje pušku.

Usedáme a zacpáváme si uši. Ale ten děsný nářek, to sténání a kvílení se nám probíjí do mozku, probíjí se vším. Každý z nás něco snese, ale teď nám vyráží pot. Člověk by vyskočil a dal se na útěk, běžel by, lhostejno kam, jenom aby už tenhle nářek neslyšel. A přitom to nejsou lidé, nýbrž jenom koně.

Od temných skupin se zase oddělují nosítka. Pak zaznívají jednotlivé výstřely. Konečně! Ale konec tomu ještě není. Lidé se ke zraněným zvířatům nemohou dostat na spolehlivý dostřel. Vyděšení koně prchají, všechnu bolest v tlamách dokořán otevřených. Jedna z postav klesá na koleno, rána, jeden kůň se hroutí – a pak ještě jeden. Poslední zvíře se vzpíná na přední nohy a točí se dokola jako kolotoč, vsedě se točí, předníma nohama se odráží a točí se dokola, patrně má roztržštěnou páteř. Voják k němu běží a střílí. Pomalu, pokorně se kůň skládá.

Zdroj: Erich Maria REMARQUE, *Na západní frontě klid*, Praha 1967, s. 42–43.

Text 4. Fráňa Šrámek, *Raport* (1905)

Na levém křídle a poslední
já budu stát,
a tušit nebude, oč prosit chci,
žádný kamarád –
a paty k sobě, špičky od sebe,
pro tebe, sne můj divný, pro tebe
já budu meldovat.

Hlásím, pane hejtmane,
že se mi zdál sen,
vojna byla a já ležel
v poli zastřelen;
a zrovna u mne váš kůň taky pad,
nám přáno bylo spolu umírat,
to z boží vůle jen...

To k ránu bylo as, neb měsíc zrud
a váš kůň hlavu zdvih,
a zvláštní věc, měl jako já
prostřelený břich,
a v jeho očích takový styd žal,
kdos divil se v nich, kdos se ptal
a ruce lomil v nich.

Že louky voní kol jetely
a kvete řeřicha –
a on... kůň... což byl vinen čím?
má díru do břicha,
že na něm seděl kdos, už nesedí
a oči vědět chtí, však nevědí
a v hrdle vysychá...

Oh, v hrdle vysychá... A chtěl by ržát...!

Že neví, neví p r o č ?

Sluníčko zlaté, což neměl on tě rád –

ty už ho nechceš... proč?

proč necinkne už nikdy podkova,

proč nebe v krvi, nohy z olova –

hó, toč se, světe, toč...!

Hlásím, pane hejtmane,

že byl to strašný sen,

ty oči zvířete, ty křičely

a z důlků lezly ven,

křičely na mne, jestli já to vím,

proč ležíme tu s břichem děravým –

co měl jsem říci jen...?

Hlásím, pane hejtmane,

a já to musím říci:

Tož, člověk rád jde, člověk musí jít,

když pán chce, smrti vstříc –

však koní šetřte, prosím tisíckrát,

to dobytče se strašně umí ptát,

proč nesmí žítí víc...

Zdroj: Fráňa ŠRÁMEK, *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav*, Praha 2000,
s. 34–35.

Text 5. Gamma (Gustav Jaroš), *Němí* (1918)

Přes čtyři roky píšou tisíce noviny denně ve všech zemích o utrpení lidí zasažených válkou, ale za celé ty čtyři roky nebylo skoro napsáno slova o utrpení mimolidských bytostí, které donuceny byly stát se pomocníky velikého vraždění lidského. Zvířata myslím, zejména koně a psy. Arci, tu a tam kmitla se žurnálem také zmínka o zvířeti, ale to novinář chtěl čtenáře tklivě pobavit, a vyprávěl mu, mezi dvěma bitvami, tu dojemnou povídku o opuštěném kanárku, kterého se kdesi v rozbité Belgii ujali šlechtní huláni bavorští (ó! jemná srdce německá!), po druhé zas něžnou idylku o kočičce, zůstavené ve troskách vesnice italské, až ji vzali pod ochranu ušlechtilí střelci tyrolští (ó! jemná srdce německá!)

Ale o utrpení statisíců koní a tisíců psů na bojištích něžnoduchý novinář se zamlčel; a všichni novináři, po celé Evropě, v nespočítaných novinách unisono mlčí o nich, déle než čtyři leta, jako by jich tam vůbec nebylo, nebo jako by nebyli vůbec trpěli, anebo — jako by utrpení takového způsobu nestála vůbec kulturnímu člověku za pozornost.

(...)

Jaké strasti musila protřpět zvířata na bojištích, lze nám jen tušit. Zdá se, že byly strašné, strašnější než utrpení lidí. Jen kusými nápověďmi jich jsou ty zjevy zbědovaných koní, kteří nyní vracejí se s bojišť, se živými ranami, s očima úžasných, nikdy nevidaných pohledů, jež dávají tušit hrůzy přežití; nebo obrazy válečných ilustrátorů, fotografie, nahodilé vypravování vojákův o koních, kteří sešileli, zprávy o příšerných léčbách v koňských nemocnicích... Trpěla ta zvířata od přítele i nepřitele, miliardy ran bičův, ostruh, projektilů sypaly se na ně v jediném lijáku na strmém bezcestí horském, v bahnech, závějích — o tom všem čtyři leta se už mlčí, a jen občas dojatý žurnalista opráší tklivou idylku o opuštěném kanárkovi a kočičce šťastně zachráněných jemnými srdci německými...

Utrpení zvířat v této válce bylo ethicky horší o to, že ona byla zcela bez viny na ní; tím podstatně liší se jejich utrpení od utrpení lidského. Z nás lidí nikdo nebyl a není zcela prost viny na válce; všichni bez výjimky jsme ji po leta a leta připravovali ... Ale tato zvířata, která jsme strhli brutální mocí lidské přesily do velikého krvavého víru, ocitla se v utrpení nevinně.

Nemysleme si ve své naduté lidské osobivosti, že tito trpitelé nevinní nepochopují své křivdy! nedávejme se klamat jejich mlčením! To mlčení není němé, ale mluví vážnou řečí, jen kdybychom se odhodlali ji slyšet! V pohledech těch zvířat jsou obžaloby naše:

odvažte se popatřit do zcela zvláštních očí těchto bytostí, jež se vracejí s bojišť, aby těžce pracovaly dál až do skonu, a zahlédnete tam přísný soud nad námi lidmi. Nezáleží vám snad na tom soudu, ale mělo by vám záležet, neboť i tyto němé soudy jsou soudy téže ethické povahy a podstaty jako soudy lidské, za nimi mluví týž Duch života, tentýž bůh svobody a spravedlnosti jako za soudy našimi. Je nalahavě třeba dřív porozumět pohledům těchto očí, abyste mohli doopravdy porozumět mluvě trpících očí lidských.
(...)

Zdroj: GAMMA, *Hlas/1918. Poznámky z oněch dnů*, Praha 1919, s. 277–284.